

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC80 (82)

ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2013

YEARBOOK

2013

ГОДИНА 4

VOLUME IV

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-7059

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
2013
YEARBOOK
2013

ГОДИНА 4

VOLUME IV

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF PHILOLOGY

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF PHILOLOGY**

За издавачот

проф. д-р Јованка Денкова

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Махмут Челик
Доц. д-р Ранко Младеноски
М-р Ристо Костуранов

Редакциски одбор

Проф. д-р Виолета Димова
Вонр. проф. Луси Караниколова
Доц. д-р Толе Белчев
Доц. д-р Билјана Ивановска
Доц. д-р Јованка Денкова
Доц. д-р Марија Леонтиќ
Доц. д-р Марија Кусевска
Доц. д-р Марија Кукубајска
Виш лектор м-р Снежана Кирова
М-р Весна Коцева

Главен уредник

Доц. д-р Билјана Ивановска

Одговорен уредник

Доц. д-р Нина Даскаловска

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
Доц. д-р Марија Кукубајска
(англиски јазик)

Техничко уредување

Славе Димитров, Благој Михов

Печати

Печатница „2-ри Август“ - Штип
Тираж - 300 примероци

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Editorial board

Prof. Sasa Mitrev, Ph.D.
Prof. Blazo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva – Gudeva, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Mahmut Chelik, Ph.D.
Ass. Prof. Ranko Mladenovski, Ph.D.
Risto Kosturanov, M.Sc.

Editorial staff

Prof. Violeta Dimova, Ph.D.
Asoc. Prof. Lusi Karanikolova Ph.D.
Ass. Prof. Tole Belcev, Ph.D.
Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph.D.
Ass. Prof. Jovanka Denkova, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Leontic, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Kusevska, Ph.D.
Ass. Prof. Marija Kukubajska Ph.D.
Lecturer Snezana Kirova, M.A.
Vesna Koceva, M.A.

Managing editor

Ass. Prof. Biljana Ivanovska, Ph.D.

Editor in chief

Ass. Prof. Nina Daskalovska, Ph.D.

Language editor

Danica Gavrilovska–Atanasovska
(Macedonian)
Ass. Prof. Marija Kukubajska, Ph.D.
(English)

Technical editor

Slave Dimitrov, Blagoj Mihov

Printing

„Vtori Avgust“ - Stip
Printing No 300

Address of editorial office

Goce Delcev University–Stip
Faculty of Philology
Krste Misirkov 10A
PO box 201, 2000 Stip
R. of Macedonia

СОДРЖИНА CONTENT

д-р Билјана Ивановска д-р Јаготка Стрезовска СИНТАКСИЧКАТА СТРУКТУРА НА ГЛАГОЛИТЕ СО ПРИЗНАКОТ „ЕМОЦИОНАЛНОСТ“ ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК Бiljana Ivanovska, Ph.D. Jagotka Strezovska, Ph.D. THE SYNTACTIC STRUCTURE OF THE VERBS WITH THE FEATURE “EMOTIONALITY” IN THE CONTEMPORARY GERMAN AND MACEDONIAN LANGUAGE	7
д-р Билјана Ивановска д-р Нина Даскаловска ПРЕГЛЕД И КЛАСИФИКАЦИЈА НА ГЛАГОЛИТЕ ШТО ИСКАЖУВААТ ПСИХИЧКА СОСТОЈБА ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК Бiljana Ivanovska, Ph.D. Nina Daskalovska, Ph.D. OVERVIEW AND CLASSIFICATION OF VERBS EXPRESSING PSYCHOLOGICAL STATE IN CONTEMPORARY GERMAN AND MACEDONIAN LANGUAGE	15
д-р Дејан Методијески Костадин Голаков КУРСЕВИТЕ ЗА СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ КАКО ФАКТОР ЗА ПРОДОЛЖУВАЊЕ НА ТУРИСТИЧКАТА СЕЗОНА Dejan Metodijeski, Ph.D. Kostadin Golakov FOREIGN LANGUAGE COURSES AS A FACTOR FOR PROLONGATION OF THE TOURIST SEASON	23
м-р Ева Ѓорѓиевска КОНЦЕПТОТ НА НАРАТИВЕН ИДЕНТИТЕТ КАЈ ПОЛ РИКЕР И НЕГОВАТА ПРИМЕНЛИВОСТ НА ДЕЛОТО НА МАРСЕЛ ПРУСТ Eva Gjorgjievсka, M.A. THE CONCEPT OF NARRATIVE IDENTITY IN PAUL RICOEUR AND ITS APPLICABILITY ON MARCEL PROUST’S WORK	29
доц. д-р Фадил Хоџа СУЛТАНИ ПОЕТИ ОД 16 ВЕК И НИВНАТА ПОЕЗИЈА Fadil Hodza, PhD SULTANS POETS IN THE XVI CENTURY AND THEIR POETRY	39
Ивана Митева ПРИЧИНИ ЗА КОРИСТЕЊЕ ТЕХНОЛОГИЈА ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК Ivana Miteva REASONS FOR USING TECHNOLOGY IN THE ENGLISH LANGUAGE CLASSROOM	49

м-р Јане Јованов

ЛИНГВИСТИЧКИОТ РЕЛАТИВИЗАМ ПРЕКУ ПРЕГЛЕДОТ НА
ЕУФЕМИЗМИ И ПРИНЦИПИТЕ НА НОВОГОВОРОТ ВО „1984“

Jane Jovanov, M.A.

LINGUISTIC RELATIVISM THROUGH A REVIEW OF
EUPHEMISMS AND THE PRINCIPLES OF NEWSPEAK IN “1984” 55

проф. д-р Блаже Китанов

РАСКАЗИТЕ И ПАТОПИСИТЕ НА АЦО ШОПОВ

Ph.D Blaze Kitanov

STORIES AND TRAVELOGUE NOTES OF ACO SHOPOV 63

д-р Ранко Младеноски

ОДНОСОТ НА МАКЕДОНИСТИТЕ ОД 19 ВЕК

КОН АНТИЧКА МАКЕДОНИЈА

Ranko Mladenoski, Ph.D.

THE POSITION OF 19TH CENTURY

MACEDONIAN REFORMERS ON ANCIENT MACEDONIA 73

д-р Марија Леонтиќ

СЕМАНТИКАТА НА ТУРСКИОТ СУФИКС

-џи/-чи /-CI/ (-c1, -c1, -cu, -cū, -ç1, -ç1, -çu, -çü)

ВО ТУРСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Marija Leontic, Ph. D.

THE SEMANTICS OF THE TURKISH SUFFIX

-џи/-чи /-CI /(-c1,-c1,-cu,-cū,-ç1,-ç1,-çu,-çü)

IN THE TURKISH AND IN THE MACEDONIAN LANGUAGE 83

д-р Луסי Караниколова-Чочоровска

ЗА ТРАДИЦИЈАТА И МЕНТАЛИТЕТОТ ВО РОМАНОТ

„ЗОНА ЗАМФИРОВА“ ОД СТЕВАН СРЕМАЦ

Lusi Karanikolova-Chochorovska, Phd

ON THE TRADITION AND MENTALITY IN THE NOVEL

„ZONA ZAMFIROVA“ BY STEVAN SREMAC 93

доц. д-р Махмут Челик

ЖИВОТНОТО ДЕЛО НА ШУКРИ РАМО (1918-1988)

Mahmut Celik, PhD

THE LIFEWORK OF THE WRITER SHUKRI RAMO 103

м-р Марија Крстева

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ДЕНЕС – ДАЛИ „ЛОКАЛНОТО“ Е НОВОТО „ГЛОБАЛНО“?

Marija Krteva, MA

IS THE “LOCAL” THE NEW “GLOBAL”? 109

д-р Марија Кусевска

СТЕКНУВАЊЕ ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

Marija Kusevska, PhD

DEVELOPING PRAGMATIC COMPETENCE 113

- м-р Марија Тодорова**
м-р Весна Коцева
АНКЕТАТА КАКО МЕТОД ЗА НАУЧНО ИСТРАЖУВАЊЕ
Marija Todorova, M.A.
Vesna Kocева, M.A.
SURVEY AS A SCIENTIFIC RESEARCH METHOD121
- Моника Ценова**
УПОТРЕБАТА НА КОНЦЕПТУАЛНАТА МЕТАФОРА КАКО ПРОМОТОР НА
ВЕСТИ ВО НАСЛОВИТЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ И АМЕРИКАНСКИТЕ ВЕСНИЦИ
Monika Cenova
THE USE OF CONCEPTUAL METAPHOR AS A NEWS STORY PROMOTER IN
MACEDONIAN AND AMERICAN NEWSPAPER HEADLINES131
- м-р Надица Маркоска**
ЛЕКСИКАТА ВО ФУДБАЛОТ ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК
Nadica Markoska, M.A.
FOOTBALL LEXICON OF ITALIAN LANGUAGE139
- м-р Наталија Поп Зариева**
ФИКЦИЈА ИЛИ РЕАЛНОСТ: ПОПУЛАРНАТА КУЛТУРА НА 21 ВЕК И
ПОСТМОДЕРНАТА ЛИТЕРАТУРА
Natalija Pop Zarieva, M.A.
FICTION OR REALITY: POPULAR CULTURE OF 21st CENTURY AND
POSTMODERN LITERATURE149
- д-р Нина Даскаловска**
д-р Билјана Ивановска
РАЗВИВАЊЕ НА ВЕШТИНИТЕ НА ЧИТАЊЕ
Nina Daskalovska, Ph.D.
Biljana Ivanovska, Ph.D.
DEVELOPING READING SKILLS155
- доц. д-р Марија Емилија Кукубајска**
Фросина Јованова
ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНА СПОРЕДБА: АМЕРИКАНСКАТА
БИТ КУЛТУРА СОЦИЈАЛНО АКТИВИРАНА ОД ПОСТМОДЕРНИЗМОТ
Marija Emilija Kukubajska, PhD
Frosina Jovanova
INTERDISCIPLINARY COMPARISON: THE AMERICAN BEAT CULTURE
SOCIAALLY ACTIVATED BY POST-MODERNISM161
- проф. д-р Виолета Димова**
Габриела Николовска
ЕТИЧКИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО БАЈКИТЕ ОД БРАЌАТА ГРИМ
Violeta Dimova, Ph.D.
Gabriela Nikolovska
ETHICAL VALUES IN THE GRIMM BROTHERS' FAIRY TALES173

- проф. д-р Димова Виолета**
Гордана Николовска
ВТОР СТРАНСКИ ЈАЗИК ВО СОВРЕМЕНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – АСПЕКТИ И
УСЛОВИ ЗА НЕГОВО ИЗУЧУВАЊЕ
Ph.D. Dimova Violeta
Gordana Nikolovska
SECOND FOREIGN LANGUAGE IN CONTEMPORARY EDUCATION:
ASPECTS AND CONDITIONS FOR ITS ACQUISITION 179
- м-р Драгана Кузмановска**
м-р Биљана Петковска
Весна Ничева
УСПЕШЕН ТРАНСФЕР НА ПОГОВОРКИТЕ И
ПОСЛОВИЦИТЕ ОД ЕДЕН ВО ДРУГ ЈАЗИК
M.A. Dragana Kuzmanovska
M.A. Biljana Petkovska
Vesna Nicheva
SUCCESSFUL TRANSFER OF PROVERBS AND SAYINGS
FROM ONE LANGUAGE INTO ANOTHER 183
- м-р Јована Караникиќ**
ИМИЊАТА ОД СТРАНСКО ПОТЕКЛО КАКО КУЛТУРНИ РЕФЕРЕНЦИ ПРИ
ПРЕВОД НА КНИЖЕВНИ ТЕКСТОВИ
Jovana Karanikik, MA
THE NAMES OF FOREIGN ORIGIN AS CULTURAL REFERENCES IN THE
TRANSLATION OF LITERARY TEXTS 191
- м-р Снежана Кирова**
КАКОВ НАСТАВНИК ВСУШНОСТ САКАМЕ
Snezana Kirova
WHAT KIND OF A TEACHER DO WE ACTUALLY WANT 201
- м-р Татјана Уланска**
м-р Весна Коцева
ПРОФИЛОТ НА ИДНИОТ ПРЕВЕДУВАЧ И ТОЛКУВАЧ ВО ПРЕСРЕТ
НА ВЛЕЗОТ НА МАКЕДОНИЈА ВО ЕУ
Tatjana Ulanska, M.A.
Vesna Koceva, M.A.
THE PROFILE OF THE FUTURE TRANSLATOR AND INTERPRETER
IN THE ACCESSION PROCESS OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA
IN THE EUROPEAN UNION 207

Прегледен труд
Review paper

СИНТАКСИЧКАТА СТРУКТУРА НА ГЛАГОЛИТЕ СО ПРИЗНАКОТ „ЕМОЦИОНАЛНОСТ“ ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

д-р Билјана Ивановска¹
д-р Јаготка Стрезовска¹

Апстракт

Во германскиот и во македонскиот јазик постојат различни начини за опишување на емоционална состојба на човекот и таа може да се прикаже преку различни зборовни групи. Нашата цел во овој труд е да спроведеме контрастивни испитувања и анализа на дел од овие глаголи во македонскиот и во германскиот јазик. Покрај тоа, се надеваме дека резултатите од анализите на ваквиот тип на македонски и германски глаголи ќе најдат примена во наставата по македонски и по германски јазик во преведувањето и изработката на учебни помагала (граматики, речници, учебници и др.). Во трудот претставуваме анализа на глаголи со семантичкиот признак „емоционалност“ во современиот германски и македонски јазик, како и обид за поделба на оваа група глаголи на морфолошко, семантичко, како и синтаксичко рамниште. Се задржуваме посебно на синтаксичката структура и класификација на глаголите со признакот „емоционалност“.

Клучни зборови: глаголи, семантичка поделба, синтаксичка класификација, емоционалност, контрастивна анализа.

THE SYNTACTIC STRUCTURE OF THE VERBS WITH THE FEATURE “EMOTIONALITY” IN THE CONTEMPORARY GERMAN AND MACEDONIAN LANGUAGE

Biljana Ivanovska, Ph.D.²
Jagotka Strezovska, Ph.D.²

Abstract

There are different ways to describe the emotional state of humans in modern German and Macedonian, which can be expressed through different

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

Факултет за туризам и гастрономија - Охрид, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Faculty of Tourism and Gastronomy – Ohrid, University “Kliment Ohridski” - Bitola

word groups. Our aim in this paper is to implement the contrastive analysis to these verbs in contemporary Macedonian and German. In addition, we hope that the implications of these comparisons of the Macedonian and German verbs can be applied in teaching Macedonian and German, as well as in translation and teaching material design (grammars, dictionaries, textbooks, etc.). The group of verbs with the semantic feature “emotionality” in modern German and Macedonian language is presented, and an attempt is made to classify this group of verbs on morphological, semantic and syntactic level.

Key words: *verbs, semantic classification, syntactic classification, emotionality, comparative analysis.*

1. Вовед

Во германскиот и во македонскиот јазик постојат различни форми за опишување на емоционалната состојба на човекот која може да се изрази преку различни зборовни групи. Ние ја анализираме зборовната класа на глаголите кои имаат семантички признак „емоционалност“ и немаме за цел да ги опишуваме сите глаголи што изразуваат психичка состојба, туку само една репрезентативна класа од оваа група глаголи. Тоа би било премногу голем проект на работа со далеку поширок опсег. Наша цел е да спроведеме контрастивни испитувања и анализа на дел од овие глаголи во македонскиот и во германскиот јазик. Покрај тоа, се надеваме дека резултатите од споредувањата на ваквиот тип на македонски и германски глаголи ќе најдат примена во наставата по македонски и германски јазик, во преведувањето и изработката на учебни помагала (граматики, речници, учебници и др.).

2. Поделба на глаголите што изразуваат психичка состојба во германскиот и во македонскиот јазик

Во овој труд се обидуваме да направиме поделба на повратните глаголи што изразуваат психичка состојба врз основа на неколку критериуми и тоа: врз основа на нивните синтаксички, семантички и морфолошки особености.

Синтаксичкото ниво (како и другите нивоа) се опишува од аспект на теоријата на валенцијата: синтаксичката структура на глаголот се претставува со бројот на именските фрази што глаголот ги дозволува и нивната морфологија. На секој глагол му се припишува определен валентен модел. Како структурален центар на реченицата глаголот отвора околу себе одреден број слободни места (ваканици). За реализација на неговото комплементарно значење, односно за пополнување на вакантните места, на глаголот му се потребни определен број и вид дополненија (комплемнти, актанти, аргументи). **Tesniere** (1959) го користи терминот *валенција*, **J. Erben** “*Wertigkeit*”, а **W. Admoni** “*Fügungspotenz*”. При

в) На третиот степен семантички се определуваат актантите. На овој степен, всушност, се говори за семи. Така, на пример, едновалентниот глагол *sich schämen* врзува субјект кој содржи семантички знак *hum* (живо суштество, човек или делови од човековото тело). Тоа значи дека секој може субјект претставува нешто живо, избројливо (еден човек/повеќе луѓе...). Во оваа комбинација би можело позиција на субјект да земат животните (најчесто со преносно значење, пр.: *Die Katze/der Hund schämt sich...*), каде што не постои соодветствување на комбинирани лексички единици. Со тоа се крши принципот на семантичка валентност (девијација на семантичките норми) и ова може да се користи како средство за постигнување посебни комуникативни ефекти, што е од посебен интерес за прагматиката и поетологијата.

Според Helbig/Buscha (1996), од семантичката валенција на глаголот (односно од способноста на лексикализираниот предикат преку својата значенска структура да отвори празни места кои можат или треба да се пополнат со семантички падеж) произлегуваат семантичките реченични модели. Важно е значењето на предикатот, од што ќе зависи колку и кои семантички падежи ќе влезат во комбинација. Глаголите во германскиот јазик што изразуваат состојба на восприемање (*sehen, hören, empfinden, fühlen, spüren /Wahrnehmungsprädikate, Empfindungsprädikate/*), на знаење (*kennen, wissen, glauben, meinen, verstehen, vermissen /Kognitionsprädikate/*) и на релации (*hassen, lieben, beneiden/emotive Prädikate/*) се однесуваат делумно како глаголи што изразуваат дејство (пр. при образување на пасив), но делумно одговараат по значење на глаголите што покажуваат состојба. Според Helbig-Buscha (1996), нивниот субјект не е агенс (поради тоа предикатот не може да се провербализира), туку е **Demiagens (Wahrnehmungsträger, Erkenntnisträger, Verhältnisträger)** и делумно синтаксички се однесува како агенс. Дел од овие глаголи можат да градат *Passiv*, Тип 1, и покрај тоа што субјектот не е *Agens*, туку *Demi-Agens*. Оттука се објаснува благото отклонување прикажано во следните реченици (значенската разлика на глаголските варијанти се одразува во различниот степен на граматичноста при градба на пасив):

Wir haben die Sonnenfinsternis gesehen.

(= *beobachten*; *Subjekt ist Agens*).

- *Die Sonnenfinsternis ist von uns gesehen worden.*

Wir haben den Unfall gesehen. (*zufällig wahrnehmen*;

Subjekt ist Demi-Agens).

- *Der Unfall ist von uns gesehen worden.*

(*Helbig/ Buscha, 1996, S.170*).

Во Дуденовата граматика (1984) посебна група градат безличните глаголи (*Impersonalia*) што покажуваат телесно и духовно чувство (*Es*

friert mich/mich friert; Es dürstet; Es hungert mich; mich hunger, u.a.). Некои од нив бараат други дополненија (Es verlangt mich nach dir/mich verlangt nach dir; Es gelüftet ihn nach Geld/ihn gelüftet nach Geld). Голем дел од овие изрази денеска се застарени и имаат библски или делумно поетски карактер. Денеска се претпочитаат изразите (со лични заменки), како: Ich habe Hunger/Ich bin hungrig.

Според бројот на надежните односи разликуваме реченични модели со еден семантички падеж (детерминирачки реченици од типот $P(x)$) и реченици кои имаат повеќе од еден семантички падеж (релациони реченици од типот $P(x,y)$ или $P(x,y,z)$). Речениците: *Das Kind fürchtet sich vor dem Gewitter; Ich fühle mich wohl; Ich behme mich gut; Ich befinde mich schrecklich*, u.a. се релациони реченици и освен предикатот имаат два падежа, а со тоа и семантичка структура од типот $P(x,y)$.

Повратната заменка *sich* кај овие глаголи различно се интерпретира. Како актант се смета повратната заменка само во рефлексивните конструкции, што можат да се заменат со именка (во акузатив или датив). Пр.: Er fühlt sich wohl/die Wärme. Ако не е можна замена, тогаш *sich* се смета за лексикализиран предикатски дел и е составен дел на глаголот (Er schämt sich). Повратната заменка *sich* во глаголите: *sich schämen, sich bedanken, sich besinnen, sich entsinnen* u.a. не може да се замени со полн семантички збор кој ќе игра улога на објект и не може да се разгледува како објект. Пр.:

Die Frau schämt sich.

* *Die Frau schämt das Kind.*

Повратната заменка тука е составен дел на глаголот како лексичко-предикатски дел, што значи глаголот е можен само во рефлексивна форма. Helbig/Buscha (1996) во овој контекст пишуваат за повратни глаголи (во потесна смисла). Основната поделба на повратните глаголи која ја даваат (Helbig/Buscha (1996)) се состои во поделба на повратните глаголи во неколку групи, и тоа *повратни конструкции, повратни глаголи (во потесна смисла), Reflexiva tantum варијанти на повратните глаголи, рефлексивни конструкции и глаголи со реципрочно значење, како и повратни форми со пасивно значење*. Во групата на повратни глаголи кои се задолжително поврзани со повратна заменка во акузатив (*Reflexiva tantum*) спаѓаат глаголите: *sich schämen, sich erholen, sich sehnen, sich besinnen, sich gedulden, sich verirren* u.a. Како варијанти на повратните глаголи се среќаваат глаголите: (*sich/ärgern, /sich/fürchten, /sich/freuen, sich/täuschen, /sich/wundern, /sich/zieren...*). Некои од нив може да се јават во состав на рефлексивни конструкции. Пр.:

Ich habe mich über mich (selbst) geärgert.

Ich wundere mich manchmal über mich selbst.

Кај глаголите: *sich freuen, sich ärgern, sich begeistern, sich erfreuen, sich interessieren, sich wundern u.a* субјектот и објектот може да си ги променат местата и да формираат не-рефлексивни варијанти. Пр.:

*Ich freue mich über deinen Erfolg.
Dein Erfolg freut mich.*

Со повратната замена **sich** во датив се употребуваат глаголите **sich denken, sich einbilden, sich trauen, sich wünschen u.a.** Тие можат да се употребуваат во акузативен објект, зависна реченица или инфинитивна конструкција. Пр.:

*Ich denke mir etwas.
ich denke mir, dass etwas passiert ist.
ich bilde mir ein, zu Hause zu sein.*

Мал дел од овие глаголи (/sich/ ausruhen, /sich/ irren, /sich/ ausdenken) ја содржат факултативно повратната замена sich и таа може да се испушти. Факултативниот карактер се согледува во тоа што повратната замена кај овој тип на глаголи не е реченичен дел и не репрезентира семантички падеж, таа е само лексички условена (Halbig/Buscha, 1996, S. 208-221).

Повратните глаголи што искажуваат психичка состојба во македонскиот и во германскиот јазик имаат **заедничко семантичко поле**. Ваквиот тип глаголи се поврзани со заеднички семантички карактеристики. Бидејќи не постои совпаѓање на синтактичката и семантичката функција, потребен е посебен опис на синтактичката и семантичката функција. Семантичката функција се опишува како семантички падеж и е во поврзаност со семантичките ролји (Agens, Patiens, Lokativ, Instrumental, Resultat usw.). Рефлексивните глаголи, исто така, бараат определени семантички аргументи кои исполнуваат определени семантички ролји. Така, на пример, во реченицата: *Ich wasche mir die Hände, ich* се јавува во улога на агнес, додека во реченицата *ich schäme mich*, “ich” се јавува во улога на искусувач (Ergänzenzer).

Семантичкиот падеж подразбира врски, функции кои се определени од лексичкото значење на предикатот, т.е од поврзувањата на логичко-семантичкиот предикат со своите аргументи. Субјектот и објектот се семантички неспецифицирани реченични делови и не можат директно да се сведат на значењето. Имено, ист семантички падеж може да се претстави преку различни реченични делови. На следната табела (1) ги претставуваме главните семантички функции (во форма на семантички падеж) на реченичните делови, во поврзаност со повратните глаголи што искажуваат психичка состојба.

Табела (1)

<i>Semantische Funktion</i>	<i>Subjekt</i>	<i>Objekt</i>
<i>Träger psychischer Prozesse</i>	Der Spieler ärgert sich über die Niederlage.	Die Niederlage ärgert den Spieler.
	Das Kind fürchtet sich vor dem Gewitter.	Das Gewitter erschreckt das Kind.
Gegenstand (und Auslöser) psychischer Prozesse	Das Gewitter erschreckt das Kind.	Er freut sich am Erfolg der Tochter.
	Die Niederlage ärgert den Spieler.	Der Spieler ärgert sich über die Niederlage.

Врската меѓу најголем број парови од рефлексивни и неререфлексивни глаголи е неспорна, но ситуацијата не е секаде јасна. Постојат парови што формално се поклопуваат, но семантички се повеќе оддалечени (*однесува/се однесува*). Не секогаш, во македонскиот јазик, рефлексивниот глагол е деривиран од неререфлексивниот глагол, туку има и обратни ситуации (*се смее > смее некого, се срами > срами некого*). Наведените примери се разликуваат во германскиот јазик. Глаголот *lachen* може да се јави како интранзитивен (**Das Glück lachte ihm**) и може да се употреби со предлози како интранзитивен глагол (**Er lachte über das ganze Gesicht**) или со префиксот **be-** може да гради транзитивен глагол (**belachen**). Глаголот **sich schämen**, како интранзитивен глагол, може да се употреби со препозиционален објект или генитив објект, но со префиксот **be-** гради транзитивен глагол (**beschämen**).

3. Заклучок

Преку анализата на глаголите што искажуваат психичка состојба кај човекот во германскиот и во македонскиот јазик ја прикажуваме поделбата на глаголите со семантичкиот признак „емоционалност“ во стандардниот германски и македонски јазик. Ги разгледуваме глаголите што искажуваат психичка состојба, како на пример глаголи кои изразуваат *љубов, омраза, чудење, сомнение, жал, срам, радост, страв, лутина* и други емотивни состојби кај човекот. Во оваа група глаголи спаѓаат глаголите: *ce/цака (|sich/ lieben), ce/мпазу (hassen), ce/чуду (|sich/ wundern), ce сомнева (zweifeln), |ce/ жалу (trauern), |ce/ срами (|sich/ schämen), ce падува (|sich/ freuen), |ce/ плашу (|sich/ fürchten), |ce/ луту (|sich/ ärgern)* и други. Глаголите што искажуваат психичка состојба во германскиот и во македонскиот јазик ги разгледуваме од морфосинтаксичко, семструктурално и психолингвистичко гледиште. Можните семантичките особености на овие глаголи во поврзаност со

различните видови значење, како на пример: лексичко-парадигматско, граматичко, референцијално, асоцијативно, перцептивно, конотативно, афективно, ситуативно, стилско, контекстуално, како и методите на сем-анализата ги поставуваме како основа за една подлабока и поопсежна лингвистичка анализа.

Библиографија:

1. Admoni W. (1982): Der deutsche Sprachbau. Ders. dt. Grundlagen der Grammatiktheorie.
2. Erben J. (1966): Abriss der deutschen Grammatik. 9 Aufl. Berlin.
3. DUDEN (1984): Die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. Bd. 4 Mannheim, Wien, Zürich: Bibliographisches Institut, 108-113: 556-557.
4. Gacov D. (1975): Kon teorijata na valentnosta i nejzinata aplikacija vo nastavata po stranski jazici (1)”. Vo: Prosvetno delo 5-6. Skopje. Prosvetno delo. Str. 309-317.
5. Helbig G. / Buscha J. (1996): Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 17 Aufl. Leipzig, Berlin, München, Zürich, New York: Langenscheidt. Verlag Enzyklopädie.
6. Tesniere, L. (1959): Eléments de Syntaxe Structurale. Paris.

Прегледен труд
Review paper

ПРЕГЛЕД И КЛАСИФИКАЦИЈА НА ГЛАГОЛИТЕ ШТО ИСКАЖУВААТ ПСИХИЧКА СОСТОЈБА ВО ГЕРМАНСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

д-р Билјана Ивановска¹
д-р Нина Даскаловска¹

Апстракт

Предмет на овој труд е анализа на глаголите што искажуваат психичка состојба кај човекот, а се поврзани со семантичкиот признак „емоционалност“ во германскиот и во македонскиот јазик. Под поимот *глаголи што искажуваат психичка состојба* подразбираме одредено множество глаголи што изразуваат состојба на љубов, омраза, чудење, сомнение, жал, срам, радост, страв, лутина и други емотивни состојби кај човекот. Во ова група глаголи спаѓаат глаголите: *се/сака (/sich/ lieben)*, *се/мрази (hassen)*, *се/чуди (/sich/ wundern)*, *се сомнева (zweifeln)*, */се/ жали (trauern)*, */се/ сраму (/sich/ schämen)*, *се радува (/sich/ freuen)*, */се/ плаши (/sich/ fürchten)*, */се/ луту (/sich/ ärgern)* и други. Бројот на овие глаголи е голем и во понатамошниот текст табеларно е претставена група од четириесет глаголи и се дава предлог за нивна поделба, укажувајќи на разликите меѓу ваквиот тип на глаголи во германскиот и во македонскиот јазик.

Клучни зборови: глаголи, психичка состојба, емоционалност, споредбена анализа.

OVERVIEW AND CLASSIFICATION OF VERBS EXPRESSING PSYCHOLOGICAL STATE IN CONTEMPORARY GERMAN AND MACEDONIAN LANGUAGE

Biljana Ivanovska, Ph.D.²
Nina Daskalovska, Ph.D.²

Abstract

The subject of this paper is an analysis of the verbs that express psychological state in humans and are related to the semantic feature “emotionality” in contemporary German and Macedonian language. The word

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

class of verbs that express mental state includes a certain set of verbs that express a state of love, hate, wonder, doubt, unhappiness, shame, joy, fear, anger and other emotional states in humans. This group of verbs includes the verbs such as: *ce/caka(/sich/lieben)*, *ce/мразу (hassen)*, *ce/чуду (/sich/wundern)*, *ce сомнева (zweifeln)*, */ce/ жалу (trauern)*, */ce/ сраму(/sich/schämen)*, *ce падува(/sich/freuen)*, */ce/ плашу (/sich/fürchten)*, */ce/ лути (/sich/ ärgern)* and others. The number of these verbs is large. In this paper we present a group of forty verbs indicating the differences between these types of verbs in German and Macedonian.

Key words: *verbs, psychological state, emotionality, comparative analysis.*

1. Вовед

Во германскиот и во македонскиот јазик постојат различни форми за опишување на емоционалната состојба на човекот која може да се изрази преку различни зборовни групи. Ние ја анализираме зборовната класа на глаголите и немаме за цел да ги опишуваме сите глаголи што изразуваат психичка состојба. Тоа би било премногу голем проект на работа со далеку поширок опсег. Наша цел е да спроведеме контрастивни испитувања и анализа на дел од овие глаголи во македонскиот и во германскиот јазик.

Покрај тоа, се надеваме дека резултатите од споредувањата на ваквиот тип на македонски и германски глаголи ќе најдат примена во наставата по македонски и германски јазик, во преведувањето и изработката на учебни помагала (граматика, речници, учебници и др.). Во прилог е дадена табелата која ги претставува глаголите кои се поврзани со семантичкиот признак „емоционалност“ во современиот германски и македонски јазик.

Табела (1)

1	(sich) amüsieren / (ce) забавува	V. t/V.refl.	
2	(sich) ängstigen / (ce)плаши	V. t/V.refl.	
3	(sich) ärgern / (ce) лути	V. t/V.refl.	
4	(sich) bedanken / (ce) заблагодарува	V.refl.	
5	(sich) befinden / (ce) наоѓа/смета/(ce) чувствува	V. t/V.i/V. ref.	
6	(sich) begeistern / (ce) чувствува	V. t/V.refl.	
7	(sich) begnügen / (ce) задоволува	V.t/V .refl.	
8	(sich) beklagen / (ce) жали	V.t/V .refl.	
9	(sich) bekümmern / (ce) грижи	V.t/V .refl.	
10	(sich) bemühen /ce труди	V.t/V. refl.	
11	(sich) beruhigen / (ce) смирува	V.t/V. refl.	

12	(sich) bescheiden / (се) задоволува	V.t/V.refl.	
13	(sich) beschweren / (се) жали	V.t/V. refl.	
14	sich besinnen / (се) сеќава	V.refl.	
15	(sich) denken /се/ си мисли	V. t/V.i/V. refl	Dativ
16	(sich) einbilden / (си) вообразува	V.refl.	Dativ
17	(sich) ekeln / (се) гади	V.t/V .refl.	
18	(sich) enthalten / (се) воздржува	V.t/V. refl.	
19	sich entsinnen / (се) сеќава	V.refl.	
20	(sich) entwöhnen / (се) одвикнува	V.t/V.refl.	
21	(sich) erbarmen / (се) смилува	V.t/V.refl.	
22	(sich) erfreuen / (се) израдува	V.t/V.refl.	
23	(sich) erholen / (се) одмора	V.refl.	
24	(sich) erinnern / (се) сеќава;(се) присетува	V.t/V.refl.	
25	(sich) freuen / (се) радува	V.t/V.refl.	
26	(sich) fühlen / (се) чувствува	V.t/V.i/V refl.	
27	(sich) fürchten / (се) плаши	V.t/V.i/V refl.	
28	sich gedulden / (се) стрпува	V.refl.	
29	(sich) gewöhnen / (се) навикнува	V.t/V.refl.	
30	(sich) irren / (се) лаже	V.i./V.refl.	
31	(sich) kümmern / (се) грижи	V.i./ V.t./ V.refl.	
32	(sich) rächen / (се) осветува	V.t/V.refl.	
33	(sich) rühmen / (се) слави	V.t./V.refl.	
34	sich schämen / (се) срами	V.refl.	
35	sich sehnen /копнее	V. refl.	
36	(sich) sorgen /(се) грижи	V.i./V. refl.	
37	(sich) täuschen /(се) лаже; (се) измамува	V.t/V. refl.	
38	(sich) trauen /(се) осмелува	V.t/V.i./V refl.	Dativ
39	(sich) trösten / (се) теши	V.t/V.refl.	
40	(sich) verfeinden / намрази, (се) кара	V. refl.	

V.refl . = reflexives Verb.

V.t. = transitives Verb.

V.i. = intransitives Verb.

2. Поделба на глаголите што изразуваат психичка состојба во германскиот и во македонскиот јазик

Според Фомина (1998), глаголите што искажуваат психичка состојба имаат централно место во општиот вокабулар на глаголски лексеми во германскиот јазик што се поврзани со емоција. Глаголите што искажуваат психичка состојба, според своето семантичко значење, можат да се поделат во неколку групи, и тоа: глаголи што искажуваат состојба на *жал*, *лутина/гнев*, *страв*, *задоволство*, *чудење*, *очекување/надеж*, *незадоволство*, *љубов*, *сочувство* и *завист*.

Глаголите што искажуваат *жал* процентуално зафаќаат најголем дел од корпусот на глаголи што означуваат психичка состојба (22%). Во оваа група спаѓаат глаголи што го опишуваат психофизиолошкиот карактер на личноста и оваа состојба може да се изрази преку следните дејства:

- плачење: heulen, jammern, schluchzen, plärren, wimmern, wehklagen / завива, офка, лелека, вреска, кемка, кука/;
- мимика и гестулација: schmollen, runzeln /се криви, се мурти/;
- говор: knurren, murren, brummen /ржи, мрмори, дрдори/;
- однесување на човекот: trauern, leiden, verzweifeln /жали, страда, очајува/.

Глаголските лексеми што искажуваат состојба на *жал* се разликуваат во семантичката содржина: некои од нив го одразуваат процесот на доживување на состојбата *жал* (sich abhärmen), sich quälen /се јадосува, се мачи), додека другата група глаголи го одразуваат крајниот резултат на процесот/настанот (versteinen, erlöschen/се скаменува, замира).

Една од специфичностите на глаголите е т.н. *гранична семантика* (ergrimmen, grollen, bersten, sieden, sich totärgeren /разгневува, фрчи, прска, врие, умира од јад). Во принцип, нивните дејства се сметаат како гранични реакции. Поради тоа, оваа состојба тешко би можела да се вербализира со глаголи од неутрална семантика. Во оваа група глаголи се среќаваат и такви што ја потенцираат сликовитата компонента (sich fuchsen, schmollen /мами, се криви)/. Нивната семантичка посебност се состои во тоа што тие се манифестираат во реакции на мимика при излив на гнев или лутина. Одредени глаголи можат да искажат однесување на човекот при излив на гнев или лутина: rasen, toben, zanken/беснее, гневи, се препира/. Во значењето на овие глаголи емотивната компонента е поврзана со експресивната компонента. Во оваа група можат да се вбројат и глаголите што искажуваат психофизиолошко дејство на субјектот при говорен акт

(brummen, brüllen, maulen/мрмори, урла, писка). Во оваа група глаголи спаѓаат и глаголите: *sich ärgern, wüten/се лути, се разјарува/*. Состојба на страв може да се опише со глаголи кои ја изразуваат состојбата на страв (*Angstselbst–sich ängstigen, sich fürchten, sich erschrecken/се плаши, стравува, се ужасува*) или пак со глаголи што ги опишуваат физиолошките карактеристики на стравот (*erzittern, erblassen, sich entfärben/трепери, пребледува, бледее/*). Глаголите што покажуваат чувство на страв се претставуваат како лексеми со гранично значење: некои од нив се однесуваат на процесот на доживување на состојбата на страв (*sich entsetzen, grausen, schockieren/се ужасува, згрозува, шокира, додека други глаголи се однесуваат на крајниот резултат на процесот (*verstummen, versteinern, erschüttern/занемува, се скаменува, се потресува*).*

Групата глаголи што искажува */задоволство/* е претставена преку вербални предикати, кои можат да опишуваат:

- физиолошки карактеристики на задоволство (*jubeln, jaulen /воскликнува, ликува/*);
- однесување на субјектот во моментот на задоволство (*kalbern, sich aalen, spaßen/се палави, безделнички, се шегува*);
- мимика на субјектот (*feixen, grinsen/се клешти, се криви*).

Во групата на глаголи што искажуваат */чудење/* се разликуваат вербални лексеми со позитивна содржина (*bezaubern, blenden, sich wundern/ пленува, заслепува, се чуди/*), како и лексеми со негативна содржина (*verdutzen, verblüffen, ertappen/се збркува, вчудовидува, изненадува*).

Глаголските лексеми што искажуваат *очекување/надеж*, покрај емотивната компонента, во своето значење содржат и експресивна компонента (*gieren, sich sehnen (nach), dürsten/тежнее, копнее (по) жедува*). Во овој контекст треба да се спомене дека човековите желби и снисhta често имаат експресивен (интензивен) карактер. Освен тоа, стремежите на човекот кон остварување на својот сон или желба се проследени со психолошки доживувања (*schmachten, seufzen/чезнее, воздивнува*) /сп. Реслер 1979; Потие 1978/.

Глаголи што искажуваат */незадоволство/* припаѓаат кон групата глаголски предикати што искажуваат психофизиолошки дејства на објектот, и тоа:

- глаголи што се поврзани со говор (*murren, brummen, maulen / мрмори, мумла, дрдори*);
- глаголи што се поврзани со однесување на субјектот (*nörgeln, kritteln / дрдори, зајадува*);
- глаголи што се однесуваат на мимиката со која се изразува

незадоволството (schmollen / пркоси).

Од стилистичка гледна точка, сите овие глаголи се однесуваат на глаголската лексика од разговорниот јазик. Дел од овие глаголи можат дадат и имплицитна информација за психичките карактеристики на субјектот, за неговиот темперамент и карактер. Од изборот на глаголските лексеми често може да се увидат особеностите на темпераментот и карактерот. Од изборот на глаголските лексеми често може да се увидат особеностите на темпераментот и психичкиот портрет на личноста. Глаголите од типот: trommeln, klönen, quasseln / дрдори, додева, плампа, се карактеристика на сангвиничен или колеричен темперамент на личност (возбудливи, лесно подложни на пријатно и непријатно расположение, живи, лесномислени, лековерни, мечтателни, лути и бесни лица). Од друга страна, пак, вербалните лексеми од типот: brummen, muscken, flunkern / брмчи, мумла, мами и др., можат да се употребат од лица со флегматичен или меланхоличен темперамент, кои манифестираат нечувствителност, рамнодушност, тромост, ладнокрвност, тага, потиштеност и лесно менливи и преодни чувства и расположенија (сп. Азангер и Венингер, 1990).

Глаголските лексеми што искажуваат состојба на љубов, во принцип, се употребуваат за изразување љубов кон жената, бидејќи таа најчесто се среќава како објект на обожаване. Најголем дел од глаголите што искажуваат љубов им припаѓаат на граничните глаголи (или интензивните), бидејќи тие искажуваат гранични дејства, гранични чувства, гранични доживувања и др. (anbeten, begehren, glühen / обожава, посакува, гори). Многу од овие глаголски лексеми се поврзуваат со однесувањето на заљубениот (schöntun, kokettieren, flirten, poussieren / се умилкува, кокетира, флертува, се додворува).

Процентуално мал дел (3%) опфаќаат глаголи што искажуваат / омраза/ (hassen, hetzen, verabscheuen, anfeinden / мрази, нас’скува, се гнаси, напаѓа).

3. Заклучок

Преку анализата на глаголите што искажуваат психичка состојба кај човекот во германскиот и во македонскиот јазик ја прикажуваме поделбата на глаголите со семантичкиот признак „емоционалност“ во стандардниот германски и македонски јазик. Под поимот **глаголи што искажуваат психичка состојба** подразбираме одредено множество глаголи што изразуваат состојба на **љубов, омраза, чудење, сомнение, жал, срам, радост, страв, лутина** и други емотивни состојби кај човекот. Во ова група глаголи спаѓаат глаголите: **се/сака (/sich/ lieben), се/мрази (hassen), се/чуду (/sich/ wundern), се сомнева (zweifeln), /се/ жали (trauern), /се/ сраму (/sich/ schämen), се радува (/sich/ freuen), /**

ce/ плашу (/sich/ fürchten), /ce/ луму (/sich/ ärgern) и други. Глаголите што искажуваат психичка состојба во германскиот и во македонскиот јазик можат да се разгледуваат од морфосинтаксичко, семструктурално и психолингвистичко гледиште. Можните семантичките особености на овие глаголи во поврзаност со различните видови значење, како на пример: лексичко-парадигматско, граматичко, референцијално, асоцијативно, перцептивно, конотативно, афективно, ситуативно, стилско, контекстуално, како и методите на сем-анализата ги поставуваме како основа за една подлабока и поопсежна лингвистичка анализа.

Библиографија:

1. Asanger R. & Wenninger G. (1992): Handwörterbuch der Psychologie. Weinheim: Union.
2. Blanke v. G. (1973): Einführung in die semantische Analyse. Max Hueber Verlag: München. S. 23-61.
3. Fomina S. (1998): Emotional-wertende Lexik der deutschen Gegenwartssprache. Monographie. Institut für deutsche Sprache. Mannheim.
4. Pottier B. (1978): Entwurf einer modernen Semantik. In: Strukturelle Bedeutungslehre. Hrsg. V.H. Geckeler. Darmstadt, S. 68.
5. Rössler G. (1979): Konnotationen. Untersuchungen zum Problem der Mit- und Nebenbedeutungen. Franz Steiner Verlag GmbH: Wiesbaden, 59-135.

Стручен труд
Professional paper

КУРСЕВИТЕ ЗА СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ КАКО ФАКТОР ЗА ПРОДОЛЖУВАЊЕ НА ТУРИСТИЧКАТА СЕЗОНА

д-р Дејан Методијески¹
Костадин Голаков²

Апстракт

Многу земји во светот се соочуваат со сезонското работење во туризмот и преку своите туристички политики креираат најразлични практики за да ја продолжат сезоната. Предмет на овој труд е сезонското работење во туризмот и организирањето на курсеви за странски јазици како еден од главните фактори за продолжување на сезоната. Во текстот е посочен примерот на Малта, која успешно развива ваков вид на едукативен туризам. Во оваа земја постојат над 40 училишта за изучување на англиски јазик кои се здружени во Федерација и предлагаат најразлични видови на курсеви. Во заклучниот дел од трудот, направени се препораки како би можеле вакви курсеви за изучување на странски јазици да бидат организирани и понудени на странските туристи во посета на Република Македонија.

Клучни зборови: *туризам, сезонско работење, курсеви, странски јазици, Малта.*

FOREIGN LANGUAGE COURSES AS A FACTOR FOR PROLONGATION OF THE TOURIST SEASON

Dejan Metodijeski, Ph.D.*
Kostadin Golakov *

Abstract

Many countries throughout the world are faced with seasonal work in tourism, so, by creating their own touristic policies, they accommodate different practices in order to continue tourist season. The subject of this paper is the seasonal work in tourism and organization of foreign language courses as one of the main factors in continuing tourist season. This paper provides an example of Malta, a country where such type of educational tourism has

1) Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

2) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

been successfully developed. There are more than 40 schools specialized in teaching English language in this country. All the schools, joined into a Federation, offer various English language courses. The conclusion intends to give recommendations aiming at possible provision of foreign language courses for tourists visiting the Republic of Macedonia.

Key words: *tourism, seasonal work, courses, foreign languages, Malta.*

Вовед

Иако туризмот е релативно нов поим, неговите корени се многу подлабоки. Туризмот е во нераскинлива врска со патувањето, кое за луѓето претставува основа на нивното постоење. Совладувањето на просторот е старо колку и човековата историјата, бидејќи исконска и фундаментална потреба на луѓето е да го прошируваат просторот во којшто живеат (Мариноски, 2005). Патувањата биле најпрво од егзистенционална природа, а потоа поради други причини, како на пример: воени походи, трговија, спортски настани - олимпијадите, забавни приредби – амфитеатрите, здравствени – користење на бањите од страна на Римјаните, религиозни цели, научни откритија, едукативни и културни – Гранд тур (Towner, 1985) и др., па сè до првото организирано туристичко патување од страна на Томас Кук во 1841 година (Rae, 1891).

Туризмот е наука за луѓето кои патуваат надвор од своето постојано место на живеење, индустријата која ги задоволува нивните потреби и влијанието кое луѓето и индустријата го имаат врз социокултурната, економската и физичката околина на домаќинот (Theobalt, 2013).

Современиот туризам е глобален феномен кој на многу начини влијае врз развитокот на човечкото општество. Сè поголем е бројот на државите во светот кои ги препознаваат позитивните ефекти кои туризмот ги има во националните економии, создавањето на работни места, отворањето на нови бизниси, придонесот во даноците и др. Денес туризмот претставува показател за нивото на развој на нашата цивилизација и една од извонредните приказни за успех на денешното време. Во 2012 година доаѓањата на туристите на меѓународно ниво ја надминале бројката од една милијарда (www.2.unwto.org, 10.9.2013 г.).

Развојот на туристичките движења во изминатите години доведоа до појава на т.н. „нов турист“. Новиот турист се разликува од „стариот“ во следното: тој е многу поподвижен; растојанијата не го плашат (склон е да пропатува големи растојанија со различни видови на транспорт во рамките на едно туристичко патување); подобро е информиран (користи многу и различни извори на информација вклучувајќи го интернетот); поседува големо туристичко искуство; поставува повисоки барања кон услужувањето (патувал многу и има можност да направи споредба); во потрага е по нешто различно; покажува многу поголема љубезност кон

локалниот начин на живот, историја, традиции и обичаи; склон е да се измеша и да контактира со локалното население; не се затвора во групата со која патува; отворен е кон новите понудени услуги; има авантуристички дух; извршува многу повеќе и многу поразлични туристички дејности за време на патувањето; високо ја цени и се стреми кон еколошки чиста средина; има желба да го подигне културното ниво и да се едуцира. Сите овие промени се одразуваат во промените на туристичкиот развој (Воденска, 2005).

1. Сезонско работење во туризмот

Во туризмот постои појавата на сезонско работење што се манифестира преку зголемувањето на побарувачката во определени делови од годината најчесто за време на зимата или летото. Сезоналноста е карактеристична за објектите и туристичките дестинации кои се наоѓаат на приморјето, покрај езерата, во зимско-рекреативните центри и во други места (Ацковски и Ацковска, 2003).

Основните карактеристики на сезонското работење во туризмот е тоа што објектите кои се цел на посета од страна на туристите работат во релативно кус временски период во текот на годината во зависност од времетраењето на туристичката сезона која најчесто се дели на летна или зимска. Активностите кои ги практикуваат туристите во летната сезона се сончање, капење, прошетка, разглед, водни спортови и др. Во зимската сезона се практикуваат зимско-спортски активности и други активности поврзани со снег. Поголемиот дел од овие туристички објекти работат за време на летната сезона (во приморските и езерските туристички места), а помал дел од нив работат за време на зимската сезона (во планинските, пред сè, зимско-рекреативните центри).

Објектите за сместување и исхрана кои работат во некоја од сезоните, обично функционираат активно 4-5 месеци во текот на годината и своите капацитети ги користат 130-140 дена, односно околу 35-40%. Се разбира дека ова повеќе се однесува на приморските места, додека за езерските и планинските зимско-рекреативни места степенот на искористувањето е далеку помал, односно тие објекти се користат помалку денови во годината (околу 40-60 дена, т.е. 10-15%). Објектите со сезонски карактер на работење, по правило, располагаат со поголемиот дел од леглата во сместувачките капацитети (околу 70%) и со значителен дел од седиштата во објектите за исхрана и забава (околу 25%), а остваруваат релативно помал дел од вкупниот промет (под 20%).

Имајќи ги предвид горенаведените неповолности со кои се сретнуваат туристичките објекти во сезонско работење, поразвиените туристички земји преку туристичка политика што ја креираат и преку разни мерки и активности, настојуваат да им помогнат на овие претпријатија преку наоѓање начин да се зголеми сезоната, односно нејзино продолжување. За

зголемување и продолжување на сезоната најчесто се користат активности како: организирање на обуки и курсеви, конференции и состаноци, културни и други видови манифестации и др.

2. Курсевите за англиски јазик и продолжувањето на туристичката сезона во Малта

Малта е островска земја која се наоѓа во јужниот дел на европскиот континент во Средоземното Море, 80 км јужно од Сицилија, 284 км источно од Тунис и 333 км северно од Либија. Во нејзиниот состав влегуваат три поголеми острови Малта, Гозо и Комино и неколку помали со вкупна површина од 316 квадратни километри на кои се населени 410.567 жители. Главен град на земјата е Валета. Официјални јазици во Малта се малтешкиот и англискиот јазик.

Стратешката локација на оваа земја придонела низ историјата на овој простор да биде создадена голема база на културно и историско наследство, кое во комбинација со поволните временски услови и развиената туристичка инфраструктура (објекти за сместување, исхрана, забава, транспорт, туристички агенции и др.) во летната сезона делуваат како магнет во привлекувањето на туристи од целиот свет. Во земјата постојат три објекти кои се наоѓаат во списокот на УНЕСКО за заштита на културното наследство.

Малта развива повеќе видови на туризам, како летни годишни одмори, бизнис туризам, спортски туризам, туризам поврзан со нуркање, крстарења, конференции, туризам поврзан со културното наследство, туризам поврзан со изучување на англискиот јазик и др. Од вкупно 1.332.086 туристи кои ја посетиле земјата во 2010 година, 72.695 биле туристи на кои основниот мотив за посета им бил изучувањето на англискиот јазик преку организирани курсеви (Tourism policy for the Maltese Islands, 2012-2016). Туристичката политика на оваа земја, за развој на туризмот поврзан со изучување на англискиот јазик се насочува кон привлекување на голем број на бизнис туристи од земји како Русија, Кина и Бразил.

Малта добро го препознава овој сегмент на туристичкиот пазар, а тоа го докажува и преку официјалната веб-страница за промоција на земјата каде што ги промовира училиштата за изучување на англиски јазик и различните видови на курсеви кои ги нудат тие (www.visitmalta.com, 10.9.2013 г.). Во земјата постојат повеќе од 40 училишта за изучување на англиски јазик, секое со свои специфични организирани курсеви и со високообучени учители, кои можат да работат со луѓе со различни можности и од различни возрасти. Овие училишта се здружени во Федерација на организации кои практикуваат изучување на англиски јазик (Federation of English Language Teaching Organisations in Malta). Курсевите кои ги предлагаат овие училишта се наменети за неколку

категории туристи: курсеви поврзани со одморот, курсеви за возрасни, бизнис курсеви и курсеви за специјални интереси. Во зависност од побарувачката, курсевите се организираат во групи или индивидуално се изучува англискиот јазик според специјално подготвена програма. Училиштата се толку флексибилни, што имаат понуда на изучување на англискиот јазик и во објектите за сместување каде се отседнати туристите. Тие, исто така, за заинтересираните можат да обезбедат и сместување по желба на туристите учесници во курсот, од сместување во малтешки семејства, апартмани до хотели со пет ѕвезди.

3. Заклучок

Патувањата поради изучување на странски јазик не се нешто ново за човештвото и започнале со појавата и потребата од изучување на различните јазици. Изучувањето на странските јазици еволуирало низ историјата, а модерните училишта за јазици имаат богата палета на понуди како заинтересираните клиенти на најбрз и најдобар начин да го постигнат тоа. Патувањата и престојот на луѓето надвор од своето постојано место на живеење поради образовни или едукација (помалку од една година) можеме да го окарактеризираме како образовен или едукативен туризам. Ваков вид на туризам повеќе децении се развива во Велика Британија, Германија, Франција и САД, преку организирање на курсеви за изучување на странски јазик.

Од примерот на Малта можеме да извлечеме заклучок дека организираните курсеви за изучување на англиски јазик е еден од основните фактори за продолжување на сезонското работење кое во туризмот трае релативно кратко.

Во нашата земја постојат 219 училишта за странски јазици, а некои од нив предлагаат и организирани курсеви за престој во странство (www.zk.com.mk, 10.9.2013 г.). Оваа бројка ни укажува на потенцијалот со кој располага Република Македонија и можноста да биде организирани курсеви за странски јазици наменети за туристите. Организацијата на вакви курсеви би можела да биде во Охрид или во Скопје, како градови со богата историја и културен живот, висока концентрација на странски туристи и објекти наменети за задоволување на нивните потреби. Курсевите би можеле да се организираат како во текот на сезоната, така и вон сезона, а понудата би содржела комплетни пакет аранжмани во кои би биле вклучени: престојот, дополнителните активности и курсевите за изучување на странски јазик. Овие аранжмани, кога би се реализирале вон сезона би имале пониски цени. Со цел да се направи ваква понуда, потребно е ангажирање и здружување на повеќе заинтересирани страни кои учествуваат во туризмот, како: туристичките агенции, објектите за сместување, исхрана и дополнителни услуги, училиштата за странски

јазици, Националната агенција за поддршка и промоција на туризмот, Секторот за туризам и угостителство при Министерството за економија, стопанските комори за туризам, високообразовните институции од областа на туризмот и др. Како промотивна акција, при закупувањето на овие пакет-аранжмани туристите би можеле да добиваат одредени попусти за влез во музеи, транспорт, спортски и рекреативни објекти и слично, како би го исполниле со активности времето на престој во кое нема да ги посетуваат курсевите.

Библиографија:

1. Воденска, Марија (2005). Основи на туризма. Софија: Матком.
2. Мариноски, Науме (2005). Туристички агенции. Охрид: Факултет за туризам и угостителство.
3. Ministry for Tourism, Culture and the Environment (2012). *Tourism policy for the Maltese Islands, 2012-2016*. Malta
4. Theobalt, William (ed.) (2013). *Global tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
5. Towner, John (1985). “The grand tour a key phase in the history of tourism”. *Annals of tourism research*, 12:297-333.
6. Rae, William (1891). *The business of travel: A fifty years record of progress*. London: Thomas Cook and Son.

Користени интернет ресурси

www.zk.com.mk
www.2.unwto.org
www.visitmalta.com

Прегледен труд
Review paper

КОНЦЕПТОТ НА НАРАТИВЕН ИДЕНТИТЕТ КАЈ ПОЛ РИКЕР И НЕГОВАТА ПРИМЕНЛИВОСТ НА ДЕЛОТО НА МАРСЕЛ ПРУСТ

м-р Ева Ѓорѓиевска¹

Апстракт

Трудот има за цел да направи историски пресек на идеите на францускиот филозоф Пол Рикер преку осврт на оние сегменти од неговото дело каде што е највпечатлива неговата интерференција со книжевната мисла на Марсел Пруст. Значителната блискост во темите кои ги интригираат двајцата автори прават од Прустовиот роман дело подложно на филозофска аргументација, посебно кога станува збор за прашањето на времето. Почнувајќи од трилогијата *Расказот и времето*, преку *Себеси како друг*, па сè до последното дело на филозофот, *Патот на препознавањето*, Рикер ги изложува своите мисли преку примери од Прустовото дело. Ние ќе се обидеме да ги објасниме овие тематика од аспект на двајцата автори, а посебно ќе се осврнеме на поимот за *наративен идентитет*.

Клучни зборови: *наративен идентитет, наративно време, лик, наратор.*

THE CONCEPT OF NARRATIVE IDENTITY IN PAUL RICOEUR AND ITS APPLICABILITY ON MARCEL PROUST'S WORK

Eva Gjorgjievska, M.A.

Abstract

This paper aims to make a historical overview on Paul Ricoeur's ideas, through review of those segments where his interference with the literary thought of Marcel Proust is evident. The significant parallelism of the topics that have intrigued both authors make Proust's novel a subject of philosophical argumentation, especially when it comes to the issue of time. Since the trilogy *Time and Narrative*, through *Oneself as Another*, and until the last work of the philosopher, *The Course of Recognition*, Ricoeur exposes his thoughts through examples of Proust's work. We will try to explain these topics in terms of both authors and will specifically address the notion of *narrative identity*.

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

Key words: *narrative identity, narrative time, character, narrator.*

Вовед

Суштинскиот интерес за тематиката на времето во филозофијата и во книжевноста создаде долга и богата историја на интерференции и инспирации помеѓу делото на Марсел Пруст (1871-1922) и творештвото на Пол Рикер (1913-2005), при што Рикер како еден од најзначајните филозофи кои во XX век ќе ги продлабочат сознанијата за наратологијата, во различни фази од своето творештво ќе се навраќа на Пруст преземајќи материјал за своите натамошни истражувања. Таквата интелектуална авантура започнува со објавувањето на значајната трилогија *Времето и расказот* 1, 2, 3 (Ricoeur, 1991), каде што Рикер посветува цели поглавја на Прустовото дело². Десетина години подоцна, истиот автор ја објавува книгата *Меморија, историја, заборав* (Ricoeur, 2003), каде што посебно во првото поглавје насловено „За меморијата и за реминисценцијата“ изведува заклучоци кои во многу наврати потсетуваат на Прустовата поделба на рационална и сетилна меморија³. Во книгата *Себе си како друг* (Ricoeur, 1996) Рикер го отвора прашањето за *наративниот идентитет* кое е во целост применливо на Прустовото ремек-дело, додека пак *Патот на препознавањето* (Ricoeur, 2005) ќе ги загатне моралните дилеми на секој автор што повторно не го забикокува споменатиот книжевник.

Кога во сите овие дела филозофот се обидува да одговори на прашањето што значи да се живее во времето, тој всушност го издвојува романот како совршена форма во која може да се преточи доживеаното време. Поврзувајќи ги двата света, оној на делото и оној на читателот, романот преку своите ликови нуди алегорија на човековата егзистенцијална судбина, го доловува непосредното искуство на времето. Романот, според него, може подобро да го презентира живеењето во времето, бидејќи на местото на космолошкото време го претпочита внатрешното време кое е интимно, нелинеарно и е подложно на афективната меморија, која пак од своја страна го применува не само средството на имагинацијата, туку и она на сензибилитетот. Сепак, клучот на слободното располагање со времето се состои, пред сè, во подвојувањето на раскажувачката инстанца во романот на *лик* и на *натор*. Како што наведува Рикер: „Можеме

²) Пред сè, мислиме на поглавјето „Во потрага по загубеното време – Време на премин“ кое е составен дел на *Времето и расказот* 2. Конфигурацијата во фикционалниот расказ, каде што Рикер го нарекува Прустовиот роман „приказна за времето“, а не помало внимание ќе му биде посветено на Пруст во третиот дел од трилогијата *Времето и расказот* 3. Раскажаното време, во поглавјето „Фикцијата и имагинативните варијации со времето“.

³) Пруст разликува два типа на меморија, *mémoire volontaire* и *mémoire involontaire*, при што првата се потпира на свесното повикување на спомените со тенденција да се реконструира минатото, додека втората се однесува на неочекуваното надоаѓање на спомените преку случајно стимулирање на сетилата со идентични мириси, пејзажи, бои, зборови итн.

да зборуваме за преклопување⁴ за да ја обележиме играта помеѓу перспективата на ликот кој се упатува кон својата несигурна иднина преку учењето на знаците и нараторот кој ништо не заборава и го антиципира глобалното значење на приказната; тоа е еден вид траење што го прави нараторот инкорпорирајќи ги реминисценциите на ликот во текот на една потрага која оди напред, давајќи му ја на раскажувањето формата на „иднина во минатото“. (Ricoeur, 1991:193)

Прустовото време, сугерирано уште во насловот на делото, ѝ противречи на линеарноста на вообичаеното раскажување, бидејќи во својата основа го има сетилното и фрагментарно паметење преку кое протагонистот ја реконструира приказната на сопствениот живот, истовремено трагајќи по филозофска тема за идниот роман. Преку цикличност и удвоеност на структурата на раскажувањето се доаѓа до сознанието дека содржината на идниот романот кој е најавен во текстот е веќе прочитаната потрага по инспирација, односно нарацијата на романот води до преклопување на животната приказна на ликот со приказната од неговиот иден роман (на крајот читателот дознава дека романот кој ликот сака да го напише е, всушност, оној роман кој штотуку го прочитал). Присуството на лик и на наратор, всушност, овозможува приказ на афективноста на паметењето кое интегрира делови од минатото во сегашноста, а сето тоа го презентира на начин кој не подложи на рационалната мисла, туку на чувствувањето. Или, како што наведува од своја страна Пруст: „Еден час не е само час, часот е всушност вазна полна со парфеми, со звуци, со планови и со временски услови. Она што го нарекуваме реалност е одреден однос помеѓу сензациите и сеќавањата кои симултано нè опкружуваат“ (Proust, 1989: 467-8). На сличен начин, Рикер смета дека секое паметење останува поврзано со своите длабоки корени во минатото, од каде што евокацијата на спомените не се случува изолирано, туку во целост со „нивната форма, нивната боја и нивното место во времето“ (Ricoeur, 2004 : 186).

Подеднакво како и Пруст, Рикер се интересира за меморијата и дури може да се рече дека мислата на филозофот е инспирирана од открицијата со посредство на писателот. На разликувањето помеѓу интелектуалната и сетилната меморија кај Пруст (Proust, 1989), Рикер ги понудува размислувањата за афективноста во паметењето кое е спротивно на меморијата постигната преку концентрација во обидда се врати сеќавањето. „Сеќавањето ни надоаѓа кога не го бараме, во безгрижност, нешто што нè доближува до Пруст – најблагородните спомени, најдобронамерните кон нас, се оние што ни доаѓаат без да го сакаме тоа. Аристотел велеше дека *mnémé*, односно меморијата, е патос, афекција. Јас сум афектиран од

⁴) Рикер го употребува терминот *resouvenement* или преклопување (повторување) преземен од германскиот феноменолог Хусерл.

минатото (...) треба најпрво да се остават сетилните спомени да надојдат кои се еден вид осветлувачки простори во минатото“ . (Ewald, 2000: 24)

Нештата кои се случиле во минатото, а се навраќаат преку сеќавањето, го создаваат оној феномен што го наведува Рикер, односно *преклопување*, збир на асоцијации кои на сегашноста ѝ го додаваат искуството од минатото. Секое доживување ги повлекува со себе веќе доживеаните искуства кои му наликуваат и на тој начин создаваат еден вид емпатија на ликот со себеси во друг период, нараторот се идентификува со ликот кој е, всушност, истиот тој во некој минат период.

Но, она кон што цели проблематиката на Рикер се однесува на начинот на кој споменатата функција на сеќавањето учествува во креирањето на личниот идентитет: „На кој начин препознавањето на минатото придонесува во препознавањето на себеси?“ (Ricoeur, 2004: 170), се прашува Рикер во неговото последно дело. Токму тука се загатнува прашањето на *наративниот идентитет*.

Концептот на *наративен идентитет* кај Рикер

Најважниот елемент кој ги поврзува двајцата автори е оној на *наративниот идентитет*, именуван на тој начин од страна на Рикер, но применлив на делото на Пруст. Имено, за Рикер само преку спознавањето на минатото може да се дојде до спознавање на себеси, а од друга страна пак преку пишувањето да се постигне приказна за она што било проживеано, која поради неопходноста од структурирање на текстот и негова тенденција кон презентирање на некаква смисла, реверзибилно го гледа живењето во ново светло кое е носител на смисла.

Пред да преминеме на анализа на *наративниот идентитет* во делото на Марсел Пруст ќе ги разгледаме основните теоретски премиси од филозофската мисла на Рикер. Сите пројави на идентитетот како феномен на трансформација кој може да биде разгледуван во литературата започнуваат од една обединувачка категорија, која се однесува на „раскажаното јас“, на *себството*⁵ преточено во текст и го формира *наративниот идентитет*. „Се покажува дека литературата се состои од широка лабораторија за искуствата на мислата каде што се ставени на тестот на раскажувањето ресурсите на варирањето на *наративниот идентитет*“ (Ricoeur, 1996) – вели Рикер, потврдувајќи ја применливоста на овој концепт во книжевните дела.

Прашањето за *наративниот идентитет* како концепт воведен од страна на Пол Рикер, има свои корени во прашањето за персоналниот идентитет, кое претставува тема на промислување на цела традиција од претходни филозофи. Во филозофската традиција поимот на *персонален*

⁵ Терминот го среќаваме во филозофскиот вокабулар како неологизам кој треба да ја означи личноста во целина или свесна духовна сеопфатност. Во францускиот јазик терминот е добиен со трансформација на заменката „себе/себеси“ (soi/soi-même) во именка (le soi).

идентитет е поврзан со потрагата по „постојаност на себството“, односно по она што и покрај сите промени и непостојаности кои се случуваат низ времето, опстојува како препознатлива константа. Тргувајќи од персоналниот идентитет, Рикер ја бара постојаноста на себството преку повеќе негови модалитети. Првата категорија на идентитетот - *idem*, односно сличноста преку која се потврдува персоналниот идентитет, се остварува со начелото на единство наспроти плуралност и со начелото на квалитативната сличност: соодветно, некои постапки или појави можат да се обединат во една единствена, додека пак други се толку слични што се меѓусебно заменливи, но и во двата случаја сите сегменти модифицирани низ времето се потврдуваат како дел од една иста личност. Истата категорија на сличност се однесува и на системот од навика и склоности на постапување во одредени ситуации, стекнати или наследени, преку кои се препознава една индивидуа и кои го формираат неговиот карактер. Карактерот од една страна докажува дека не може да се направи поделба на истоветноста (*idem*) како одлика на телото, а себството како психичка одлика на духот, бидејќи карактерот ги засегнува двете категории, тој е сочинет од навика по кои една личност е препознатлива, но исто така и од етички евалуации кои го градат чувството за себството. Втората категорија се однесува исклучиво на идентитетот како *ipse*, односно го означува одржувањето на себе си потврдено преку зборот кој му е даден на другиот, ветувањето кон кое се придржуваме и според кој другиот може да смета на нас и на нашата истрајност без разлика на протекувањето на времето. Од претходните две пак произлегува категоријата на *наративниот идентитет*, која кај Рикер ја означува способноста на индивидуата да ги пренесе во приказна на кохерентен начин настаните од сопственото живеење, категорија каде што се случува најизразената дијалектика помеѓу модалитетите на *idem* и *ipse*.

Откако Рикер ги дефинира категориите на истоветноста и себството (*idem* и *ipse*), го насочува проблемот кон прашањето на идентитетот во приказната велејќи: „Идентитетот, наративно сфатен, може да биде наречен, преку јазична конвенција, идентитет на ликот“... „Расказот го конструира идентитетот на ликот, кој може да го наречеме наративен идентитет, создавајќи го и идентитетот на раскажаната приказна. Идентитетот на приказната е оној кој го креира идентитетот на ликот“ (Ricoeur, 1996: 175)

Ликовите во приказната, како и приказната, се подложни на конфигурација, која според зборовите на Рикер претставува постојана смена на принципите на „конкорданца и дискорданца“. Под првиот термин *конкорданца*⁶ треба да се подразбере принципот на организација на настаните со цел приказната да стекне интелигибилност. Додека, пак, под

⁶) Совпаѓање, усогласеност

*дискорданца*⁷ се подразбираат сите пресврти во текот на судбината кои ја водат интригата кон непредвидливи насоки. Конфигурацијата е, всушност, операција на поврзување на настаните кои се дел од првичната интрига, како и оние настани коишто се непредвидливи и кои како наративни елементи можат да ја доведат до криза првичната приказна. Всушност, дискордантните елементи треба да добијат свое место во целокупната приказна која се конфигурира на флексибилен начин во процесот на раскажувањето.

Во процесот на раскажувањето постои и друга дијалектика, која се однесува на заемната поврзаност помеѓу ликот и приказната. Имено, постои трансфер на приказната врз ликот, така што сите перипетии кои се случуваат низ времето прикажано во раскажувањето, имаат свој ефект и врз ликовите кои се дел од споменатата приказна. Идентитетот на ликот се формира во процесот на „конкорданца – дискорданца“, бидејќи ако ликот е единствено конкорданца, тогаш приказната ризикува да биде испразнета од случувања, односно да не постои основа за формирање на интрига. Од друга страна пак, ако ликот е единствено дискорданца, односно неорганизирана целина од постапки, навики и случувања, во тој случај ликот ризикува да стане препознатлив, неразбирлив и некохерентен. Создавањето на приказната и креирањето на наративниот идентитет на ликот, служат за да им дадат смисла и поврзаност на сите елементи кои се пројавуваат во текот на раскажувањето.

„Дијалектиката се состои во тоа што, според линијата на конкорданца, ликот ја извлекува својата посебност од целината на својот живот сметан како посебен временски тоталитет кој се разликува од сè останато. Според линијата на дискорданца, таа временска целост е под закана на ефектот на прекин од страна на непредвидливите настани кои ја маркираат (средби, случајности итн.); синтезата конкорданца – дискорданца прави контингентноста на настанот да придонесе за неопходноста која е на некој начин ретроактивна во однос на приказната на животот, на што е еквивалент идентитетот на ликот“ (Ricoeur, 1996: 175)

Доколку концептот на *истоветноста* се препознава во трансформациите на конкорданца и дискорданца кои го градат ликот и кои го прават препознатлив, во понатамошниот тек на обработката на ова прашање останува да се одгатне принципот на *себството*, кое зафаќа една етичка димензија. Имено, не само што ликот е одржлив според зборот по кој околината може да смета на него, туку и животот добива оправданост според Рикер само ако е холистички организиран и конципиран како расказ. „Во една етичка перспектива која ќе ја разгледаме во друга студија, идејата за собирање на животот во форма на нарација има за цел да послужи како основа за стремењето кон „добриот“ живот, клуч на неговата етика,

⁷⁾ Неусогласеност, дисхармонија

како и на нашата. Како, всушност, субјектот на акцијата може да му даде на сопствениот живот, земен во целост, етичка квалификација, ако тој живот не бил собран, и како би бил ако не во форма на наративен текст?“. (Ricoeur, 1996: 186)

Делото на некој начин станува преодна фаза во пристапот кон етички оправдан живот. Затоа и последната постапка со која се дефинира наративниот идентитет според Рикер е реверзибилниот процес преку кој тргнувајќи од напишаната приказна се случува освртот кон персоналниот идентитет, односно кон егзистенцијата на личноста која пишува за претходните искуства, процес кој Рикер го нарекува *рефигурација*. Во тој процес на читање на напишаната приказна од страна на оној кој е субјект на случувањата приказната може да биде постојано реформулирана од идните случувања кои сè уште не се содржеле во првобитната приказна. При процесот на пишувањето и на читањето на приказната се конструира личниот идентитет, а сите случајностите со кои е исполнето живеењето неопходно се стекнуваат со дополнително значење, добиваат оправданост и смисла во низата на причинско-последични случувања кои се презентирани во раскажувањето. На некој начин она што првобитно било перципирано како случајност, одеднаш преку расказот се претвора во судбина.

Како последица на овие согледби, во моментот кога ќе се трага по некаква константност на себството, таквата потрага нема да застрани во краен субјективизам, туку напротив, личниот идентитет ќе претставува смислата која ќе им биде дадена на случувањата преку процесот на раскажувањето. На некој начин, смислата на егзистенцијата се стекнува преку создавањето на приказна за неа, при што раскажувањето како своја инхерентна одлика го поставува моментот на разбирањето и осмислувањето.

Проблемот настанува во моментот кога теоријата за наративниот идентитет треба да биде примената на раскажувањата во рамките на современата литература. Имено, литературниот текст повеќе не се придржува до традиционалните рамки на раскажувањето, каде што компактоста на ликот и осмисленоста на интригата која ги следи пропишаните етапи на развој на дејството е суштествена. Новите форми на модернизмот и постмодернизмот кои се насочија кон опишувањето на текот на свеста, на експерименталниот пристап кон наративното време, кон недоследноста во градењето на ликовите, кон нивното исчезнување, нивната подложност на краткотрајна афективност и емотивност која ги дестабилизира, потоа постоењето на романи кои не поседуваат заплет или традиционален завршок, го ставаат под знак на прашање концептот на наративен идентитет.

Навидум, Рикер одговара на овој можен проблем наведувајќи дека дури и при отсуство на дефинирање на ликот во делото, неговиот

идентитет би се состоел токму во отсуството на некаков зададен или заокружен идентитет, па би станувало збор за антилик, или антироман, што е всушност една можна варијанта на нарацијата. Но, она што му е оспорувано најчесто на Рикер од страна на останатите теоретичари се однесува на персоналниот идентитет, односно на оној момент на враќањето од читањето кон ликот. Имено, штом и ликот во текстот е подложен на деконструкција, на кој начин би можел повратно да влијае на афирмација на идентитет на личноста во реалноста? На истото прашање може да се одговори следејќи ги примерите на Пруст.

Теоријата на Рикер наспроти романот на Пруст

Теоријата на Пол Рикер за наративниот идентитет е применлива, всушност, само во однос на рамковната структура на Прустовото дело. Имено, освен постапката на заокружување на раскажувањето преку создавањето на еден вид фикционална автобиографија, кај Пруст може да се забележи и процесот на идентификација на нараторот со речиси секој од многубројните ликови подложни на различна поетика (Албертина на недостижноста, Одета на фигуративноста итн.). Некои од нив се следат во долгиот период на постепенa деструкција, кај другите напротив може да се забележи постепената естетизација и усовршување. Исто така, симптоматична е позицијата на Пруст во однос на ликовите на аристократијата, буржоазијата и домашните помошници, не може точно да се одреди која од овие групи е фаворизирана, а која е исмевана, на ист начин како што не може да се одгатне неговиот став за еврејското прашање, за тоа дали го фаворизира католицизмот, дали го оправдува аморалот итн. Затоа можеме да го поставиме прашањето: За каков наративен идентитет се залага Пруст? За идентитет кој е променлив низ времето или пак за таков кој ѝ пркоси на деструктивната струја на времето? Дали тој зборува за фактот дека не постои еден, туку многу различни идентитети? Или дека фигурацијата се одликува со дозволена модалност на идентитетите? Во што се состои наративниот идентитет кога нарацијата ги отвора прашањата за недовршеноста, за забранетото, неискажаното, премолченото? Дали идентитетот е поврзан со историјата, традицијата и меморијата или пак е независен од овие феномени? Тоа се неколкуте прашања во чијашто функција може да биде читан Прустовиот роман.

Во секој случај, отвореноста на концептот на идентитетот, неговата нестабилност, наоѓа своја алегорична во метаморфозата која се среќава дури и во класичната феноменолошка мисла и која најдобро се изразува преку постојаната заменливост на надворешната слика со суштината која истата ја затскрива. Како што наведува Малабу: „Трансформацијата се случува според принципот на реапропријација чијашто темпоралност не е повеќе „историска“, туку резултира од „метаморфозата“ на историчноста.

Односно, таа „метаморфоза“ чиешто историско потекло не е прецизно ситуирано изгледа како да воведува ново време во мислата, алтеритетот на времето во однос на себеси“. (Malabou, 2004: 44)

Прустовиот наратор ја бара соодветната структура која ќе го овозможи споменатото трагање по себе си и преточувањето на осознаената содржина во нарација. Доаѓајќи до заклучокот за афективната меморија, тој всушност го постигнува познанието за постојаноста на себството, како и за неговите можни варијации низ времето. Што се однесува пак до моралната димензија на концептот, онаму каде што Рикер го нарекува идентитетот *ipse* како етичка одговорност и свртеност кон другиот, таму Пруст го воведува терминот на „длабоко јас“, кое всушност ќе биде одлучувачко во преводот на „внатрешната книга“ (Proust, 1989) која тлее сè уште само како потенцијал.

Но, не само што Прустовиот наратор постигнува познание на себеси преку познание на минатото, туку и читателот е ставен пред истата етичка одговорност на наративноста. Тука посебно ќе ги издвоиме примерите на емпатија во делото. Ако во своите записи Пруст ја фаворизира концепцијата за емпатијата, односно за свртеноста кон другиот, истото се бара и од читателот. За илустрација можеме да ги земеме сите оние сцени од делата каде што по споменатото злосторство на некој од ликовите, следи мислењето на нараторот кој не осудува, туку бара објаснување за стореното дело, односно причина да го пронајде простувањето. Злото кај Пруст е секогаш сторено во театралност, како последица на непризнаените грешки кај ликовите, кои колку повеќе се морално исправни, толку повеќе ги доживуваат своите гревови како зголемен товар и ги манифестираат пред околината уште пред да ја дочекаат осудата, која можеби и не е толку сурова, колку што е сурова совеста.

„Сакав да покажам во каква чиста, во каква религиозна атмосфера на морална убавина се случи таа експлозија на лудило и на крв која го извалка без да успее да го исчисти. Сакав да ја освежам собата на злосторството со здив кој доаѓа од небото, да покажам дека оваа црна хроника беше точно една од оние грчки драми чија што презентација била речиси религиозна церемонија и дека сиротиот парицид не беше криминален насилник“ (Proust, 2005 : 232)

„Садистите од типот на Вантеј се толку сентиментални суштества, толку природно доблесни, што дури и сензуалното задоволство им изгледа како нешто лошо, како привилегија на лошите (...) Можеби не би мислела дека злото е состојба која е толку ретка, исклучителна, далечна, каде што би било толку пријатно да замине, кога би можела да ја забележи во себе како и во другите, таа индиферентност кон страдањата кои се предизвикуваат и кои, какво име и да им дадеме, се ужасна и трајна форма на суровоста“. (Proust, 2006 : 163)

Заклучок

Прустовото дело отсекогаш претставувало поттик за филозофски интерпретации, иако авторот воопшто немал претензија да изнесе филозофски тези. Сепак, најчесто пародичното и кратко споменување на неговите современици, како Бергсон или Ниче, доведе до појава на цели компаративни студии посветени на нив. Од друга страна пак, постојат автори, како на пример Морис Мерло-Понти, кај кого последните дела се речиси филозофија создавана во дослук со феноменолошките анализи на Пруст. Поинаква, но не помалку испреплетена со Прустовите идеи е приказната на Пол Рикер, кој како кај Пруст да пронаоѓа тематика кои може да ги третира со сопствен пристап и во согласност со својот веќе изграден систем. Во секој случај, со секое од овие дела читателот на Пруст како да добива уште една верзија на прочитаниот текст, па дури и изненадуваат сите оние светогледи на кои било изложено делото. Тие само го потврдуваат неизмерното значење и напластеност на овој роман, кој со право се смета за еден од највлијателните во XX век.

Библиографија:

1. Campion, Pierre (2003). *Temps et récit : une analyse critique des positions de Ricoeur sur Proust*. pp. 17-37 in *Proust et les images*, Jean Cléder et Jean-Pierre Montier, Rennes : Presses Universitaires de Rennes.
2. Ewald, François (2000). *Paul Ricoeur: un parcours philosophique*, propos recueillis par François Ewald, *Magazine littéraire*, n. 390 : « Paul Ricoeur : morale, histoire, religion : une philosophie de l'existence », pp. 20-26.
3. Malabou, Catherine (2004) *La Plasticité au soir de l'écriture*, Paris: Éditions Léo Scheer.
4. Proust, Marcel (1989) *A la recherche du temps perdu*, édition publiée sous la direction de J.-Y. Tadié, Paris: Bibliothèque de la Pléiade, 4 vol., 1987-1989.
5. Proust, Marcel (2005) “Sentiments filiaux d'un parricide” in *Pastiches et mélanges*. Paris : Gallimard (1919).
6. Proust, Marcel (2006) *Du côté de chez Swann*. Paris: Gallimard (1987).
7. Ricoeur, Paul. (1991) *Temps et récit*, (3 vol.). Paris : Seuil.
 - Tome 1 : L'intrigue et le récit historique.
 - Tome 2 : La configuration dans le récit de fiction.
 - Tome 3 : Le temps raconté.
- Ricoeur, Paul. (2004) *Parcours de la reconnaissance*, Stock.
- Ricoeur, Paul. (1996) *Soi-même comme un autre*. Paris : Seuil.
- Ricoeur, Paul. (2003) *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*. Paris: Seuil.
8. Wimmers, Inge Crosman. *Proust et Ricoeur, une lecture intertextuelle* in Marcel Proust 8 : lecteurs de Proust au XX siècle et au début du XXIe, textes réunis et présentés par Joseph Brami, Caen, Lettres modernes Minard, «La Revue des Lettres modernes / Série Marcel Proust», 2010, p. 241-254.

Оригинален научен труд
Original research paper

СУЛТАНИ ПОЕТИ ОД 16 ВЕК И НИВНАТА ПОЕЗИЈА

доц. д-р Фадил Хоџа¹

Апстракт

Поголемиот дел од султаните на Османската Империја пишувале поезија. Не само што биле вљубеници на диванската поезија, туку и твореле стихови по нејзин терк и зад себе оставиле сведоштво за шествековно супериорно владеење кое во голем дел им се поклонувало на уметноста и на поезијата.

Страниците што следат претставуваат портрет на владеењето и поетскиот опус на неколку султани поети од 16 век и даваат аналитички осврт на нивните стихови, доловувајќи го местото на пиедесталот кое го здобиле со бесмртноста на секој нивен збор и мисла преточени во поезија.

Клучни зборови: *султани, поезија, збирка (диван), анализа.*

SULTANS POETS IN THE XVI CENTURY AND THEIR POETRY

Fadil Hodza, PhD

Abstract

Most of the Sultans of the Ottoman Empire wrote poetry. Not only were they admirers of divan poetry, but poetry in general, and also left behind evidence of superior six centuries period of rule which showed deep reverence towards art and poetry.

The pages that follow represent a portrait of the governance and poetic oeuvre of each sultan poet and provides an analytical overview of their lyrics capturing the place of the pedestal which has gained immortality with every thought turned into verse.

Keywords: *Sultan, poetry, collection (divan), analysis.*

¹ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје, Катедра за турски јазик и книжевност, hocafadil@hotmail.com

ВОВЕД

Поетскиот опус на османските владетели е тема пребогата со стихови и во себе ја носи сета убавина и раскош на османскиот двор и на цела една цивилизација која успеала да се наметне со својот шарм и углед и со богатата културна ризница. Станува збор за тема која е плодна со стихови, пленува со својата разновидност и емотивност и уште при запознавањето воодушевува и се зацврстува длабоко во душата.

Повеќето користени извори се од турско и од англиско потекло. Од најголема помош беше разновидната литература, како и интернет сајтовите кои беа преполни со разновидни податоци и материјали од биографии, историски осврти, сè до извадоци од поезија на султаните. Има податоци кои имаат генерален контекст, а поподробните се изоставени и беа од помала корист. Најголем проблем при изработката на еден ваков труд претставува препевот на поезијата која е на османотурски јазик. Напорите што ги вложив вродија со плод, бидејќи готовиот производ е сеопфатен труд и една целосна слика за една нова страна на султаните на Османската Империја од 16 век, сосема непозната за повеќемина од нас која ни ги прикажува во нивното вистинско светло, бидејќи за мене убавината на еден човек лежи во неговата душа и неговиот емотивен свет. Преку поезијата на султаните се нурнува во огледалото на една шествековна монархија распослана на три континенти и се добива комплетна претстава за хоризонтот на повеќе владетели низ призмата на животот кој морал да ја премине за да ги исполни снитата на својот народ, а во исто време во вистинските случувања да ги надвлее сопствените емоции и истите да ги преточи во чашка поезија за да им дозволи да станат прозорец кон светот и алка на душевното богатство.

ОСМАНСКОТО ЦАРСТВО ВО 16 ВЕК

1. Културата, уметноста и науката во 16 век

Епохата на османлиската политичка моќ се рефлектира и во областа на литературата и книжевноста. Книжевните активности се рашируваат не само во Истанбул, туку и во Багдад, Дијарбакир, Кастамону, Бурса, Едирне, Јенице Вардар, Скопје и др. Меѓу најголемите фигури на книжевноста од овој век се јавуваат имињата на Хајали, Фузули и Баки и скопјанецот (Üsküplü) Исхак Челеби.

Фузули се смета за еден од најголемиот лирични поети во турската литература. Иако го користел азербејџанскиот дијалект, створил огромно влијание во Анадолија. Неговите лирични и романтични поеми му обезбедиле специјално место во светската литература. Баки бил најголемиот поет со репутација која се ширела до Индија, до царството

на Турците - Бабури. Во експресијата на чувства тој е под Фузули, но музичкиот шарм на неговата поезија му дале репутација на совршен мајстор на класицизмот. Неговата „Елегија за смртта на Сулејман Величествениот“ е ремек-дело кое содржи длабоки чувства и тага.

Во овој период анадолската турска поезија ја достигнува највисоката точка на уметничка елаборација и реторика. На почетокот тоа била имитација на персиската поезија, но анадолската турска поезија повеќе ја имитирала индоперсиската поезија и дури стигнала подалеку во финесата и апстракцијата, така што подоцна успеала да добие рафинираност и доста сопствени перфектни линии. Поетите најчесто твореле дидактички дела, мистични поеми, збирки легенди за светците, како и преводи на арапски и персиски мистични дела. Прозата во овој век ја поддржувала потешката и понеприродна форма. Следејќи ги персиските модели, наједноставните идеи биле изразени со најkomplицирани слики за доловување на предметот, а повеќето литературни, историски, религиозни и морални дела од овој период биле пишани на поедноставен јазик. Ова резултирало и со појава на движењето *Турки басит* (едноставен турски)² чиј претставник бил Натми од Едирне, кој користел само турски зборови, но за жал без некои посебни уметнички способности. Првата граматика на анадолски турски планирана според модел на арапските граматика била напишана овој век од Квадри од Пергамон.

Паралелно со класичната диванска литература³ се среќава и популарна, односно народна литература во сите форми. Патувачките музички поети биле насекаде, а со нив и љубовните песни, приказни за херои и народни песни кои се рецитирале со придружба на народни инструменти. Во овој век постоело и влијание на поетите од турско-чатагајскиот дијалект, особено меѓу кои се издигнал Али Шир Неваи. Најреномирани претставници од оваа област биле Сузи Челеби, Исхак Челеби, Ахмед Суди и др.

1.2. Познатите бејити на султан Јавуз Селим

Султан Јавуз Селим бил познат како голем владетел, благодарение на својата сила и на својот ум. Тој многу сакал да пишува поезија и да игра шах.⁴ Во исто време и Шах Исмаил се одликувал со истите хобија. Во својот дворец ги повикувал познатите поети и добрите шахисти. Султан Јавуз Селим ова добро го знаел и затоа сакал да го искористи тоа. Се преправил во обичен белосветски човек патник и отишол во земјата на шахот. Во хановите и кервансарајите скоро сите ги победил во шах.

²) Agah Sırrı Levent: *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1971, s. 176, Ahmet Kabaklı: *Divan Edebiyatı*, TEV Yayınları, İstanbul, 2007, s. 492, Ahmet Atilla Şentürk; Kartal, Ahmet: *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Y. İstanbul, 2004, s.316

³) E. J. W. Wilkinson Gibb: *A History Of Otoman Poetry*, London 1910, p. 98

⁴) Muhammet Nur Doğan: *Eski Şiirin Mahçesinde*, Ötügen, İstanbul, 2002, s. 316

Оваа вест стигнала до Шахот. Го предизвикал Јавуз на партија шах. Јавуз го победил и Шахот. Шахот се налутил и рекол: „Ти, не знаеш ли што е култура? Дали Шаховите се матираат?“. Му врзал една шлаканица на Јавуз. По оваа случка Јавуз разбирајќи зошто Шахот се налутил, почнал да чита поезија во која го возвишувале неговиот непријател. Јавуз никогаш не ја заборавил добиената шлаканица. Неколку години подоцна во Чалдиран⁵ успеал да го победи Шах Исмаил во битка и му испратил писмо во кое ја опишал болката од добиената шлаканица и додал: „Ако врзеш шлаканица вака ќе ја врзеш“. Сакал да му каже дека секој кој ќе излезе пред него не му е пријател и дека ваквите лица може да се главни команданти. Еве го катренот кој му го посветил на Шах Исмаил и кој по својот модел е единствен и уникатен, бидејќи од лево кон десно напишаните стихови се исти и кога се читаат озгора-надолу во секој ред:

Sanma şahım ⁶	herkesi sen	sadıkâne	yâr olur
Herkesi sen	dost mu sandım	belki ol	ağyar olur
Sadıkâne	belki ol	alemde bir	dildar olur
Yâr olur	ağyar olur	dildar olur	serdar olur

*Не мисли шаху мој дека секој е чесен и пријател
Ти секого пријател ли го сметааш, можеби ти е непријател.*

*Биди свесен дека тој можеби е главен заповедник
Може да е пријател или непријател, може да е љубовник,
може да е заповедник.*

1.3. Султан Сулејман поетот - Мухибби Диван

Поезијата зела голем замав во времето на Сулејман Величествениот. Според еминентниот историчар Џозеф фон Хамер Пургштал, овој период бил најпретставителен и најплоден во Османлиската Империја. Во времето на Сулејман твореле две моќни фигури на класичната диванска поезија, Фузули и Баки. Баки станал штитеник на султанот уште во најраното доба од неговото творење. Неговото величање на Сулејман било ремек-дело од тој жанр и долгата елегија која тој ја компонирал за смртта на

5) Mustafa İsen: Ötelerden Bir Ses (Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler), Akçağ Y. Ankara, 1997, s. 276

6) Güfta, Hüsein: Divan Şiirinde İlim, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.79, Dursun Ali Tökel: Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 302

Сулејман⁷ се смета за најграндиозно дело од османлиската традиција. Меѓу дворјаните на Сулејман бил и Хајали, поет на елегантна лирика кој имал посебна привилегија на дворот. Друг голем поет бил Зати, иако никогаш не станал дел од кралската свита, заработувал благодарение на финансиите од Дворот.

Таткото на Сулејман, Султан Селим Први, кого Европа го именувала како Селим Безмилосниот бил поетска душа кој пишувал стихови на три јазика (турски, арапски и персиски). Неговата колекција од поеми на персиски била значајна и импресивна.

Петмина од синовите на Сулејман се обиделе да напишат поезија. Од нив, Бајазит кој го изгубил престолонаследството во борба со Селим бил еден од најтрагичните поети на османската династичка традиција. Селим Втори кој го наследил престолот по смртта на татко му е рангиран од некои историчари на турската литература како најдобриот царски поет.

Султан Сулејман бил познат под псевдонимот Мухибби (Љубовник).⁸ Тој пишувал за човечка и божествена љубов, најважните теми на класичната турска поезија, и таа е дел од суштината на неговата поетска умешност. Неговите стихови имаат опсег од обожавање на Господ со највисоки аспирации на суфизмот до световна љубов, вклучувајќи ја и еротиката.⁹ Расположенијата на Сулејман се движат од многу очајни, оптимистички, мрачни, радосни, тажни, разиграни, побожни, сладострасни, мазохистички, па сè до нарцистички. Напишал два дивани, едниот на турски, другиот на персиски јазик. Во неговиот турски диван „Мухибби“ е опфатена љубовта од секој аспект. Диванот содржи 2.799 газели, 1 терци бент, 30 мураба, 18 мухамеси, 56 катрени и 217 бејити.

За Кануни љубовта е скапоцен камен:

**Aşk bir gevherdürür zahid ne bilsün kıymetin
Aşka göster anı can ile olmuşdur harid**

Љубовта е скапоцен камен, верникот од кај да ја знае неговата вредност

На вљубениот покажи му дека не може да ја купи со ништо нејзината убост.

Љубовта е вино:

**İçdüñ şarab-ı ışkı ezel çün Muhibbiya
Bu derd-i ser başuñda hep anuñ humarıdır**

⁷⁾ Öztekin, Özgen: Divanlardan Yansıyan Görüntüler, Ankara 2003, s.162, Yekta Saraç: Klasik Edebiyat Bilgisi, İstanbul, 1994, s. 96

⁸⁾ Hasan Aktaş: Klasik Türk Şiirinde Edebi Sanatlar, Yort Savul Yayınları, Edirne, 2005, s. 96

⁹⁾ Muhsin Macit: Divan Şiirinde Ahenk Unsurları, Akçağ Y. Ankara, 1996, s.205, Hasan Aktaş: Klasik Türk Şiirinde Edebi Sanatlar, Yort Savul Yayınları, Edirne, 2005, s. 162

*Испиеното вино го прави времето бесконечно за Мухибби
Чувствувам мака во главата и мамурлук во мигов
Љубовта е оган:*

**Aşk ateşine düşmek bir özge hâlet ancak
Ol ateşe göynmek ol da saâdet ancak**

*Поинаков миг доживувааш ако паднеш во љубовниот оган
Среќата ќе ја осетиш само ако гориш во тој вечен оган.
Љубовта е татковина:*

**Gerçi Mecnun aşk iline tac-dar olmuş idi
Gitse n'ola çünkü oldı bu Muhibbi aña halef**

*Вистинскиот Меџнун во име на љубовта кон татковината
круната ја смета за претесна
Ако замине со спокој на Мухибби може да му ја остави круната.
Љубовта е шах:*

**Oynadum bu vech ile satranc-ı iskuñ bazını
Vamık u Ferhad u Mecnun görsele mat kalalar**

*Играв заинтересирано со голема љубов шах
Вамик, Ферхад и Меџнун ако ме видат ќе добијат мат.*

Успесите во политичкиот живот на Сулејман Величествениот и во уметничкиот живот покажеле дека тој е владетел и на поезијата. Кануни одлично говорел арапски, персиски и српски јазик, а ја познавал многу добро и исламската култура, како и западната култура. Во негово време неколку стотици поети во Истанбул се стекнале со репутација. Меѓу овие луѓе, Ахмет Паша, Неџати, Зати, Хајали и Фузули се едни од најзвучните имиња. Сулејман, кој творел под псевдонимот Мухибби, го позајмил од арапскиот јазик зборот „hubb“, што значи „сакан, негување на љубовта или пријател“. Тој пишувал и под имињата Мефтун и Аџизи. Мефтун на арапски јазик значи иницијатива. Аџизи, пак, значи некомпетентност, неспособност. Мухибби бил под влијание на познатите поети од тој период. Поетите обично добивале материјална помош од султанот за пишување поезија. Сулејман Величествениот во скоро сите песни пишувал за љубовта и природата. Далеку стоел од социјални и политички теми. Само во една или две песни говори за неговиот триумф со војската во Иран. Во песните на Мухибби (Muhibbî') се среќаваат и религиозно-мистични елементи. Како Калиф на исламот доста добро ги познавал верските елементи, одвреме-навреме ја искажувал својата благодарност до Аллах. Султанот Сулејман пишувал многу едноставна поезија. Користел најмногу користени арапски и персиски зборови.¹⁰ Повеќето зборови што ги користел во поглед на културата и богатството на речникот се богати

и покажуваат на доста голема начитаност на авторот. Со своите песни за љубовта, природата и херојството тој веднаш си добил многу заслужно место меѓу љубителите на поезијата.

Една од неговите најпознати газели вели вака:

**...halk içinde müteber bir nesne yok devlet gibi
olmaya devlet cihân da bir nefes sihhât gibi**

**saltanat didükleri ancak cihân gavgâsıdır
olmaya baht u saadet dünya da vahdet gibi**

**ko bu ıyş u işreti çün kim fenâ dur âkibet
yâr-ı bâki ister isen olmaya tâat gibi**

*... Кај народот нема ништо попочитувано од власта
Нема поголема среќа во светот од праведноста*

*Зборовите на салтанатот се само кавга на народот¹¹
Од единство и среќа нема поголема радост*

*Нека има забава и пиење не е убав крајот на задоволството
Ако некогаш посакаш пријател тогаш нема ништо подобро од
лојалност*

Султан Сулејман Кануни возвишувајќи ја љубовта на пишаните стихови во поголем дел ѝ ги посветил и на својата сакана Хурем Султана:

**Celis-i halvetim, varım, habibim mah-ı tabanım
Enisim, mahremim, varım, güzeller şahı sultanım**

**Hayatım hasılım,ömrüm, şarab-ı kevserim, adnim
Baharım, behçetim, rüzum, nigarım verd-i handanım**

*Моја соживотничке, светкава месечино, љубена моја,
Душевна пријателке, ти си најубава владетелка, најблиска моја*

*Ти си причина што живеам, моето Кевсер вино, ти си Рајот мој
Ти си мојата пролет, мојата радост, ти си украс мој, владетел
мој.*

¹¹⁾ Превод: доц. д-р Фадил Хоца, предавања на Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за турски јазик и книжевност.

Заклучок

Османската династија, за разлика од многу други династии. избобилувала со султани уметници кои оставиле трага во историјата на турската книжевност. Поседувајќи многу добро образование, османските султани и принцови покажале интерес за поезија и музика (компонирање). Османската палата, како и во другите земји, ги поддржувала уметниците и научниците, а културниот и уметничкиот живот бил доста разигран и богат. Османските султани, принцови, како и други членови на династијата ги спонзорирале многуте уметности и уметници, па дури и се натпреварувале едни со други. Уште во времето на анадолските бејлици таквите натпревари по умешност, заштита и спонзорство се претворени во натпревар помеѓу господа за покровителство, промовирање на разбирањето и благодарност, а истиот натпревар продолжил и во османската палата. Османските султани основале пријателства со познати поети во своето време. Во текот на првите учења на јазикот и литературата, како дел од образованието на султаните, тие почнале да пишуваат и поезија, претежно по теркот на диванската класична поезија. Османските султани биле претежно воспитувани во духот на текето и суфизмот. Уште на почетокот Осман беј бил протезант на Шејхот Едебали, Орхан беј бил воспитуван од Гејикли Баба, султанот Фатих Мехмед религиозно се надополнувал кај Акшемседин, султан Мехмед III бил близок со Шејх Хелвети Шемсетин Сиваси и сл. Кога се опишуваат султаните кај некои од нив се слушал звукот на мечови, а кај некои звуците на моливот биле погласни дури и од остар нож. Покрај тоа што имале големи должности, сепак тие биле луѓе од крв и месо, лица со свои чувства кои ги преточувале во поезија. Низ вековите владееле, го растресувале светот, биле страв и трепет за многу светски владетели, а сепак своето перо го преточувале во бесмртни стихови. Се потпишувале со уметнички имиња како Авни, Мухибби, Селими, Бахти и др. Нивната поезија говорела и ја откривала нивната љубов, тага, радост и претставувала огледало на нивната душа. Токму поезијата ја покажувала и другата страна од медалот, односно дека тие биле воедно и чувствителни поединци полни со љубов и со чувство на уметничка душа.

Библиографија:

1. Prof.Dr. Fuat Mehmet Köprülüzâde, Eski Şairlerimiz Divan Şiiri Antolojisi, Muallim Ahmet Hâlit Kütüphânesi, İstanbul 1934
2. Dr. Fuat Ali - Sultanların şiiri, Yağmur dergisi 19 Nisan - Mayıs - Haziran 2003
3. Kılıç, Filiz, “Osmanlı Hânedanından Bir Şair: Şehzâde Korkud”, Bilig, sayı 2, 1996

4. KUZUBAŞ, Muhammet (2006). “Cem Sultan’ın şiirlerinde Hüzün Duygusu”, Yedi İklim Dergisi. Nisan 2006
5. Maden ,Fahri «Şair Padişahlar ya da Sanatın Sultanları: II. **Murat “Muradî”**«, **İnsanca, Sayı: 34, İst. 2009**
6. Yard.Doç. Tunç, Semra - Muhibbi Divanı*nda şiir ve şair ile ilgili değerlendirmeler- http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/tunc_02.pdf
7. İsen ,Mustafa “Osmanlı Hanedanı’nın Şairliği ve Fatih”, Tarih ve Medeniyet, Sayı: 40. 2009
8. KUZUBAŞ, Muhammet - Sultanın sevgilisi:Fatih’in Şiirlerinde Sevgili Anlayışı- Dergah Dergisi 2009
9. ÇINAR, Bekir - GELENEĞE DİRENEN BİR ŞAİR VE ŞİİRİ:CEM SULTAN’IN FRENGİSTAN KASİDESİ (Turkish studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007)
10. Kinross, Lord (1977). The Ottoman Centuries: The Rise And Fall Of The Turkish Empire. HarperCollins

Стручен труд
Professional paper

ПРИЧИНИ ЗА КОРИСТЕЊЕ ТЕХНОЛОГИЈА ВО НАСТАВАТА ПО АНГЛИСКИ ЈАЗИК

Ивана Митева

Апстракт

Живееме во свет во кој новостите ги дознаваме преку интернет, медиумите и паметните електронски уреди, така се приспособуваме на еден нов начин на живеење. Нема место за досадни, бавни и неинтересни работи внатре и надвор од училницата. Последните генерации на ученици бараат инспиративни начини на учење и ние, како наставници, треба да го револуционизираме нашиот начин на предавање. Како што тие учат и ние учиме за глобалното село на интернетот и треба добро да го искористиме. Во овој научен труд се дискутира за причините зошто да се употребува технологија во училницата во која се изучува англискиот јазик. Исто така, се дискутира за предностите на технологијата кои отвораат нови можности за секој ученик. Трудот дава и практични совети кои можат да се применат во подготовките за часот.

Клучни зборови: *едукативна технологија, интернет, интерактивен софтвер, интегрирање на медиумите.*

REASONS FOR USING TECHNOLOGY IN THE ENGLISH LANGUAGE CLASSROOM

Ivana Miteva

Abstract

Living in a world in which we get news through the Internet, media and smart electronic devices, we are getting accustomed to a new way of existence. There is no place for boring, slow and uninteresting things inside and outside the classroom. The latest generations of learners seek inspiring ways of learning and we, as teachers should revolutionize our way of teaching. As they learn, we learn about the globalized village on the Internet and we should make use of it. This paper discusses the reasons for using technology in the English classroom. It also discusses the advantages of the technology which offer new opportunities for every learner. This paper gives implications for practical use that can be incorporated in the lesson plan.

Key words: *educational technology, Internet, interactive software, media integration.*

1. Introduction

Looking back to the era without computers and technology, faded images come to mind. Every day routines were much different than nowadays, the stamps were of a great value, the telephone was wired and news could be read in the morning newspaper. Turning to the way of teaching and learning and writing seminar papers or doing projects, completely different images come to mind. Going to the library to research, read and collect information about the project in progress; having a book, notebook and a pen as a weapon for studying and the teacher with a board and a chalk as a weapon for teaching – images now evoking boredom or are too difficult to imagine. The last 10-20 years of this 21st century have set the revolutionary basis for technological development. Every day there is a new invention; an old one has been improved or replaced by a new item that can be understood by the younger generations. This generation is the one demonstrating to us the impact of having developed under the digital wave. They are consumed by this digital and virtual reality which has become a fully integrated aspect of their lives (Green and Hannon, 2007). Furthermore, it is a discussion of whether this is a revolution or simply, evolution. The faster the teachers accept and understand this, the faster they will improve their way of teaching and will motivate learners to get completely involved in the learning process. The new technology offers new learning styles to be developed and for learners to actually feel important in the design of the syllabus. Even digital games, whether computer-, game console-, or handheld-based, are characterized by rules, goals and objectives, outcomes and feedback, conflict/ competition/challenge/opposition, interaction, and representation of story (Prensky, 2001) or more simply, “Purposeful, goal-oriented, rule-based activity that the players perceive as fun” (Klopfer, 2008). They are distinguished by two key elements: (1) an interactive virtual playing environment, and (2) the struggle of the player against some kind of opposition. With regard to the complexity of the technology, one should not forget to mention that in order to successfully implement technology in the English classroom there must be a strong commitment on the part of the individual or the department involved (Gotsick and Gotsick, 1996). Once teachers are ready to bring technology to a new level in the classroom, the process of teaching and learning will become easier and offering unlimited opportunities for language skills development. Therefore, the reasons for using technology in the English classroom will be further discussed.

2. Reasons for using technology

2.1. Reason 1: NO to YAWNING, YES to WOWING

One lesson of 45 minutes that includes reading and talking about England’s culture, landmarks or history could only be interesting for those who are truly

committed to history, while other students will be lost in the lesson: names, places, dates and a lot of yawns. At the end of the lesson maybe, just maybe one name will be remembered. The good news is that this could be changed with the use of multimedia. The internet offers music and video websites that are just one click away. The projector will transform the classroom into a small cinema where students can learn by watching an interesting video clip about the English culture or history. The students will not only be amazed, but they will also talk about it afterwards. A picture, better yet a moving picture says a lot more than a page of the course book.

2.2. Reason 2: HOMEWORK? BETTER YET - HOMEPROJECT

The outdated meaning of the notion HOMEWORK can really irritate the students. Cooper (1989) defines homework as tasks assigned by teachers to be completed outside of the normal class period, indicating that it can be done in a variety of settings. Olympia et al. (1994) further elaborate this concept, defining homework as “academic work assigned in school that is designed to extend the practice of academic skills into other environments during non-school hours” (pg. 62). The simple notion of HOMEWORK equals the meaning of boredom, irritation and “I’ll do it tomorrow before the lesson starts” promise. As a solution to this problem the meaning should be changed, better yet, the word: A HOMEPROJECT. It sounds a lot more satisfying and gives the students the opportunity to be creative. They can use their computer, Power Point presentation, they can make journals, and they can find pictures and songs and put it all together in a HOMEPROJECT. They will have fun and learn in the process. And discreetly, they will build their representative attitude.

2.3. Reason 3: ANOTHER QUESTIONING? STRESS ALERT!

After a module in the course book, students need to revise what they have learnt and do a test. And the stress begins. An effective way to avoid this situation is making a game out of it. The Interactive Whiteboard Software comes as a solution to this problem situation. A good show with the IT tools of the Whiteboard technology software could be put up, or a contest could be designed and students will fight with their knowledge. They would not even realize they are ready to do the test. The problem could arise if the coursebook that is used does not provide Interactive Software CD. In such case, another Interactive Software could be used with the same unit that is being revised. This software has a lot to offer, starting from explanations, authentic texts read by a native speaker, pronunciation drills, grammar exercise, short video clips etc. It is very easy to capture the learner’s attention and keep them focused. Solvie (2001) investigated the correlation between the use of an Interactive WhiteBoard as a delivery tool for literacy instruction in a first-grade classroom and student attention to and participation in the literacy lessons. Her research

found that the Interactive WhiteBoard was novel and created enthusiasm for learning on the part of the students as evidenced in remarks made during the lessons presented using the Interactive WhiteBoard and during individual student interviews, such as “I like touching the Interactive WhiteBoard,” “my finger is magic,” “I like when the lines get different,” “it’s a lot more easy using the interactive whiteboard, but I don’t know why,” and “the board is magic.” Students were engaged when they actually touched the Interactive WhiteBoard or manipulated text on it. Additional U.S. research focusing on middle-school students and teachers, and their attitudes towards Interactive WhiteBoards indicates a strong preference for the use of Interactive WhiteBoards in the classroom. As Beeland (2002) asks, “Does the use of an interactive whiteboard as an instructional tool affect student engagement?” The unequivocal answer, based on the results of both the surveys and questionnaires, is yes. The results of the survey indicate that interactive whiteboards can be used in the classroom to increase student engagement during the learning process.

2.4. Reason 4: FUTURE LEADERS

Students are competitive. They want to reach the top and be the best. They need to express their feelings and be right about them. They need space to be creative and give life to their ideas. All teachers should give their students the chance to feel that power: to put them on the spot, give them something they want to talk about and let them research and talk to their friends why it is important to believe in what they believe. The popular girl in the class should be given a chance to talk why fashion is important, the gamer of the class should be given a chance to talk why video games are relaxing, the athlete of the class should be given a chance to talk how sport has changed his life. And to do so, a big white screen should be provided for them so that they can present their beliefs loud and clear. In order to achieve the ultimate goal of student learning it is important to use a combination of teaching methods and to make the classroom environment as stimulating and interactive as possible. This will ultimately help students learn and apply the course content to their future careers.

2.5. Reason 5: FUN, FUN, FUN

Overall, everything a teacher should do while teaching should be educative and fun. There is a lot of work that needs to be invested so that the lesson plan should be perfectly realised in the lesson. Also, financial support for all the technology items should be given. If that is settled, the fun can begin. For instance, the use of the karaoke software will make students sing their hearts out and also learn a ton of new vocabulary. The students will be thankful and will surely learn something new. They just need to be inspired.

3. Conclusion

Many researchers have investigated the effect of technology in education. There is an important distinction in the research in this area, based on whether the research is focused on education or on technology. Results have shown that technology facilitates the work of the teachers and students. Once the teacher is prepared to control the technology used in the classroom, students receive readymade knowledge. Moreover, the reasons for using technology in the English language classroom show how important it is technology to be used. In this paper it was discussed how multimedia, Power Point presentations, Internet, Whiteboard Interactive Software, smart electronic devices, etc. influence the process of learning. What we receive from the students as feedback should also be taken into account. Teachers should evaluate their work with technology and control the pace with which technology is used. Teachers need to be careful not to overlook the principal aim of the technology use – to learn faster and have more fun. With the use of technology, students can be working alone, preparing ideas or making notes before a discussion, doing a listening task, doing a short written assignment, or doing grammar or vocabulary exercises. They will develop their abilities and aim towards more self assertiveness. Using technology in the classroom, they will talk more, share their ideas, learn from each other, will be more involved, feel more secure and less anxious, use English in a meaningful, realistic way and enjoy using English to communicate. The reasons for using technology are numerous provided that the teacher is strongly prepared to take the challenge and guide the students through the virtual classroom. Innovation, creativity, building language and social skills are among the advantages of using technology in the classroom. There are problems that need to be overcome (for instance: acquiring new equipment, learning new software, adapting old teaching techniques to the technological environment requires major investment in time, effort and money.) However, the process can be beneficial to all parties. Students find themselves in a new instructional situation that can encourage greater involvement with the course content, and adopting these new techniques can have a rejuvenating effect on the instructor who may have taught the class too many times.

References:

1. Beeland, J. (2002). Student Engagement, Visual Learning and Technology: Can Interactive Whiteboards Help? Retrieved November 10th, 2013, from http://chiron.valdosta.edu/are/Artmanscript/vol1no1/beeland_am.pdf.
2. Cooper, H. (1989). *Homework*. White Plains, NY: Longman.
3. Green, H. and Hannon, C. (2007). Their Space: Education for a digital generation, online version, accessed November 10, 2013 <http://www.demos.co.uk/files/Their%20space%20-%20web.pdf>
4. Gotsick E. J, Gotsick S. P. (1996). *Multimedia in the classroom*. Kentucky: Morehead State University
5. Klopfer, E. (2008). *Augmented learning: Research and design of mobile educational games*. Cambridge: MA: MIT Press.
6. Olympia, D. E., Sheridan, S. M., & Jenson, W. (1994). Homework: A natural means of home-school collaboration. *School Psychology Quarterly*, 9(1), 60–80.
7. Prensky, M. (2001). *Digital game-based learning*. New York: McGraw Hill.
8. Solvie, P.A. (2001). The Digital Whiteboards as a Tool in Increasing Student
9. Attention During Early Literacy Instruction. Retrieved November 12, 2013 http://downloads01.smarttech.com/media/sitecore/en/pdf/research_library/k-12/the_digital_whiteboard_as_a_tool_in_increasing_student_attention_during_early_literacy_instruction.pdf

Оригинален научен труд
Original research paper

ЛИНГВИСТИЧКИОТ РЕЛАТИВИЗАМ ПРЕКУ ПРЕГЛЕДОТ НА ЕУФЕМИЗМИ И ПРИНЦИПИТЕ НА НОВОГОВОРОТ ВО „1984“

м-р Јане Јованов¹

Апстракт

Трудот се посветува на заемниот однос на јазикот и мислењето преку теоријата на лингвистичкиот релативизам (Бенџамин Ворф и Едвард Сапир), репрезентацијата на новогорот во романот „1984“ на Џорџ Орвел, неговите погледи на ограничувачката функција на јазикот кога е во прашање осознавањето на светот околу субјектот, како и манипулативната функција на еуфемизмите во современо доба.

Клучни зборови: лингвистички релативизам, еуфемизми, новогор, 1984, антиутопија, јазик.

LINGUISTIC RELATIVISM THROUGH A REVIEW OF EUPHEMISMS AND THE PRINCIPLES OF NEWSPEAK IN “1984”

Jane Jovanov, M.A.²

Abstract

This paper presents the mutual relation of language and thinking through the theory of linguistic relativism (Whorf Benjamin and Edward Sapir), the Newspeak in “1984” by George Orwell, his views on language driven limitations when it comes to understanding the world around the subject and manipulative function of euphemisms in the modern age.

Key words: linguistic relativism, euphemisms, Newspeak, 1984, anti-utopia, language.

1. Лингвистичкиот релативизам

Хипотезата за лингвистичкиот релативизам е разработена од американските лингвисти Едвард Сепир и Бенџамин Ли Ворф во првата половина на 20 век, поточно во периодот од 1920 до 1940 година. Според хипотезата на овие двајца американски лингвисти, јазикот го определува начинот на кој секој говорител мисли, наспроти поранешните тврдења дека мислењето го определува јазикот. Со тоа се доаѓа до заклучок дека

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

реалноста е определена од јазикот.

Ворф, соодветно на погледите на Сепир, продолжил да ја развива хипотезата за лингвистичката релативност. Ворф не бил обичен лингвист. По професија тој бил хемичар, а со тоа и работата му дозволила да го погледне јазикот на еден сосема поинаков начин – од гледна точка на прагматизмот. Тој вака ги опишува своите впечатоци за работата во фабриката за нафтени производи: на пример, веднаш до складот со бензински цистерни луѓето се однесуваат на соодветен начин, т.е. со поголем степен на внимателност; а во исто време, веднаш до складот со име „Празни бензински цистерни“ луѓето се однесуваат поинаку: недоволно одговорно и внимателно, пушат и дури ги фрлаат догорчињата. Сепак, тие „празни“ цистерни можат да бидат поопасни, бидејќи во нив сè уште има испарувања кои се експлозивни. Преку оваа реално опасна ситуација, лингвистичката анализа се ориентира на зборот „празен“, претполагајќи отсуство на секаков ризик.

Дали ова означува дека само еден збор може да го смени однесувањето на луѓето во една ситуација која има сосема различен степен на реалност? Тогаш би било правилно да се цитира германскиот филозоф Мартин Хајдегер – „ние не го зборуваме јазикот, јазикот нè зборува нас“.³

На лексичко ниво секој јазик кодира, јазикот е систем на заемно поврзани категории, кој од една страна го рефлектира, а од друга, го фиксира одреден вид на светот. На тоа лексичко ниво секој јазик ги кодира областите од искуството подетално отколку другите. Постои мислење дека ако во некој јазик има само еден збор како симбол за некоја појава, тогаш тој збор лесно станува класификациски принцип за носителите на одреден јазик.

Хипотезата на Ворф во однос на културата и познавачките процеси содржи две тврдења кои вреди да се разгледаат одделно. Првото: групите луѓе кои зборуваат на различни јазици различно го перципираат и доживуваат светот. Тоа тврдење доби име – *лингвистичка релативност*.

Второто тврдење излегува од пределите на едноставната претпоставка за тоа дека во процесите на спознавање постојат разлики кои се поврзани со јазичните разлики. Се утврдува дека причина за сите овие разлики е јазикот. Таа доктрина се нарекува *лингвистички детерминизам* и таа, во суштина, означува дека постои еднострана причинска врска меѓу јазикот и процесите на спознавање.

Крајните форми на лингвистичкиот релативизам и детерминизам би имале сериозни последици не само за истражувањето на човештвото, но и за изучувањето на природата, бидејќи тие глуво го затвораат патот кон објективното знаење. Сè што човекот доживува и перципира, во одредена

³⁾ <http://www.psylib.ukrweb.net/books/suvan01/txt09.htm>

смисла прави произволно. Во тој случај тоа е поврзано со тоа што во неговата јазична група е прифатено да се зборува за надворешниот свет. Изучувањето на светот би се ограничило на оние појави и црти кои се кодирани во нашиот јазик и можноста за размена на знаења би била, ако не исклучена, тогаш доста ограничена.

Оваа концепција може да се оспори разгледувајќи ги тие аспекти на јазикот, кои според Ворф вршат влијание на спознавањето и перцепцијата. Првиот аспект се однесува на прашањето за тоа на кој начин одделните поими во јазикот го класифицираат надворешниот свет (вокабуларот или лексиката на јазикот). Вториот аспект го сочинуваат правилата на комбинирање на основните значајни единици на јазикот или граматиката. Според мислењето на Ворф, тие аспекти на јазикот се поврзани како со особеностите на *културата* (на пример, во однос кон времето, квантификацијата итн. во една или друга култура), така и со индивидуалните особености, со процесите на перцепција или мислење кај секој одделен човек.

Денеска е широко познато дека апсолутната страна на хипотезата за лингвистичката релативност е дискредитирана поради недостаток на цврсти докази. Доколку човекот би бил во контакт со само еден јазик и тоа е единствениот јазик со кој би живеел, работел и творел, во тој случај апсолутното значење на хипотезата за лингвистичката релативност е оправдано и (логично да се заклучи) точно.

2. АНТИУТОПИЈАТА И ЈАЗИКОТ

19 век се карактеризира не само со неверојатен напредок на науката, но и на општествената и социјалната мисла. И идеолозите на сите големи револуции, покрај различните приоди, имале сосема скромни намери: да изградат општество со социјална еднаквост. Следниот 20 век е уште познат и како *железен век*. Две светски војни, најкрвави и најразорни во историјата на човештвото. Уште во почетокот на векот почнале да се создаваат тоталитарни држави во кои се обидуваале човекот да го претворат во контролирано „шрафче“ на државната машина.

Многумина кои размислувале со своја глава и кои не биле рамнодушни кон иднината доживеале разочарување во минатите општествени идеали. Писателите од 20 век почнале да размислуваат за можноста за формирање „негативни“ социјални системи во своите дела, наречени антиутопии. Една од таквите антиутопии, една од најдобрите создадени во 20 век, е антиутопијата на Џорџ Орвел, „1984“. Романот „1984“ претставува една неверојатна слика на тоталитарното општество кое би можело да никне во иднина. Првата црта на тоталитарното општество која влегува во очи е сеопштата контрола на еден дел или врз целото општество, односно над сите аспекти на животот на луѓето. Така, кај Џорџ Орвел во „1984“ таа

контрола се извршувала од страна на полицијата на мислите со помошта на „мониторите“ и микрофоните кои биле инсталирани не само на јавните места и становите, туку и во парковите и шумите околу Лондон. Но, работата не е во техниката на „шпионирање“. Зад апаратите работат затворени и моќни организации кои имаат право не само да следат, туку и да казнуваат. Имено, овие организации кои ги следеле и казнувале оние кои размислувале поинаку се карактеристична црта на тоталитарниот систем.

Сепак, според мислењето на авторите на антиутопиите, овој проблем е подлабок од државното набљудување и следење. Неслободата не се реализира само со внатрешни сили, таа се создава и во душата на луѓето.

Во романот активно се појавува двосмислата како дел од кампањата на Партијата во „1984“ за целосна психолошка манипулација преку јазикот. Едноставно кажано, идејата на двосмислата е да се задржат две целосно противречни идеи во умот во исто време. Со тоа се ограничува и можноста на граѓаните да мислат, додека партијата може да „всадува“ во човековиот ум сè што ќе посака според своите потреби и интереси. Во романот, за време на Неделата на омразата, Океанија го менува својот непријател, а говорникот на собирот во средината на говорот ги менува своите ставови, поранешниот непријател сега е сојузник – а соодветно, публиката е посрамена бидејќи донела погрешни заклучоци и транспаренти. Двосмислата во Океанија е присутна дури и кај имињата и дејноста на четирите министерства: Министерството за мир управува со војните; Министерството за љубов - со репресиите и прогонствата; Министерството за правда со лагите и Министерството за изобилие - со гладот. Тие противречности не се случајни – тоа е практична двосмисла, а урамнотежените двосмисли во општеството дозволуваат на власта да се задржи неограничено долго време на својот трон.

Како една од техниките за управување, исто така, се користи и новогovorот. Тоа е официјалниот јазик на Океанија кој е предвидено да го замени стариот англиски јазик до 2050 година. Новогovorот постојано лексички се намалува. Во него не се наоѓаат зборови кои можат да опишат лоши мисли. Јазикот е еден од најважните елементи за контрола во секое општество. Со ограничувањето на јазикот, автоматски се ограничува и мислењето, доаѓањето до идеи, нивно формулирање, изразување и реализирање. Дејноста за менувањето на јазикот е дадена на една од агенциите во Океанија. Преку целосното менување на структурата на јазикот може да се уништат дури и непослушните и бунтовни мисли, бидејќи нема да постојат зборови со кои ќе можат истите да се изразат. Цел на новогovorот не беше само да обезбеди медиум за изразување на погледите на светот и на менталните навикви што им прилегаат на приврзаниците на Англоц, туку и да ги направи сите други начини на

мислење невозможни. Неговиот речник е така составен за да даде точен и често мошне суптилен израз на секое значење што еден член на Партијата би сакал исправно да го изрази, исклучувајќи ги истовремено сите други значења, како и можноста за доаѓање до нив преку индиректни методи. Тоа делумно беше сторено преку измислување на нови зборови и лишување на таквите зборови од остатоците на неортодоксните значења и, колку што е можно, од сите дополнителни значења.⁴

3. ЕУФЕМИЗМИТЕ И МАНИПУЛАЦИЈАТА

Доколку сакате да го промените начинот на кој луѓето мислат, можете да ги образовате, да им ги измиете мозоците, да ги подмитите, да ги дрогирате. Или можете да ги научите неколку внимателно одбрани нови зборови.⁵

Манипулативната семантика, сама по себе, претставува изменување на смислата на зборовите и поимите. Процесот се одвива преку менувањето на контекстот, кога од едни исти зборови се создава сосема нова смисла. Одделни делови од пораката, притоа, не се лага, но тоа што го има составено манипулаторот може да нема никаква врска со реалноста. Денеска политичарите и средствата за масовно информирање постојано ја менуваат смислата на зборовите и правилата на играта во зависност од конјунктурата. Политичките еуфемизми ја маскираат вистинската смисла на нештата и се создаваат со помош на термини. Тоа се специјални зборови кои имаат точна смисла, при што крајните интерговорници се делат на оние кои ја разбираат смислата на терминот и на тие кои не го знаат значењето на терминот. Но најважно е што тие термини имаат магично дејство врз свеста со тоа што потекнуваат од „авторитетни“ извори.

Секоја фетишизација на говорот во реалноста доведува до создавање на еден *новоговор*, со што политичката коректност станува тиранија. Како што покажал Орвел во својот роман „1984“, *новоговорот* е карактеристика на тоталитарните системи, каде што старите зборови целосно се заменуваат со нови. Во дискурсот за човековите права тоа може да се нарече „позитивна дискриминација“⁶ (Horvat: 2007, стр. 20, 21). Според современата функција на еуфемизмите, тие наликуваат на хипотезата на Ворф и Сапир, според која тие тврдат дека човековата мисла зависи од јазикот, неговата лексика и граматика која ја содржи.

⁴) Орвел Џ. (1998). 1984. Скопје: Детска радост, стр. 364, 365

⁵) Реинголд, Х. (2011) Тие имаат збор за тоа. Скопје: Табахон, стр. 10

⁶) Horvat, S. (2007) Protiv političke korektnosti. Beograd: Biblioteka XX vek

На пример, ако се исфрлат сексизмите од јазикот, тогаш со тоа тие се исфрлуваат и од животот. Обрато од тоа, една друга лингвистичка теорија, популарно наречена *еуфемистичка циркуларност*, тргнува од тоа дека секој еуфемизам кога-тогаш почнува да поприма негативна конотација од поимот кој го заменил – и, што е важно да се напоми, толку долго додека вистинските односи позитивно не се променат. Таа лингвистичка теорија имплицира една многу важна порака: колку год поборниците на неологизмите да се трудат да ја надоместат негативната конотација на оптоварените термини (црнец, педер итн.), тоа надоместување не може да ги промени реалните негативни односи во општеството кои се надоврзуваат на тие термини – надоместокот во таа смисла останува имено тоа – *надоместување*⁷ (Horvat: 2007, стр. 26).

Термините „слободен пазар“ и „неконтролиран пазар“ само навидум се синоними. Но, додека првиот термин, поради асоцирањето на слободата, предизвикува позитивни реакции кон појавата, вториот поим асоцира дека состојбата при која пазарот не е контролиран не е многу позитивна работа, имајќи предвид дека може да излезе надвор од контрола.

„Светска заедница“ – наметнато значење: лига на еднакви држави. *Заедницата* претставува поим кој имплицира постоење на хармонија во односите. вистинско значење: мали и немоќни држави и влади кои не можат да направат апсолутно ништо пред големите сили во светот.

„Земји во развој“ – наметнато значење: земји кои се во постојан развој и кои треба да го постигнат нивото на развој на развиените држави, вистинско значење: земји од Третиот свет (земји кои се посиромашни и сè повеќе заостануваат во развојот зад богатите држави).

„Слободни избори“ – навидум, името кажува само по себе дека изборите на кои се избираат претставниците од народот се слободни, граѓаните можат да си изберат кандидат по свој избор, целосно независно од системот и владата. Ограничениот избор меѓу кандидати од неколку политички партии, посебно во бипартиски системи – никогаш не е „слободен избор“.

„Либерализам“ – поранешно значење: слобода од предрасуди, отвореност кон нови идеи и сфаќања, предлози и реформи. Денеска означува само омраза кон идеите од минатото и целосна нетолерантност кон луѓето кои веруваат во нив.

„Прогресивен човек“ – поранешно значење „човек кој се стреми кон социјализам“. Денешно наметнато значење – „човек кој има напредни идеи и работи за подобра иднина на својата држава“.

„Морално мнозинство“ – сфаќање дека мнозинството ја носи во себе вистинската морална вредност и примерот кој треба да го следат сите останати. Според професорот Венко Андоновски, „народот е збирна

⁷⁾ Horvat, S. (2007) Protiv političke korektnosti. Beograd: Biblioteka XX vek

анонимна множина без морал и одговорност кон доброто и убавото⁸. Мнозинството, соодветно, не секогаш значи и „добро“ и „квалитетно“.

„Колатерална штета“ – сите држави ви светот во војни убиваат граѓани. Само САД преку овој термин ги „оштетува“.

„Трансфер на популација“ – само друг збор за *етничко чистење*.

„Борци за слобода / терористи“ – значењето на овие термини добива функција во зависност од страната која напаѓа или која е напаѓана.

„Ред и мир / опресија“ – секој закон донесен во една држава има за функција да ја натера личноста да функционира на одреден начин. Авторитарните и тоталитарните влади го користат терминот *ред и мир* за „легалзирање“ на сопствените опресивни акции во општеството.

„Земји во развој“ – само убава форма за прикривање на реалниот и, во денешнината, политички некоректен термин „земји од третиот свет“.

„Американски интереси“ – Интереси на Американците. Наметнато значење: интересите на американските корпорации; започнување војна без објаснување на причините за истата или давање лажни информации кои служат како мотив за неа.

„Промена“ – Термин што се користи за да се означи одредена идеја како подобра само поради тоа што е понова. Но, како што знаеме од сопствената историја, „промената“ не е секогаш промена кон подобро. Фашизмот бил „промена“. Комунизмот бил „промена“. Современата демократија е „промена“.

„Национална безбедност“ – Наметнатото значење ја означува безбедноста на одредена земја. Вистинското значење имплицира заштита на оние кои се на власт.

„Светска заедница“ – Наметнатото значење имплицира на постоење на нормални и рамноправни односи меѓу државите; ситуација во која сите се сложуваат меѓу себе и нормално соработуваат. Вистинското значење демонстрира ситуација во светот каде што најголемиот број држави се покорни на интересите на САД и останатите големи сили, кога малите држави се потчинуваат на интересите на поголемите.

„Западен Балкан“ – Траумата што се предизвика по распадот на Југославија доведе до степен кога политичките елити (поради уништување на сеќавањето на поранешната држава) решија наместо терминот *поранешна Југославија* да го користат терминот *Западен Балкан* (што не значи дека се чувствуваме „позападно“).

⁸⁾ <http://novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=541193484&id=13&prilog=0&setfzdanie=22271>

Библиографија:

1. Јованов, Ј. (2010) *Критички осврт на тоталитаризмот и авторитаризмот*. Необјавен магистерски труд, ФОН, Скопје.
2. Орвел Џ. (1998) *1984*. Скопје: Детска радост.
3. Реинголд, Х. (2011) *Тие имаат збор за тоа*. Скопје: Табахон
4. Horvat, S. (2007) *Protiv političke korektnosti*. Beograd: Biblioteka XX vek

Original research paper
Оригинален научен труд

РАСКАЗИТЕ И ПАТОПИСИТЕ НА АЦО ШОПОВ¹

проф. д-р Блаже Китанов²

*„Не сум единствен што пишува само поезија.
Другите родови не ме привлекуваат.
Зошто е тоа така? Не знам“*

(Ацо Шопов)

Апстракт

Во текстот се анализираат некои досега необјавени раскази на Ацо Шопов. Во нив се зборува за импресиите на авторот од студиските престои во Париз и во Истанбул, за борбите од НОБ, како и за оние први соочувања на Шопов со зборот во младешките, гимназиски денови.

Клучни зборови: *расказ, патопис, престој, борба, саможртва.*

STORIES AND TRAVELOGUE NOTES OF ACO SHOPOV

Ph.D Blaze Kitanov³

Abstract

In this paper we analyze some of Aco Shopov's unpublished short stories. In these stories the author describes his impressions from his studies abroad – in Paris and Istanbul, the Macedonian national struggle in World War II, and his first writing experience at a young age.

Key words: *Story, travelogue, national struggle, self-sacrifice.*

Во сите фази од творечкиот и животен пат, за време на гимназиското школување и војување, низ бројните патувања и престои во одделни места и земји по ослободувањето (Русија, Франција, Турција, Африка), она што оставило траги во сеќавањето и силно ја возбудило творечката фантазија, педантниот Шопов го запишувал и презапишувал во вид на расказ, дневник и патописна проза.

¹) Овој труд го посветуваме на големиот поет Ацо Шопов, борец и творец, културен деец и општественик, по повод 90-годишнината од неговото раѓање (20.12.1923 г., Штип – 20.4.1982 г., Скопје)

²) Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Факултет за образовни науки

³) University “Goce Delcev” – Stip, Faculty of educational sciences

Наспроти затврдените естетско-уметнички резултати во поезијата и препевот, прозните записи – расказите се покаж дека се одржувал континуитетот на творечката кондиција на поетот-преведувач. Иако неспоредливи со естетското ниво на песната и препевот или со вонредните прозни минијатури на Точко, Бошковски, Абаџиев и други, прозните записи и раскази на Шопов се литературно-историски документ за едно време и скромен прилог кон неговиот поетско-преведувачки опус.

Раскажувачкиот фонд на Шопов го сочинуваат вкупно петнаесет раскази. Четири од нив се објавени во литературната периодика, а единаесет се наоѓаат во неговата оставина што се чува во Архивот на Македонската академија на науките и уметностите во Скопје.

Според времето на создавањето и мотивите, расказите на Шопов условно можат да се поделат на три групи.

1. Раскази од детството или предвоениот живот (2);
2. Раскази од младоста или од војната (6);
3. Раскази од повоениот или од современиот живот (7);

Во **првата група** спаѓаат кратките раскази – прозни записи со социјален мотив: 1. „Разделба“ и „Чичко Перо“. Тоа се првите литературни творби и обиди на третокласниот Ал. Ђ. Шоповиќ пишувани на невешт и нечист српски јазик во „Тетратката за писмени состави“ (АМАНУ, ФАШ, К.П. АЕ 10, автограф со мастило 3 страници и 1,5 страница).

Првиот расказ „Разделба“ го носи датумот од 3 ноември 1937 година, а вториот „Чичко Перо“ е со датум од 4 декември 1937 година што покажува дека тие се пишувани во време кога младиот Шопов сè уште немал полни четиринаесет години.

Во расказот „Разделба“ Шопов го опишува ликот на вредната и самопрегорна вдовица Николина, која цел ден работи за парче леб за да го прехрани и порасне синот единак – Петар. Измачена и болна таа се разделува од животот и го остава сина си да тажи по неа. Особено се потресни сликите од погребот и разделбата на синот од мајката: „Зошто ме остави златка, слатка мила моја мајко!“.

Меѓутоа, од привидниот одговор и обраќање на мајката кон синот: „Сине, тоа не е јаве, тоа е сон“ се насетува оптимистичкиот поглед на младиот Петар во животот што доаѓа.

Во расказот „Чичко Перо“ е прикажан грижливиот однос на таткото Петар кон синот Аќим. При една посета во училиштето, по долгиот и притаен разговор, меѓу таткото и синот доаѓа до нема разделба. Таткото заминува, веројатно, во потрага за подобра иднина, а синот останува да тажи по него.

Ако социјалниот момент е сосема видлив во првиот расказ, овдека тој може да се насети низ алузивните слики.

Втората група ја сочинуваат шест (6) раскази – прозни записи со мотиви од војната:

1. **„Герои од Македонија“** (сочинет од седум (7) прозни минијатури);
2. **„Сончева колона“**;
3. **„Од борбите за Кратово“**;
4. **„Колоната и не примети...“** (без наслов); (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 39, автограф со мастило, 1,5 лист);
5. **„Неговата десетина имаше задача...“** (без наслов, незавршен расказ) (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 39, автограф со мастило, половина лист);
6. **„Дванаесетмината од сончевата колона на младоста“**.

Во првите пет (5) записи Шопов директно регистрира и се сеќава на дел од борбите во Кратово, Црноок, Пелинце, Осогово, Плачковица... и се восхитува на снаодливоста и храброста на борците: Нада, Благоја, Цане, Геле, Ване, Бузо и други кои ја вложуваат младоста за слободата на Македонија. Единствено расказот **„Дванаесетмината од сончевата колона на младоста“** е пишуван по партиска задача во чест на храбрата погибија на дванаесетмината младинци од Ваташа.

Во оваа група на раскази не може да стане збор за проза со респективни естетски квалитети. Тоа е повеќе хроника, отколку нарација што ветува. Ретките лирски проблесоци, на пример во **„Сончева колона“** или во **„Дванаесетмината од сончевата колона на младоста“**, само потсетуваат на поетот кој истите мотиви вешто ги преточува во првата стихозбирка **„Песни“** (1944).

Третата група ја сочинуваат седум (7) раскази – прозни импресии со мотиви од подолгиот престој во Париз:

1. **„Беше околу десет часот претпладне...“** (без наслов) (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 43, машинопис 4 страници);
2. **„Три средби“** (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 44, машинопис 8 страници);
3. **„Кога сонцето огрее над Париз“** (АМАНУ, ФАШ, К. Ш. АЕ 45, машинопис 4 страници).

Од тринеделниот престој во Истанбул:

1. **„Во купето бевме неколку души...“** (без наслов) (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 40, машинопис 5 страници);
2. **„Во Истанбул туристите се среќаваат...“** (без наслов) (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 41, машинопис 4 страници).
3. **„Во Истанбул...“** (без наслов) (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 42, машинопис 4 страници).

Од првата средба со Дакар во Африка:

1. „Убавата домаќинка на авионот...“ (без наслов) (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 58, автограф со мастило 6 страници).

Првите шест раскази – прозни импресии се пишувани за време на студискиот престој во Париз (1953) и од престојот во Истанбул (1953), а последниот е пишуван за време на дипломатското службување во Сенегал (Африка) меѓу 1971 – 1975 година.

Според наративната постапка записите претставуваат патописна проза со импресии од животот и обичаите на луѓето во Париз, Истанбул и Дакар и може да се приопштат кон Дневникот што Шопов го водел за време на престојот во Русија (1945). Има во тие раскази – записи и добри, па дури и вонредни експресивни пасажи, но како повпечатливи со сите елементи на расказ се издвојуваат:

1. **„Три средби“** (од парискиот живот) и
2. **„Во купето бевме неколку души“** (од патувањето и престојот во Истанбул).

Во **„Три средби“** Шопов нè запознава со необичната судбина на амбициозниот и пропаднат сликар Лисјен Доше. По напуштањето на сигурната наставничка работа во лионската гимназија, Доше заминува за Париз каде што го жртвува семејниот живот со желба да ја достигне славата на голем уметник.

До прва средба помеѓу нараторот и Доше доаѓа во кафеаната „Ротонд“. По покана од Доше меѓу нив доаѓа до втора средба во станот на ул. „Кардинал Ламон“ – 35, кварт 5-ти. По кусиот разговор и разглед на сликите, гостинот е импресиониран од портретот на девојката и дознава дека тоа е неговата ќерка по име Кристијан. По разделбата, по извесно време и сосема случајно, на една од париските улици младиот стипендист ја препознава и се запознава со девојката од портретот. Тоа е третата средба на која низ тажната исповед на Кристијан дознаваме за непримерните постапки на нејзиниот татко, заради што младата девојка е принудена за парче леб да ја продава својата љубов по улиците на Париз.

Задуманиот и загрижен соговорник веќе заборавил дека таа вечер се уплатил да оди на опера.

„Во купето бевме неколку души...“ е расказ со психолошка основа во две слики..

Во првата слика писателот нè запознава со атмосферата и доживувањата на патниците во возот на пат за Турција. Во купето се: седумнаесетгодишниот монах од Света Гора, Иван Сорокин, по потекло од Русија, кој пред дваесет години бил во Југославија, неименуваниот и молчалив Грк, двајца Швајцарци, железничарски работници и таинствената млада Италијанка.

Неуспешниот обид за поведување на разговор меѓу нив потсетува на специфична психолошка атмосфера од кратките раскази на Чехов. Но, тишината меѓу изморените патници ја прекршува средновечниот, здебелен и насмеан кондуктор кој по службената идентификација и ведриот разговор со патниците го поканува патникот од Југославија да дојде на гости кај него, доколку остане подолго во Истанбул и ако за тоа има време.

По неколку дена, љубопитството го води нашиот патник во домот на кондуктерот кој веќе е во друштво со неколку пријатели. Еден од присутните без двоумење ќе реагира дека Југословените претеруваат кога окупацијата сакаат да ја прикажат како ужас, а борбата против окупаторот како единствена во светот. Непознатиот смирено и достоинствено се обидува да го убеди дека тоа што го слушнал е потполна вистина.

По неколку чудни случајности, разговорот води токму во предвечерјето на есента 1953 година кога доаѓа до невидени демонстрации во Југославија во врска со прашањето за Трст.

Во финалето на расказот компромисните зборови на домаќинот ја смируваат и ублажуваат напнатата атмосфера меѓу гостите: „Не знам дали влегле во Трст или не (се мисли на Италијаните, н.з.), но знам дека Југословените не се даваат“.

Расказите што посебно ги посочивме и коментиравме и оние за кои подрековме збор-два, претставуваат еден вид скица за идните песни со слична тематика на пример: расказите од парискиот живот се основа за создавање на песната „Верглата“ во „Слеј се со тишината“, расказите од престојот во Истанбул се споредливи со песните „Фатаморгана“ и „Истанбулска песна“ (АМАНУ, ФАШ, К.Ш. АЕ 36, машинопис од по 1 лист), а прозните записи од воениот период доживуваат поетска транспозиција во „Песни“ (1944), „Со наши раце“ (1950) и други.

Раскажувачкиот опус на Ацо Шопов е мал по обем, но е значаен по тоа што преку обидот и во овој литературен род се одржувал континуитетот на творечката кондиција која доаѓа до најсилен израз во поетската квинтесенција: „Небиднина“, „Гледач во пепелта“ и „Песна на црната жена“. Всушност, овие три книги на поезија заедно со последната „Дрво на ридот“ се указателни за:

1. Развивање и откривање на магистралната тема не-биднината;
2. Пореално и поопстојно проследување и толкување на животот и делото на *еден од најголемите македонски и светски поети* – Ацо Шопов.

Подолу, за првпат го приложуваме расказот „Во купето бевме неколку души“, нотиран од студискиот престој на Ацо Шопов во Париз, Франција, во 1953 година.

Во купето бевме неколку души...

Во купето бевме неколку души. Изморени од долгото патување се мачевме да заспиеме, но сонот никако не можеше да не совлада. До прозорецот, склупчен во кошот, дремеше седумдесетгодишниот монах од Света Гора, Иван Сорокин, рус по потекло, кој на дваесет и неколку години избегал од Москва и не знае ништо за својата земја, освен дека Сталин бил страшен диктатор и дека „по неговата смрт сè ќе биде убаво“. Сув како молитвите што ги читал целиот живот, со долга проредена коса растурена преку плеќите и исто таква но уште поретка брада, Иван Сорокин не се мрдаше од своето место. Понекогаш ќе ги отвореше очите, ќе нè погледнеше испитувачки и плашливо, ќе прошепнеше „Господи помилуј“ и ќе ја стиснеше посилено меѓу колената вреќата од која не се разделуваше. До него седеше молчаливиот Грк чие име веќе не го паметам, а од спротива двајца млади Швајцарци, железничарски работници што се решиле неколку дена да проведат во Истанбул, а потем да заминат на пат по Средоземното Море. Во купето беше уште една не толку млада Италијанка, која постојано се обидуваше да започне разговор, но на луѓето повеќе им се молчеше и она никако не успеваше да ја прекине досадната монотонија што се чинеше бесконечна во таа темна и облачна ноќ.

На грчко-турската граница една мала непријатност ја разби нашата монотонија. Во првото турско погранично место Италијанката неочекувано исчезна. Го прегледавме целиот вагон, потем ја тражевме низ целата композиција, но не успеавме никаде да ја пронајдеме. Пограничните органи трчаа по перонот и околу станицата, гледаа по вагоните, телефонираа до соседното грчко погранично место и кога им пропаднаа сите напори загрижено и срдито продолжија да ги вршат формалностите со останатите патници. Возот, задоцнет поради оваа случка, крена и ние почнавме живо да расправаме за таинственото исчезнување на Италијанката. И токму кога нашите претпоставки почнаа да стануваат сè понеприемливи и пофантастични, она ја отвори вратата од купето и на наша голема изненада сосем спокојно седна на своето место. Нашите погледи гореа на неа и она со најприродна зачуденост праша:

– Зошто ме гледате како чудовиште?

Искреноста на прашањето нè збуни и ние смутено и ја објаснивме непријатноста што настана со нејзиното ненадејно исчезнување. Италијанката почна да се тресе од смеа. Испрекинато, како да се гуши од смеата, она се подбиваше со нашата загриженост:

– Можеби мислевте дека сум некаков агент, шпион на некоја земја! Колку сте плиткоумни. Зар шпионите рипаат од возот на граница? Јас цело време седам со спроводникот на возот, а вие овде измислувате секакви глупости.

Влезе кондуктерот, средновечен човек, здебелен и насмеан и веднаш потфрли:

– А, овде е и изгубената птица. Видовте ли што може една жена да направи. Сите жени на светот се исти. Неодамна на мојата жена ѝ удрило во глава да ги посети своите родители и без да ме праша ошла в Смирна. Чекав ден, два, нигде ја нема. Прашав кај соседите – никој ништо не знае. Бреј, си велев, што може да ѝ биде на оваа жена. Да сме се карале – сме се карале, ама тие караници биле како и во секоја друга куќа. Мисли, премислувај, нема што да се прави – отидов во полиција. И, да видите, по три дена тие ми ја доведоа врзана дури до дома.

Откако ни намигна за да разбереме дека нема никаква вистина во неговите зборови, кондуктерот ни ги прегледа картите и седна на едно од слободните места. Разговорот оживеа, темите се менуваа, а најпосле почнавме да расправаме за најновите политички настани. Мене ме интересираше што мислат тие луѓе за нас, за нашата земја и во еден погоден момент божем сосем случајно го споменав нејзиното име. Ме изненади, но прв се одсва монахот Иван Сорокин. Тој се поткрена од кошот и зашепоти со шушкак глас, како да се мачи да се потсети на некои одамна заборавени спомени.

– Ах, воздивна Иван Сорокин, Југославија... Скопје. Тамо бев пред дваесет години. Скопје е чудесно место. Таму живееше една многу набожна, многу добра жена. Не се сеќавам веќе како ѝ беше името. Иванка, да, Иванка чинам. Често ме викаше да ме напои, да ме нахрани. Господ милост да ѝ дарува.

Иван Сорокин се прекрсти и пак се згрчи во својот кош. Кондуктерот го погледна иронично, ни намигна што требаше да го схватиме како „пуштете го тој излапен старец“ и рече:

– Јас имам голема желба да одам в Југославија иако ние Турците не го сакаме комунизмот. Овие, на другиот брег од морето како страшилиште ни висат над глава. Ама кај вас, кај вас е нешто друго. Вие не сакате да служите никому. Малку ми е чудно, неразбирливо комунисти, а сè работите сами, удирате и по едните и по другите ако ве закачат. Не знам дали тоа може да се нарече комунизам, ама тоа ми се бендисува.

Ова беше првото мислење за нашата земја што го чув од еден човек, одделен од нас со стотини километри и многу фантастични измислици. По тоа се среќавав со многу други луѓе, нашинци и ненашинци, обични луѓе чија професија не е да се занимаваат со политика, туку да се борат за својот живот. Во малите продавници за цигари и сокови од разни овошки, што се расеани низ сите делови на Истанбул, често можат да се сретнат нашинци. Ако им пријдете и ги прашате од каде се, ќе видите дека ги има скоро од сите наши градови. Но, многу од нив живеат уште со оние престапи што ги понеле кога ја напуштиле својата земја. Ако настојувате

да ги убедите дека нема веќе ништо од она што го носат во себе како слика за роднината, некои можат да ве погледнат така сомнително како да сакате да ги воведете во некој таен заговор, некои ќе кренат раменици и ќе ви одговорат: „Овде ни помина животот и од каде да знаеме што се случува кај вас“.

Едно попладне, минејќи по улицата на Републиката, над вратата на една неугледна ашчилница ја согледав фирмата на еден нашинец. Внатре ме пречека стар, побелен мориовец и откако му се претставив како земјак ме покани да седнам и ми нарача порција бело кафе. Долго ме распрашуваше од каде сум родум, зошто сум дошол во Истанбул, колку ќе останам. Му одговорив на прашањата колку што можев пољубезно, а тој ја вртеше главата и не можеше да се начуди на мојата „непромисленост и детинштина“ за една прошетка до Истанбул да изарчам толку пари.

– Јас мислев, продолжи мориовецот, дека си дошол по некоја работа, да заработиш некоја паричка, а ти – на прошетка. Сега не е време луѓето да се шетаат. Што ќе сторев јас ако и јас во младоста шетав и ги растурав спечалените пари? Ништо. А вака – имам свој дуќан, не е голем ама е мој; го гледаш ли оној тамо на шанкот (тој ми го покажа триесетгодишниот човек што ги услужуваше гостите) тоа ми е син, тој ќе ме наследи. Педесет години живеам овде, него го донесов како дете. А тамо, кај вас, тамо е старата, жена ми, со два сина. Понекогаш се нажалувам, сакам да ги видам, ама работата не ме остава.

Кога станав да си одам, стариот мориовец ме фати за рамо и ми се внесе в лице:

– Слушај, момче, стар сум и ќе ти кажам. Животот вака ме научил: ако ти земаат – дај, ако можеш да земеш – земи и трај, тоа треба секогаш да ти е на умот.

Излегов, оставајќи го мориовецот и понатаму да се управува спрема својата животна филозофија.

Во Истанбул имав многу средби со нашинци. Но таа ноќ кога ја минав турската граница, единствениот човек што така отворено ги искажа своите симпатии спрема нашата земја беше кондуктерот. Тој неуморно говореше, потфрлаше весели досетки, правеше шеги на сметка на монахот Иван Сорокин и Италијанката. Надвор падна густа магла, а светилката во купето догоре и изгасна. Италијанката извика, некој запали кибрит, пламенот не осветли и замре на нејзиното преплашено лице. Миг потоа настана уште поголем мрак. Рамномерното удирање на тркалата и говорот на кондуктерот не нè оставаа да се предадеме на своите мисли и преку нив на умората и сонот.

Утредента, кога се дигна маглата, возот јуреше покрај брегот на Мраморното Море. Пред нас беше Истанбул. Поспани, ние ги приготвивме куферите и нестрпливо чекавме да излеземе на станицата Сиркеџи. Стоев

во коридорот додека миневме покрај Седумте кули, познати по тоа што во нив биле затворани и амбасадорите на оние земји со кои Турција стапувала во војни, а кондуктерот ми пристапи и сосем едноставно и простосрдечно ме покани да го посетам дома кога ќе имам слободно време.

Неколку недели по оваа покана, кога се сродив со особеностите на Истанбул, отидов да го посетам во неговиот дом. Кај него се запознав со уште неколку негови пријатели. Еден од нив, без секакво двоумење, директно и отворено го искажа своето мнение за нашата земја:

– Вие, Југословените, претерано и нескромно зборувате за вашата борба, за вашите успеси. Окупацијата сакате да ја прикажете како ужас, а борбата против окупаторот како единствена во светот. Ве молам, каква е таа окупација, кои се тие окупатори? Вашата пропаганда тврди дека сте биле окупирани дури и од Италијанците и Бугарите. Зар сметате дека луѓето во странство можат да бидат така наивни и да веруваат на едно вакво тврдење?

Се обидов да го уверам дека нема никаква лага во тоа тврдење и дека нашата Република била окупирана од нив така што моравме да водиме борба и против едните и против другите.

Тој ми се насмевна, ме погледна испитувачки, а во погледот јасно му ја забележав ироничната констатација: „се разбира, ти и не можеш поинаку да зборуваш“. Кондуктерот протестираше против неговото искажување, повторувајќи ги оние свои сфаќања што ми ги рече во возот.

– Јас не верувам во тоа, му одговори овој мирно, не верувам, тоа се само фалби. Еве недамна нивниот Претседател изјавил дека нема да попуштите ако Италијанците влезат в Трст. Тоа е обична фалба. Зар можат самите да се дигнат против нешто што големите сили ќе го решат?

По некоја чудна случајност овој разговор се водеше токму во онаа приквечер кога во нашата земја започнуваа во врска со Трст невидените досега демонстрации. Ловејќи сензационалности, весникот „Истанбул-експрес“ ја донесе веста дека југословенската војска влегла во Трст. Весникарите, трчајќи низ улиците, објавуваа војна меѓу Југославија и Италија. Пријателите на кондуктерот, мојот познајник од возот, се загледаа во мене барајќи одговор. Оваа сензационална вест дојде така ненадејно што и самиот не знаев како да им одговорам.

Но, кондуктерот ми помогна:

– Не знам дали влегле во Трст или не, рече тој, но знам дека Југословените на се даваат.

И победоносно не погледна сите.

Библиографија:

1. АМАНУ, ФАШ, К.П. АЕ, 40
2. Китанов, Б., *Ацо Шопов – живот и дело*, Скопје, Македонска книга, 1998.

Прегледен труд
Review paper

ОДНОСОТ НА МАКЕДОНИСТИТЕ ОД 19 ВЕК КОН АНТИЧКА МАКЕДОНИЈА

д-р Ранко Младеноски¹

Апстракт

Трудот е преглед на пишувањата и тврдењата на македонистите од 19 век за постоење на жива врска меѓу античките Македонци и денешните (тогашните) Македонци. Ваквата теза се појавува поради голем број фактори што се елаборирани во текстот, но таа и денес е актуелна во македонската културна сфера и доаѓа од голем број познати и признати историчари. Главната причина, но и цел на застапувањето на ваквата идеја кај македонистите од 19 век се согледува во неопходноста од враќањето кон славното минато за да се поттикне борбениот дух на Македонците во 19 век во напорите за создавање на своја самостојна држава. Покрај тоа, во овој труд се коригира некоректниот и омаловажувачки однос на некои наши (книжевни) историчари кон големото и значајно дело на македонистите од 19 век.

Клучни зборови: антички Македонци, словенство, Александар Македонски, Македонија, културен идентитет.

THE POSITION OF 19TH CENTURY MACEDONIAN REFORMERS ON ANCIENT MACEDONIA

Ranko Mladenoski, Ph.D.²

Abstract: This paper is a survey of 19th century Macedonian reformers' writings and claims about the existence of a living link between ancient and today's Macedonians. This thesis appears because of a number of factors that are elaborated in the text, but it is also popular in the Macedonian cultural sphere today and comes from many famous and renowned historians. The main reason and purpose of advocating such an idea by the 19th century Macedonian reformers comes from the necessity of returning to the glorious past in order to encourage the fighting spirit of the Macedonians in the 19th century in an effort to create their own independent state. In addition, this paper amends the incorrect and disrespectful attitude of some of our (literary) historians towards the great and important work of the 19th century Macedonian reformers.

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip.

Key words: *ancient Macedonians, Slavs, Alexander of Macedon, Macedonia, cultural identity.*

1. Вовед

Една од карактеристичните и доминантните теми од македонската писменост во таканаречениот „преродбенски“ 19 век е словенското потекло на античките Македонци, а во тие рамки и на Александар III Македонски – практика која продолжува да се појавува и во првите децении на 20 век. Безмалку сите македонски културни дејци од 19 век коишто го споменуваат најславниот антички македонски крал се декларираат како потомци на античките Македонци коишто, според нивните тогашни сфаќања, биле Словени, но истовремено и најстар народ што се доселил на Балканскиот Полуостров. Факторите коишто влијаеле врз ваквите ставови на нашите културни дејци од 19 век се многубројни и од различна природа, но останува мошне значајниот факт дека сите тие дејци се едногласни во тврдењето оти античките Македонци биле Словени и дека денешните Македонци се потомци на античките Македонци како најстар народ доселен на Балканскиот Полуостров.

Меѓу позначајните фактори кои придонеле за ваквите ставови на македонистите од 19 век во прв ред е дотогашната историска и историографска практика за ширење и актуелизирање на таквата теза и тоа во пошироки балкански и словенски рамки. Како мошне значаен фактор во оваа смисла треба да се спомене и неопходната потреба од навраќање кон славното минато и кон славните предци на овие македонски простори што требало да биде поттик за воздигнување на борбениот и револуционерниот дух кај македонскиот народ во борбата за слобода и за создавање на своја автономна држава. Општопозната е ваквата потрага по далечните корени од славните и храбри предци во периоди кога народот чувствува дека е загрозен неговиот национален идентитет што, пак, од своја страна претставува поттик за акција. Во таа смисла, се разбира, ваквите идеолошки пројави кај македонскиот народ во 19 век не се никаков исклучок. Тоа е така затоа што македонскиот идентитет во 19 век е загрозен од неколку аспекти – Македонија се наоѓа под петвековно османлиско ропство, а сè повеќе и повеќе земаат замав српската, грчката и бугарската пропаганда кои задираат директно во националниот идентитет на македонскиот народ, но тие пропаганди задираат и во територијалниот интегритет на Македонија како географска и етнографска целина во рамките на Османлиската Империја. Загрозени се, значи, основните составни елементи на македонскиот национален колектив како што се македонската етничка припадност, македонскиот јазик, обичаите, културата, територијата, па како реакција на тоа се појавува потрагата по и навраќањето кон древното и славно минато на македонскиот народ.

Сосема ирелевантни се тука дискусиите за историската автентичност или неавтентичност на таа теза за врските меѓу античките и денешните, односно тогашните (од 19 век) Македонци, зашто таквата национална идеологија бездруго ја извршила целта поради која и настанала – да го мотивира, да го поттикне и да го мобилизира македонскиот народ во борбата за слобода и за создавање на своја самостојна национална држава. На крајот на краиштата, инсистирањето на нашите Македонци од 19 век на древното потекло на својот народ претставува и една практична, но и сосема логична идеја затоа што на тој начин се воспоставува интерактивна врска меѓу две далечни епохи, меѓу две култури коишто, секако, имаат допирни точки во неколку сегменти – националното име, територијата, дел од обичаите, а според последните генетски истражувања и крвта.

2. Македонистите од 19 век vs античка Македонија

Античка Македонија не само што не била terra incognita за нашите културни дејци од 19 век, туку таа за нив претставува сакрален топос од кој тие црпеле огромна енергија за своите подвизи. Тоа го потврдуваат мошне честите споменувања на славното античко минато на македонската држава и на двајцата најзнаменити кралеви од тоа време – Филип II Македонски и Александар III Македонски. Но, да се поткрепиме со примери, како што вели Гане Тодоровски.

Да ја споменеме за почеток книгата „Претскажувањата на Голем Александар“ од Атанас Македонец објавена во 1845 година во Венеција. Во предговорот („Пролог на терцуманот“), Атанас Македонец ја поистоветува својата татковина Македонија со татковината на Александар Македонски („со тој големиот човек“): „И шчом ова ракописмо јет пресказање на Голем Александр и чинит мноугу голем збор за негојата мноугу милослива патрида Македониа, јас слугата на Христа од истата земја со тој големиот човек, сторив ниет, со помож на сфети Дух, да го прам терцуме и на јазиците што се зборуваат на мојата патрида“. (Македонец, 1996, 33).

Исто така, меѓу бројните Македонци од 19 век коишто зборуваат за античка Македонија е и јерејот Димитрија од Кривопаланечко кој некаде кон средината на векот, односно во 1848 година вели: „За моето назначување најмногу се заложил г-н Михаил Македонски, зашто сум роден Македонец и службата си ја терам по словенски. Од бога било пишано моето отечество Македонија да страда од Грците, па тие не ни даваат и денеска мир, иако сите знаат дека Македонија била постара држава и од нивното царство“. (Ристовски, 1995, 129).

И нашиот познат учител и собирач на народни умотворби Димитрија Миладинов го носел во себе истиот идеал како и другите многубројни

македонисти од 19 век. За ова сведочи Рајко Жинзифов³ кој пишува за полемиката на Д. Миладинов со некој Грк кој зборувал за тоа дека словенскиот, односно македонскиот јазик е „варварски јазик“. Во таа расправија „Димитрија ги посакал од Гркот не само сегашните Македонци, туку и древните, заедно со Филипа и Александра. Тој ги преобрнал и Хомера и Демостена и Страбона и едвај ли не ги пословенил во очите на Гркот и сегашните Елини“. (Тодоровски, 1990, 51). Од друга страна, и во Зборникот од браќата Миладиновци е објавено и едно предание за Александар Македонски.

Во една дописка од Охрид објавена во „Цареградски вестник“ од 3 март 1860 година среќаваме и еден ваков фрагмент: „Ова страна е Македонија и ако пригледаме природа, нрави, обичаи, характер на жители, нивен стан, нивна физиономија, из цело ште познаеме истите онија мужи кои во старо време составјали фаланги Александра Македонскаго“. (Конески, 1959, 80).

Во своите „Лични дела и спомени“ (Пловдив, 1906) Стефан Салганџиев ни оставил сведоштво за еден солунски учител, охриѓанец, кој некаде на крајот од 60-тите години на 19 век се изјаснувал како потомок на античките Македонци. Овој солунски учител тврдел: „Ја не сум ни Бугарин, ни Грк, ни Цинцарин; ја сум чист Макидонец, какви су били Вилип и Александри Македонски и Аризтотел вилозов“. (Конески, 1959, 49-50).

Во весникот „Македонија“ од 16 февруари 1871 година во статијата со наслов „По македонското прашање“ нашиот учебникар, национален деец и публицист Димитар Василев Македонски, полемизирајќи со бугарскиот културен деец Петко Р. Славејков, меѓу другото пишува: „Македонците не се изгубиле од лицето на земјата, како што си дозволуваат некои да велат, зашто, колку што знаеме ние, тие не згрешиле некогаш, па да зине земјата и да ги голтне“. (Ристовски, 1995, 131).

Ваквата античко-македонска идеолошка свест била присутна и меѓу „лозарите“. Во весникот „Македонија“ кој почнал да излегува во Русе на 21 октомври 1888 година и чиј уредник бил Коста Шахов, во една статија без наслов во бројот од 11 ноември 1888 година, авторот потпишан со иницијалите Г.К. меѓу другото пишува: „Денеска... секој Македонец, кога го спомнува Александар Македонски, вели: *'Ние сме го имале цар Александар Велики'*. Со тие зборови тој си наумува за блескавиот период и величието на Македонската држава. Александар Македонски стои пред лицето на Македонецот како национална гордост. Таа национална гордост денеска има за него интелектуално значење при односот за постигнување

³⁾ Во московскиот седмичник Ден, во броевите од 17.XI и 1.XII 1862 година, Рајко Жинзифов ги објавува своите сеќавања за браќата Димитрија и Константин Миладиновци под псевдонимот „Велешанин“.

на идејата за самостојност. Великата македонска држава во лицето на Александра ѝ има направено огромна полза на науката“ . (Ристовски, 1995, 136).

Како што наведува Блаже Ристовски, „и на едно тајно собрание на македонскиот ’кружок’ околу в. ’Македонија’ што се одржало на 19 јуни 1889 год. во хотелот ’Конкордија’ во Софија, на коешто присуствувале 12-13 истакнати македонски дејци од тоа време (К. Шахов, Д. Македонски, Г. Георгиев, Ив. Шумков, Ножаров, браќа Иванови, Ќузлиев, Мандушев и др.) во рамките на размислувањата за ’да се покрене една поширока дејност’, меѓу другото се зборувало и ’за Александар Македонски“ . (Ристовски, 1995, 136).

Во 1890 година во Софија беше формирана Младата македонска книжовна дружина чиј прв претседател е Коста Шахов. Во печатениот орган на оваа книжовна дружина наречен „Лоза“ во 1892 година, во првиот број, пишува дека „татковината на Македонците е Македонија и дека таа била ’отделно славјанско господарство на което миналото е покрито со блесък и особено во времето на Филипа и Александра Велики, но при нивните наследници отпаднало’...“ . (Ристовски, 1995, 136).

И востаниците од Кресненското востание од 1878 во својот акт насловен како Правила-Устав на Македонскиот востанички комитет се повикуваат на античка Македонија, односно на Александар Македонски: „Ние востанавме како поборници на слободата. Со нашата крв што ја пролеваме по планините и горите македонски ние служиме како Македонска војска на Александар Македонски за слободата со нашата девиза: ’Смрт или слобода“ . (Ристовски, 1995, 133).

Во овој контекст мошне интересни се содржините од актите произлезени од формирањето на Националното собрание и Привремената влада на Македонија во месноста Гремен-Теќе, Островска околија, во мај 1880 година како резултат на незадоволството на Македонците поради положбата на Македонија по Берлинскиот конгрес во 1878 година. Националното уставотворно собрание донело Протоколарно решение за формирање на Привремена влада на Македонија во кое, меѓу другото, се вели: „Од сите заинтересирани влади ќе се побара реставрација на Античка Македонија, ќе се упати и повик до сите љубители на слободата и од сите родољубиви мажи ќе се побараат благородни жртви“ . (Андоновски, 1995, 72; Сталев, 2001, 89).

Покрај Протоколот, Привремената влада на Македонија издала и Манифест (од 23 март 1881 година) до македонскиот народ со кој го повикува на востание за ослободување од вековниот јарем. Во овој Манифест чести се навраќањата и повикувањата на славата на античката македонска држава: „Нашата мила татковина Македонија некогаш била една од најславните земји. Македонскиот народ, исто така, удирајќи

ги првите темели на воената вештина, со своите победнички фаланги и Аристотеловата просвета, ги цивилизира човештвото и Азија. Но, таа некогаш толку славна наша татковина, денес е на прагот на својата пропаст поради нашите грешки и поради заборавот на нашето потекло... Наоѓајќи се во ваква немоќ и гледајќи ја целата расплакана нашата мила Македонија, нашата драга татковина Ве вика: вие, што сте верни мои деца, вие што по Аристотел и Александар Велики сте мои наследници, вие во чии жили тече македонска крв, не оставајте ме да умрам, туку помогнете ми... Македонци, сетете се на нашето потекло и немојте да го откажувате!“ (Андоновски, 1995, 74-75).

Меѓутоа, Александар Македонски и античка Македонија, како и тезата за нивното словенство (славјанство), доминантна место имаат и во делата на четворица наши културни дејци од 19 век – Ѓорѓија Пулевски, Исаија Мажовски, Марко Цепенков и Григор Прличев. Но, да ги погледнеме мошне интересните, а понекаде и мошне зачудувачките, толкувања на ваквата појава како сегмент од нашиот историски развој, и тоа од врвни македонски историчари, но и конкретно од книжевни историчари.

Ова често навраќање кон античкиот период на Македонија што се случува во 19 век Блаже Конески го согледува во еден поширок балкански контекст. „Тоа уверение впрочем – коментира Конески – не било измислено кај нас. Тоа било распространето широко, пренесувано од некои постари истории. Александра го среќаваме на пр. претставен како Словен кај дубровничкиот поет Иван Гундулиќ. Тоа му годело на словенското самочувство. Од истиот разлог и македонистите го земале за свој предок, со кого можеле да се гордеат... Карактеристично за буржоазните национални движења – будењето на ‘старата слава’, националниот романтизам – не можело да не им биде присушно и на македонистите. Кај Бугарите се во тој поглед особено интересни историските конструкции на Г.С. Раковски“ (Конески, 1959, 80).

Според Блаже Ристовски, врз оваа појава во македонскиот книжевен 19 век влијаело зародувањето на современата историска мисла на овие простори, усната народна традиција, европската наука што манифестативно ја култивираше свеста за античка Македонија со постепено, но забележително инклинирање кон претставите за „словенскиот карактер“ на нејзиното население, како и веќе создадените култови во митологијата. (Ристовски, 1995, 127-129).

Александар Донски, пак, потенцира дека поради „огромниот крвен и културен удел на античките Македонци во денешната македонска нација, воопшто не е чудно што голем број Македонци во поблиското минато себеси се декларирале како потомци на античките Македонци... Наспроти сите антимакедонски пропаганди, античко-македонското етничко потекло масовно било прифаќано од страна на Македонците во 19 и 20 век“ (Донски, 2002/2003, 217).

Ставовите на македонистите за словенството на античките Македонци Гане Тодоровски ги квалификува како „хипотетични, утописки занеси на дел од македонските преродбеници (Џинот, Георги Динков, Пулевски, Исаија Мажовски, Јован Гологанов и др.)“, но и како „фикс идеи“. (Тодоровски, 1990, 101-102). Покрај ова, Тодоровски вели дека станува збор за „екстреман национален занес и колективна национална утопија“ (Тодоровски, 1979, 8), како и за „колективна заблуда од која не беа поштедени ни најистакнатите имиња на народната преродба... И како прв грев на младоста на нашата нација и како грда самоизмама“. (Тодоровски, 1979, 32).

За Томислав Тодоровски, пак, таквите пројави во 19 век беа „илузионистичко тврдење и романтичарски занес“ (Тодоровски, 1972, 13-14), а за Мажовски и за Пулевски ќе додаде дека „тоа беа луѓе со скромни интелектуални можности“. (Тодоровски, 1972, 22).

Во идентичен стил, Кирил Пенушлиски зборува за „искривоколчен култ за историското минато“ (Пенушлиски, 2005, 25), како и (на пример) за „неука бесмислица на Ѓорѓија Пулевски дека царот Филип и царот Александар Македонски се Славјани“. (Пенушлиски, 2005, 26).

3. Заклучок

Кога нашите историчари и книжевни историчари зборуваат за „национален романтизам“, за „екстреман национален занес“, за „колективна национална утопија“, за „грда самоизмама“, за „илузионистичко тврдење“, за „фикс идеи“, како и за „скромни и ограничени интелектуални можности“ и за „наивност и неукост“, а кога сето тоа се однесува на македонските културни дејци од 19 век, очигледно е дека се забораваат неколку мошне суштински факти. Имено, посериозните историски, научни проучувања на античка Македонија и објавите на сериозни историски трудови за таа епоха започнаа со германскиот историчар Јохан Густав Дројзен во четвртата деценија на 19 век, односно во 1833 година. Во времето, на пример, кога Ѓорѓија Пулевски ја пишува својата „Славјанско-македонска општа историја“ (три-четири децении по Дројзен) европската историска наука сè уште талкаше по темниците на античко-македонскиот период. Тие наши „неуки и наивни“ таканаречени „преродбеници“ работеле во време кога македонскиот народ нема своја држава, нема свој стандардизиран јазик, нема образовни и научни институции, во време кога македонскиот национален идентитет бил загрозуван буквално од сите страни и од сите аспекти (етнос, јазик, црква, територија) итн. Сето она што тие го создале и го постигнале во такви тешки услови (или „опстојателства“, како што вели Константин Миладинов) е еднакво на подвиг за восхит и бездруго не заслужуваат таков безмалку омаловажувачки однос, особено во рамките на македонската книжевна историја.

Од трета страна, а во врска со „неуката и наивна“ идеологија на македонистите од 19 век дека Словените, односно Македонците, се староседелци на Балканот, треба да се има на ум фактот дека дури и денес во одредени научно-историски кругови се става под сомнеж историската теза за доселувањето на Словените на Балканскиот Полуостров од зад Карпатите и тоа во бранови во 6, 7 и 8 век по Христа. Односно, наспроти ова, и денес (во 21 век!) се актуелизираат идеите на македонистите од 19 век дека Словените (поточно Македонците) се староседелци на Балканот.⁴ Во тој контекст, се појавуваат и застапници на една трета теза според која денешната македонска нација настанала со симбиоза на етничките и културните идентитети од античко-македонскиот и словенскиот елемент што, се разбира, не е далеку од логиката.

Основниот проблем кај овие три тези е тоа што нивните застапници и поддржувачи најчесто вршат селективно презентирање на историските факти со цел, се разбира, да бидат поубедливи при докажувањето на своите ставови. Тоа несомнено значи дека пред историската наука сè уште постои едно прашање коешто ни до денес не е докрај расчистено и расветлено, па според тоа историјата ќе треба во иднина аргументирано да ги елиминира ваквите дилеми.

Но, како и да е, несомнен е фактот дека македонските културни дејци од 19 век, со сето она што го создале, направиле големи подвизи достојни за почит.

Библиографија:

1. Андоновски Христо (1995). *Јужна Македонија од античките до денешните Македонци*. Скопје: Македонска книга.
2. Донски Александар (2002/2003). *Античко-македонското наследство во денешната македонска нација (прв дел – фолклорни елементи)*. Штип: Центар за културна иницијатива.
3. Конески Блаже (1959). *Кон македонската преродба, Македонските учебници од 19 век*. Скопје: Институт за национална историја.
4. Македонец Атанас (1996). *Претскажувањата на Голем Александар*. Подготовка, предговор и транскрипција Вера Стојчевска–Антиќ. Скопје: Зумпрес.
5. Пенушлиски Кирил (2005). *Митот и фолклорот*. Скопје: Матица македонска.

⁴ Би ги споменале тука, на пример, тезите на Ташко Белчев, Васил Иљов, Лидија Славеска, Ангелина Маркус, Веле Алексоски, Ристо Стефов, Антоније Шкоќлев – Дончо, Славе Николовски – Катин и други.

6. Ристовски Блаже (1995). *Македонија и македонската нација*. Скопје: Детска радост.
7. Сталев Георги (2001). *Историја на македонската книжевност 1800 – 1945, I дел: Македонската литература во 19 век*. Скопје: Институт за македонска литература.
8. Тодоровски Гане (1979). *Веда Словена*. Скопје: Македонска книга.
9. Тодоровски Гане (1990). *Македонската книжевност во XIX век*. Скопје: Наша книга.
10. Тодоровски Томислав (1972). *Спомените на Мажовски*. Скопје: Мисла.

Оригинален научен труд
Original research paper

СЕМАНТИКАТА НА ТУРСКИОТ СУФИКС -џи/-чи /-CI/ (-сi, -сi, -сu, -сü, -џi, -џi, -џu, -џü) ВО ТУРСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

д-р Марија Леонтиќ

Апстракт

Македонскиот и турскиот народ живееле заедно пет века и турското влијание врз македонскиот јазик е големо. Влијанието на турскиот јазик врз македонскиот јазик може да се следи главно од 16 век до денес, во услови на успешно спроведена стандардизација на нормираниот македонски јазик.

Турскиот јазик влијаел врз морфологијата на македонскиот јазик. Влијанието на турскиот јазик врз морфолошкиот систем на македонскиот јазик се гледа особено во внесување на нови суфикси, како што е -џи/-чи /-CI/ (-сi, -сi, -сu, -сü, -џi, -џi, -џu, -џü). Овој суфикс има зборообразувачка функција. Пр. алвација, бозација, бојација, гајдација, билетчија, бурекчија, саатчија, симитчија, килимџија и сл.

Турскиот суфикс -сi, -сi, -сu, -сü, -џi, -џi, -џu, -џü (-џи/-чи) успеа да се оддели од лексичката заемка, да стане самостоен и да добие зборообразувачка функција во македонскиот јазик. Пр. филмација, фудбалџија, компјутерџија, љубовџија, скапџија, сметкаџија, шегација и др.

Во овој труд ќе се анализира семантиката на турскиот суфикс џи/-чи (-сi, -сi, -сu, -сü, -џi, -џi, -џu, -џü) во турскиот и во македонскиот јазик.

Клучни зборови: македонски јазик, турски јазик, турски суфикс џи/-чи (-сi, -сi, -сu, -сü, -џi, -џi, -џu, -џü), семантика на џи/-чи (-сi, -сi, -сu, -сü, -џi, -џi, -џu, -џü).

THE SEMANTICS OF THE TURKISH SUFFIX -џи/-чи /-CI/ (-сi, -сi, -сu, -сü, -џi, -џi, -џu, -џü) IN THE TURKISH AND IN THE MACEDONIAN LANGUAGE

Marija Leontic, Ph. D.

Abstract

Macedonian and Turkish people had lived together for five centuries and Turkish influence on the Macedonian language is enormous. The influence of the Turkish language on the Macedonian can be traced back to the 16th century

and continues till today when we have a successfully completed standardization of the Macedonian language.

The Turkish language greatly influenced the Macedonian morphology. The influence of the Turkish on the morphological system of the Macedonian language is particularly evident in the introduction of new suffixes like -џи/-чи /-Cİ/ (-с1, -сi, -су, -сü, -џ1, -џi, -џу, -џü). This suffix has a wordformation function. For ex. Пр. алвација, бозација, бојација, гајдација, билетчија, бурекчија, саатчија, симитчија, килимџија etc.

The Turkish suffixes -с1, -сi, -су, -сü, -џ1, -џi, -џу, -џü (-џи/-чи) managed to separate from the lexical borrowings, to become independent and to have a wordformation function in the Macedonian. For ex. филмација, фудбалџија, компјутерџија, љубовџија, скапчија, сметкаџија, шегаџија and so on.

In this study the semantic properties of the Turkish suffix will be discussed џи/-чи (-с1, -сi, -су, -сü, -џ1, -џi, -џу, -џü) in both the Turkish and the Macedonian language.

Key words: *Macedonian language, Turkish language, Turkish suffix џи/-чи (-с1, -сi, -су, -сü, -џ1, -џi, -џу, -џü), semantics of џи/-чи (-с1, -сi, -су, -сü, -џ1, -џi, -џу, -џü).*

1. Вовед

Македонскиот и турскиот народ живееле пет века и турското влијание на македонскиот јазик е големо. Влијанието на турскиот јазик врз македонскиот јазик може да се следи главно од 16 век до денес, во услови на успешно спроведена стандардизација на нормираниот македонски јазик. Во текот на петвековниот јазичен контакт на македонскиот со турскиот јазик навлегувањето на турските суфикси се одвивало паралелно со навлегувањето на турските лексички заемки. Народот во секојдневната комуникација заедно со изведените лексички заемки присвојувал и суфикси што имаат зборообразувачка функција, коишто не знаел дека се суфикси.

Во рамките на лексичките заемки од турско потекло се наоѓа турскиот суфикс -џи/-чи (-с1, -сi, -су, -сü, -џ1, -џi, -џу, -џü), кој со текот на времето во македонските говори навлегол во поголем број во споредба со другите суфикси. Со текот на времето овој суфикс во македонскиот јазик покажа голема омиленост, прифатеност и продуктивност. На почетокот суфиксот -џи/-чи навлегувал заедно со лексичките заемки од турско потекло, кои пред сè означувале вршител на дејство, а помалку носител на одредена карактеристика. Но потоа, пополека, овој фреквентен турски суфикс како носител на тие значења почнал да се одделува од основата на турските заемки, да се осамостојува и да се употребува за изведување на зборови од македонско и интернационално потекло или, што е уште поинтересно, за образување турски зборови по пат на аналогија.

До стандардизацијата на македонскиот јазик, суфиксот -џи/-чи навлегувал со изворната форма, во помал број примери останувал таков, во најголем број случаи доживувал спонтани адаптации (-џија, -чија, -џиа, -џиа, -џја, -џја, -џика, -џика, -џивка, -џифка, -џифка, -џија, -џија, -џи(и)џа, -џи(и)џа, -џиџа, -џиче, -џиче, -џивче, -џиџе, -џиџе), а во ограничен број примери видоизменувања (-џија, -џија, -џика, -џиџе, -џиа) зависно од говорите со коишто доаѓал во допир.

По стандардизацијата на македонскиот јазик најчесто се користи адаптираната форма -џија/-чија, а изворните форми -џи/-чи се својствени за одредени лексички слоеви. Со нормирањето, видоизменетите форми не се внесени во литературниот македонски јазик, но можат да се сретнат во македонските говори и дијалекти. Но токму проширените адаптирани форми (-џија/-чија) и осамостојувањето на суфиксот -џи/-чи со негово додавање на зборови од македонско, турско и интернационално потекло и градењето на нови лексеми (пр. *шегаџија*, *компјутерџија* и сл.), ја обнови продуктивноста на овој суфикс и го утврди неговото место во зборообразувачкиот систем на македонскиот јазик. Но сè повеќе беше забележливо дека новите изведени зборови со суфиксот -џи/-чи добиваат стилска обоеност и подоминантно се наметнува значењето носител на карактеристика за сметка на значењето вршител на дејство (пр. *тремаџија*, *лакомџија*). Овие промени се случуваа во тек на неколку децении како одраз на општествено-економските и јазичните промени во Македонија што оставија свои траги во стандардниот говор и дијалектите.

2. Семантика на турскиот суфикс -џи/-чи /-CI/ (-ci, -ci, -cu, -cü, -ci, -ci, -cu, -cü)

Суфиксот -џи/-чи /-CI/ -ci, -ci, -cu, -cü, -ci, -ci, -cu, -cü во турскиот јазик главно означува лице што се занимава со нешто или лице кое се карактеризира со нешто¹. Суфиксот -џи/-чи поради својата голема продуктивност развил специфични нијанси на семантики, како што се:

- лице со одредено занимање, професија (пр. *dişçi*: заболечар);
- лице кое некоја работа ја врши како должност (пр. *biletçi*: билетар);

¹) Интересен е фактот дека во периодот на османско-турскиот јазик во турскиот јазик имало многу зборови од арапско и персиско потекло кои имале конкурентни суфикси во однос на изворниот турски суфикс -ci, -ci, -cu, -cü, -ci, -ci, -cu, -cü (-џи/-чи). Такви се персиските суфикси -ger, -kâr, -dar (пр. *kimyağar*: хемичар; *bestekâr*: композитор; *sancaktar*: знаменосец) и арапскиот суфикс -î (пр. *ke-manî*: виолинист) кои покажале голема продуктивност во турскиот јазик. Бидејќи турцизмите во македонскиот јазик навлегувале во периодот на османско-турскиот јазик, реално е да се очекува да има бројни заемки со гореизложените персиски и арапски суфикси. Но материјалот покажува дека нивниот број е незабележителен, а додека заемките со турскиот суфикс -џи/-чи се најбројни. И во современиот турски јазик лексемите со гореизложените персиски и арапски суфикси најчесто се заменети со суфиксот -џи/-чи: *kimyaçı*: хемичар, *besteci*: композитор; *sancakçı*: знаменосец; *ke-mançı*: виолинист и сл.

- лице кое е сопственик на нешто (пр. hancı: анџија);
- вршител на некое дејство (пр. yolcu: патник);
- одредени карактеристики на лица (пр. yabanci: странец);
- склоност кон нешто или навика (пр. kavgacı: кавгација);
- љубител на нешто (пр. pastacı: љубител на торти);
- идеолошка, верска или која било друга припадност (пр. solcu: левичар).

При навлегувањето во македонскиот јазик овие суфикси во најголем број примери ја задржале истата функција, но воедно во одреден број примери добиле и специфични функции.

Турските лексички заемки и новите лексеми градени со осамостоениот суфикс -џи/-џи во македонскиот јазик ги имаат следниве семантики:

- лице кое е вршител на дејство;
- лице со изразени карактеристики;
- лице што припаѓа некаде или во нешто;
- називи на разни поими.

2.1. Прва семантика на лексемите образувани со турскиот суфикс -џи/-џи – лице кое е вршител на дејство

а) **Лице кое е вршител на одредена постојана дејност** – што може да биде од вонстопанска област (пр. административно-правна и банкарска, војничка, медицинска, спортска и сл.) или од стопанска област (пр. трговска, занаетчиска, транспорт и сл.). Лицето е вршител на овие постојани дејности кои имаат, пред сè, професионална карактеристика за да си обезбеди егзистенција за себе и за своето семејство. Ваквиот вид изведени лексеми со суфиксот -џи/-џи што изразуваат лице кое е вршител на одредена постојана дејност се сретнуваат во поголем број примери, затоа што Османлиите со себе на овие простори донеле многу нови професии кои домашното население ги прифатило или професии кои го мотивирале и инспирирале населението да создаде слични професии, а тие биле изразувани токму со суфиксот -џи/-џи.

Суфиксот -џи/-џи изразува лица кои се вршители на следниве постојани дејности:

- **административно-правна и банкарска:** авалеџија, азнаџија, апсанџија, башкапуџија, бегликџија, бејтулмалџија, бекџија, вирџиџија, дервенџија, дерухдеџија, џумрукџија, елџија, занданџија, јазаџија, јасакџија, календарџија, капиџија, колџија, мамелеџија, небетџија, харачџија;
- **војничка:** акинџија, аскерџија, барабанџија, бомбаџија, ешкинџија, караулџија, коруџија, нишанџија, патролџија, топџија, улуфеџија, черисуруџија;

- **духовна:** псалтирција;
- **занаетчиска:** абација, агџи, ајнаџија, алваџија, амамџија, ашџија, бакарџија, балтаџија, бардакџија, барутџија, басмаџија, батанџија, бесџија, бинаџија, бичакџија, бичкиџија, бозаџија, бојаџија, бонбонџија, бунарџија, бурекџија, варџија, винарџија, водација, водоводџија, газозација, гајдација, гајтанџија, гиљвиџија, грнетација, давуџија, дајреџија, демирџија, дермонџија, дикидџија, дограмаџија, дондурмаџија, дуварџија, дукменџија, геврекџија, геризџија, губреџија, гунлукџија, ејнеџи, екмекџија, електриџија, елекџија, еснафџија, забанџија, занаџија, зарбханџија, зенберекџија, зурлаџија, ибрикџија, изметџија, ипликџија, јаџија, јамаџија, јаурџија, јорганџија, јапаџија, кавалџија, кавџија, кадраџија, казанџија, калаџија, калакџија, калапџија, калдрмџија, калемџија, калканџија, калпакџија, калџија, кантарџија, каснаџија, катранџија, кафтанџија, кашкавалџија, кебеџија, кесаџија, кечеџија, кивурџија, килимџија, кирџија, киришџија, клучарџија, компјутерџија, кондураџија, кујунџија, кулханџија, курџија, ламбаџија, лаутаџија, леблебиџија, лимонатаџија, лифтаџија, луџија, лустраџија, мадемџија, мајмунџија, малтерџија, марангосџија, маџунџија, местџија, млекаџија, мумџија, мутаџија, мухасебеџија, накавџија, наланџија, налчеџија, наргилеџија, нуменеџија, нускаџија, оџија, оџакџија, пампурџија, папукџија, папуџија, паркетџија, пачаџија, пашмакџија, пекмесџија, пенкалџија, пишереџија, плитарџија, поткиваџија, прстенџија, пулџија, ракиџија, саатџија, сакаџија, саламџија, салепџија, самарџија, сандакџија, сапунџија, свирџија, симитџија, синџирџија, скаџија, скараџија, сладолетџија, соџија, сомунџија, софраџија, срмаџија, струџија, табакџија, табанџија, тавџија, таџија, тамбурџија, тапанџија, театарџија, тезгаџија, телефонџија, тенеџија, трионџија, туџија, тулаџија, тулбенџија, тутунџија, туфекџија, џаџија, кебапџија, кеманџија, керамидџија, кумурџија, куркџија, кустекџија, утуџија, фенерџија, филмаџија, фотографџија, фудбалџија, фурниџија, хамирџија, чадорџија, чалгаџија, чамурџија, чанакџија, чаракџија, чешмеџија, чибукџија, чивиџија, чикрикџија, чоџија, чомлекџија, чохаџија, џамџија, џебеџија, џеваирџија, шалтерџија, шербетџија, шекерџија, шеширџија, шкембеџија, шурупџија;
- **земјоделска:** арманџија, арпаџија, арџија, афионџија, бавчаванџија, бостанџија, браздаџија, гинл’укџија, емивџија, зарзаватџија, компирџија, косаџија, костенџија, лимонџија, памукџија, параспурџија, курекџија, челтукџија, четвртџија, чивџија, шарлаганџија;

- **лов:** авција, бинекчија, грипчија, далјанџија, доганџија, јавеџија, ловџија, турнаџија, чакџија, шахинџија;
- **медицина:** дерманџија, едзаџија, екимџија, икимџија;
- **спортска:** баскетчија;
- **сточарска:** булукчија, исполџија, ишчија, котарџија, кутџија, мандраџија, суруџија;
- **транспорт:** автобусџија, автомобилџија, арабаџија, билетчија, вагонџија, велосипетџија, гемиџија, дујменџија, каикџија, калинџија, камилџија, камионџија, карванџија, катарџија, кираџија, корабџија, кочиџија, мезилџија, пајтонџија, поштаџија, саиџија, салџија, скелеџија, трамвајџија;
- **трговска:** алаџија, анџија, ахтарџија, баждарџија, бањаџија, безирџија, безистенџија, бифеџија, бугурџија, бузаџија, газетџија, гурбетчија, дереџија, дерменџија, динкаџија, дуканџија, гемиџија, ескиџија, кафеанџија, кафеџија, керестеџија, килерџија, крчмаџија, кџија, меанџија, пазарџија, пешкирџија, пештемалџија, сергиџија, спорџија, тавминџија, топтанџија, тухаџија, керестеџија, халаикџија.

б) Лице кое е вршител на минлива дејност – за одреден или неодреден временски период. Но лицето може да е вршител на минлива дејност што се случува по лична желба или желба на другите, како дел од одредени церемонии, собири и слично коишто немаат професионална карактеристика. Ваквиот вид изведени лексеми со суфиксот -џи/-чи што изразуваат лице кое е вршител на минлива дејност се сретнуваат во мал број примери: аберџија, аманетџија, аминџија, даваџија, дилинџија, испатџија, истеџија, конакџија, муштулџија, наводџија, нозбаџија, постаџија, потерџија, риџија, сеирџија, семинарџија, таинџија, тримарџија, фестивалџија, хајкаџија, хонорарџија, главаџија и сл. Во оваа група може да ги ставиме и лексемите гулабџија, загарџија, кои изразуваат лица кои имаат одредено хоби што може да има минлив карактер.

2.2. Втора семантика на лексемите образувани со турскиот суфикс -џи/-чи – Лице со изразени карактеристики по кои се препознава од страна на луѓето во одредена средина. Овие карактеристики можат да бидат позитивни или негативни, но се доминантни и затоа стануваат знак по кој се препознава лицето. Овој суфикс изразува лица со следниве изразени карактеристики:

а) Лице со изразени позитивни или негативни карактеристики на духовен, душевен, ментален или физички план: аирџија, асеџија, атерџија, биринџија, борбаџија, вампирџија, воперџија, газепчија, големџија, делинџија, драмџија, дркаџија, дубарџија, ѓозбоџија, залумџија, злокесеџија, зорбаџија, зулумџија, икономџија, инаетчија, илџија, итијачлиџија, јалакџија, касканџија, нагонџија, настранџија,

потракчија, прпација, ‘рмбација, салтанција, самофалбација, севапчија, сурлација, тремација, тупација, фудулција и сл.;

б) Лице со изразени навик или склоности: азариција, ајанција, ајнација, ашикчија, бадијалција, батакчија, белџација, боклукчија, бунтација, бурмутција, вересиција, викендција, винација, вревација, врскација, гагација, гезмеција, готованција, двојкација, динарција, кавгација, гечкенција, гурултација, дамација, димција, дузенција, гурултација, еветчија, евтинција, егленција, екранција, енгерија, есапчија, зијанција, женкарција, ифтирција, јаланција, јардџмција, капакчија, картација, комарција, критикација, кусурција, кџџкчија, лакомција, лакрдација, лафчија, љубовција, мајтапчија, манција, мастрафчија, митација, муабетција, муфтеција, назламација, неатерија, паковција, палаврација, пантација, пљачкација, покерија, прскација, рушветчија, силеција, скапчија, сметкација, споменција, станција, таблација, таврација, тепација, тројкација, трскација, келепурција, фајдеција, фалбација, фрајција, чаламција, џевација, џепчија и сл.;

в) Лице со изразено умеџе, вештина или способност: зарција, исеција, коџација, марифетчија, мегданција, менкација, орација, пеливанција, пеналција, песнација, планција, рачунција, ритмација, рокација, ролција, суперпеналција, тертипчија, туркиција, карција, унерција, финтација, џинција, шлагерија и сл.;

г) Лице со изразена општествено-економска или социјална карактеристика: делција, идамција, мирасчија, муфљусчија, најчорбаџија, ортакчија, паролција, пендрекчија, печалција, пиштолџија, повелџија, подрумџија, политикација, револверџија, риџација, сурекчија, чифлиџија, чорбаџија и сл.

2.3. Трета семантика на лексеми образувани со турскиот суфикс -џи/-чи – Лице што припаѓа некаде или во нешто по лична желба, по желба на другите или како дел од некоја обврска или должност.

а) Лице што припаѓа на група луѓе службено или неслужбено: арамиџија, бандација, бозгунџија, бујурџија, друмкесеџија, јанкесеџија, јолџија, комитација, комитетчија, коморџија, патролџија, кесеџија, шајкаџија и сл.;

б) Лице што ѝ припаѓа на одредена област: јабанџија, теренџија, балканџија, стамболџија, фулуриџија и сл.

2.4. Четврта семантика на лексеми образувани со турскиот суфикс -џи/-чи – Назив на разни поими:

а) Назив на предмет: камџија;

б) Назив на птица: таклаџија;

в) Назив на боја: турунџија;

- г) **Назив на мерка:** шиникчија;
- д) **Назив на географски поим:** кајнарџија.

3. Заклучок

Инфилтрацијата на турскиот суфикс -џи / -џи во македонскиот јазик бил еден долг и сложен процес, кој иако се одвивал во период на отсуство на нормиран македонски јазик покажува специфични карактеристики. Турскиот суфикс -џи / -џи кој успеал да навлезе и да се осамостои во македонскиот јазик ги има следниве карактеристики:

- во периодот на инфилтрацијата во македонскиот јазик имал свое утврдено место во турскиот јазик и се карактеризирал со голема фреквентност;
- бил омилен од страна на македонскиот народ, но воедно внесувал економичност, нијанса или дистинкција во значењето;
- овозможувал разновидност во народниот говор и стилска обоеност во усното народно творештво кое било најразвиено во периодот на нивното навлегување;
- не е навлезен самостојно, туку во рамките на турските лексички заемки;
- успеал да се оддели и осамостои со своја специфичност и семантика затоа што многу долго и фреквентно се употребувал во рамките на турските лексички заемки кај поголем број македонски говори.

При навлегувањето во македонскиот јазик турскиот суфикс -џи / -џи во најголем број примери ја задржал истата функција како во турскиот јазик, но воедно во одреден број примери добил и специфични функции.

Турските лексички заемки и новите лексеми градени со осамостоениот суфикс -џи/-џи во македонскиот јазик ги имаат следниве семантики:

- лице кое е вршител на дејство;
- лице со изразени карактеристики;
- лице што припаѓа некаде или во нешто;
- називи на разни поими.

Библиографија:

1. Велковска, Снежана; Антевска, Веновска Снежанка; Маџоска, Груевска Симона; Михајловска, Додевска Олгица; Грујовска, Јованова Елена; Џамбазова, Петрова Снежана; Ристеска, Стефановска Фани; Тантуровска, Лидија; Евроска, Топлиска Катица; Цветановски, Гоце; Ралповска, Бандиловска Елизабета; Дрвошанов, Васил; Каранфиловски, Максим; Цветковски, Живко (2003). *Толковен речник на македонскиот јазик. Том 1*. Институт за македонскиот јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје;

2. Велковска, Снежана; Велковска, Бисерка; Антевска, Веновска Снежанка; Михајловска, Додевска Олгица; Грујовска, Јованова Елена; Јовеска, Оливера; Каранфиловски, Максим; Ристеска, Стефановска Фани; Евроска, Топлиска Катица; Цветановски, Гоце; Ралповска, Бандиловска Елизабета; Цветковски, Живко. (2005). *Толковен речник на македонскиот јазик. Том 2.* Институт за македонскиот јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје;
3. Велковска, Снежана; Велковска, Бисерка; Антевска, Веновска Снежанка; Маџоска, Груевска Симона; Ѓоргиева, Давкова Светлана; Конески, Кирил; Каранфиловски, Максим; Ралповска, Бандиловска Елизабета; Ристеска, Стефановска Фани; Денчова, Стоевска Еленка; Евроска, Топлиска Катица; Цветановски, Гоце; Цветковски, Живко (2006). *Толковен речник на македонскиот јазик. Том 3.* Институт за македонскиот јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје;
4. Димитровски, Тодор; Корубин, Благоја; Стаматоски, Трајко (1986). *Речник на македонскиот јазик.* Македонска книга - Скопје;
5. Ergin, Muharrem (1985). *Türk Dil Bilgisi.* Voğaziçi Yayınları - İstanbul;
6. Конески, Кирил (1995). *Зборообразувањето во современиот македонски јазик.* Бона - Скопје;
7. Леонтиќ Марија (2009). *Турските суфикси во македонскиот јазик со паралели од македонската патронимија и топонимија* (необјавена докторска дисертација). Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје;
8. Настева Јашар, О. (1987). *Турските елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија.* МАНУ - Скопје;
9. Настева Јашар Оливера (2001). *Турските лексички елементи во македонскиот јазик.* Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје.

Оригинален научен труд
Original research paper

ЗА ТРАДИЦИЈАТА И МЕНТАЛИТЕТОТ ВО РОМАНОТ „ЗОНА ЗАМФИРОВА“ ОД СТЕВАН СРЕМАЦ

д-р Луси Караниколова-Чочоровска¹

Апстракт

Оваа статија ги третира т.н. „елементи на традицијата“ во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац. Под „елементи на традицијата“ ги подразбираме оние ентитети кои служат за „прочит“, и тоа без особен напор, на обичаите, размислувањето и начинот на однесување, кои, секако и повторно „традиционално“ се, односно треба да бидат во согласност со она „нашето“ - „што ќе речат луѓето“ (=јавното мислење). Станува збор за увид во оние, вкоренети во нашиот „балкански“ менталитет, непишани правила на културата на живеењето, а кои традицијата ги задржала во една потесна или поширока социјална и национална средина. Тие, „елементите на традицијата“, треба да ги покажат (и не мора да ги докажат) белезите на менталитетот на еден народ.

Клучни зборови: *менталитет, традиција, култура, културни протоколи.*

ON THE TRADITION AND MENTALITY IN THE NOVEL „ZONA ZAMFIROVA“ BY STEVAN SREMAC

Lusi Karanikolova-Chochorovska, PhD²

Abstract

This article addresses the so-called “elements of tradition” in the novel “Zona Zamfirova” from Stevan Sremec. Under “elements of tradition” we understand those entities that serve, without particular effort, the “reading” of the customs, thinking and behavior patterns, which, certainly and again “traditionally” are, or should be in accordance with that syndrome of “ours” - “what will people say” (= public opinion). It is insight of those, rooted in our “Balkan” mentality, unwritten rules of the culture of life, and that tradition has preserved in a narrower or wider social and national environment. They, “the elements of tradition”, should show (and do not have to prove) the marks of the mentality of a people.

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

Keywords: *mentality, tradition, culture, cultural protocols.*

1. ВОВЕД

Оваа статија прави обид за интертекстуално препознавање на „елементите на традицијата“ во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац.³

Под „елементи на традицијата“ ги подразбираме оние ентитети кои служат за „прочит“, и тоа без особен напор, на обичаите, размислувањето и начинот на однесување, кои, секако и повторно „традиционално“ се, односно треба да бидат во согласност со она „нашето“ - „што ќе речат луѓето“ (=јавното мислење). Станува збор за увид во оние, вкоренети во нашиот „балкански“ менталитет, напишани правила на културата на живеењето, а кои традицијата ги задржала во една потесна или поширока социјална и национална средина. Тие, „елементите на традицијата“, треба да ги покажат (и не мора да ги докажат) белезите на менталитетот на еден народ.

Нашиот напор во таа смисла се сведува на прецизна изолација, квантификација и квалификација на овие наративни ентитети – во случајов драмски и наративни, кои пак се совршено еминентни за српската култура и менталитет.

2. МЕНТАЛИТЕТ. МОДЕЛ

2.1. Категоријата менталитет во стручната, главно социолошко-филозофска литература од западноевропска провиниенција се третира како прилично лабилен поим, кој разни автори го „полнеле“ со различни содржини.

Австрискиот социолог Питер Динкелбахер сугерира можен начин на истражување на менталитетот на дадена група (на пример, менталитетот на Доминиканките во јужногерманскиот и западногерманскиот простор) според „(...) реконструкција на целокупниот фонд на писмени (калуѓерски книги, повелби, правила на редот) и предметни извори (градби, уметнички дела, ракописи, употребни предмети...), при што (...), покрај општите облици и содржини типични за одреден период (...), морало да се разработи и она што е специфично во стилот, содржината на мислење на тие жени во споредба со другите извори од истиот период и простор (...) со помош на точно испитување на јазикот и калуѓерските житија (синтаксата на зборовите, латинските цитати, односот меѓу хипотаксата и паратаксата, уделот на исказите кои го мотивирале каузалното, односно финалното итн.) (Dincelbaher, 2009: 15).

³⁾ Во нагмаошниот текст ќе ги користиме кратенките ЗЗ од СС

Динкелбахер дава една синтетичка дефиниција на поимот менталитет, поточно историски менталитет, која гласи: „Историскиот менталитет претставува ансамбл на начините и содржината на мислите и чувствата што ги обележува одреден колектив во одреден период. Менталитетот се манифестира во постапките (Dincelbaher, 2009: 15). Оваа дефиниција изведена според темелни истражувања фундирани на авторитетни имиња од европската социолошка и културолошка мисла, во нејзината разложена, аналитичка варијанта претставува наш модел за демонстрација на „елементите на традицијата“ во драмата романот ЗЗ од СС.

2.3. Ако за најрелевантен би го прифатиле аспектот дека „менталитетот се манифестира во постапките“ и ако при сето тоа постојано имаме предвид дека во природот кон овој феномен не може а да нема субјективност, во смисла на отстапување од однапред зададени параметри, тогаш „елементите на традицијата“ би се подложиле на третман од ваков тип:

- Најнапред интеракција (Динкелбахер неа ја именува како ансамбл) меѓу сите изолирани ентитети, зашто сите заедно придонесуваат за интегралност на впечатокот по однос на менталитетот, овде српскиот во ЗЗ;
- „Начинот и содржината на мислењето“ според Динкелбахер, како рационален критериум, кој „(...) треба да го означи видот свесно однесување со информациите, специфичн и за времето и групата“, но и „општоважечките основни убедувања, идеолошките, политичките, религиските, естетските... концепции кои ги проникнуваат одделните подрачја на религијата, културата, уметноста итн., доколку се свесни“ (Dincelbaher, 2009: 18);
- „Начинот и содржината на чувствата“, како своевиден психолошко-емотивен критериум кој „(...) опфаќа автоматски поврзувања на вредности, односно судови за нив“, како и „(...) областа на неререфлектираните стереотипи полусвесно и несвесно поврзани со емоциите“ (Dincelbaher, 2009: 19).

По однос на овие два параметра кои ја квалификуваат категоријата менталитет, анализата на „елементите на традицијата“ покажува отстапување во смисла на неригорозно придржување кон едниот, односно другиот. Зашто нема и не може да има радикална граница меѓу ентитетите што би се подложиле на рационалниот или емотивниот критериум, бидејќи речиси сите, ако не и сите, едновремено содржат и свесност и несвесност и разум и чувства и логика и емоции...

- Колективот како критериум кој ја одредува категоријата менталитет, го прифаќаме како трет параметар за анализа на категоријата менталитет. За него, Динкелбахер вели дека: „(...) може да се простира од жителите на еден континент преку одделни народи,

слоеви, сталежи, заедници, секти, професионални групи, итн. (...) Но, тој вели дека се може да се говори и за индивидуален менталитет (...) за менталитет, специфичен според полот, итн.“ (Dincelbaheг, 2009: 19);

Во оваа смисла, ние повеќе зборуваме за „менталитет на колективот“ или „колективен менталитет“ и уште поточно „регионален менталитет“ – менталитет на еден град и (преку него и за) еден народ, па и за специфичен „женски менталитет“, кој, пак, во случајот на Зона Замфирова во поголеми пропорции „му се покорува“ на оној параметар што се именува како „начин и содржина на чувства“.

- Времето претставува суштински, конститутивен елемент на категоријата менталитет. Тоа дозволува да се „процени“ дали некоја, односно нечија постапка, размислување или однесување можат, под претпоставка „да траат продолжено“, да се сметаат за интегрален дел на менталитетот. Всушност, токму ваквото „продолжено траење“ на постапките, размислувањата и однесувањата ги прави нив традиционални и како такви уште и манифестатори на менталитетот.
- Менталитетот се манифестира во постапките, бидејќи „(...) секоја постапка искажува нешто за менталитетот што стои зад него; тој менталитет за нас станува достапен само со помош на интерпретација на трагите што ги остава таа постапка (=историските извори)“ (Dincelbaheг, 2009: 20). Постапките, пак, за да станат своевиден показател на менталитетот неминовно треба да се повторуваат и да траат низ времето.

„Елементите на традицијата“ во романот што е предмет на наш интерес во најголема мера може да се третираат за постапки - како „репрезенти на менталитетот“. Тие можеби не се најрелевантни историски извори, но токму нивното перманентно „траење“ низ историјата им осигурува влез во литературата на дадена епоха.

3. ДЕМОНСТРАЦИЈА

3.2. „Елементите на традицијата“ во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац

Романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац допушта, само затоа што е наративен текст, бројниот тоталитет на „елементите на традицијата“ да се сведе на типизирани примероци, нешто што, ќе си дозволиме да речеме, иако тоа не е наша компетенција, е извонредно добро изведено и во не толку дамнешната филмска верзија на овој роман.

Имено, романот брои вкупно 54 ентитети, како постапки на менталитетот, од кои: орото се сретнува 6 пати; потоа, 19 вметнати народни

песни, од кои повеќето се однесуваат на моментален настан; одењето во амам, 2 примерока; 1 покарактеристичен примерок на постапката – потенцирање на социјалните разлики меѓу момчето и девојката (оваа постапка се сретнува повеќепати низ романот и главно е „привилегија“ на некоја од тетките на Зоне, но нив не ги вбројуваме во вкупниот биланс на „елементите на традицијата“, токму заради нивната зачестеност и неможност точно да се избројат); стројништвото се сретнува во 4 примероци (еднаш тетка Дока, еднаш мајката на Мане, еднаш тетка Таска го „проси“ Мане и уште еднаш, индиректно и Хаџи-Замфир); 1 типизиран примерок за заемниот однос меѓу момците и девојките, кој и овде, како и во Б од ВИ е традиционално на дистанца; 1 типизиран примерок на начинот на додворување, преку однесувањето на Мане, кога сака да ја „заведе“ Зоне; дивото, безмалку непријателско однесување на девојката како реакција на додворувањето на момчето, типизирано во однесувањето на Зоне, се сретнува во два покарактеристични примерока; во 8 извонредни примероци се сретнува главно женското озборување, кое во романов е најчесто ефект на „јавното мислење“; 1 примерок за традиционалниот однос спрема женските деца-типичен примерок на патријархален третман на жената, кој овде покажува отстапување по однос на традиционалното и патријархалното; 2 извонредни примерока на третманот на мажачката/ женидбата како неопходност; 1 типизиран примерок на традиционалната женска облека; 1 типизиран примерок на традиционалната машка облека; 1 типизиран примерок за местото и улогата на кујната во српските патријархални домови; 1 типизиран примерок за процесот на настанување и ширење на народната песна, преку примерот на песната за убавата Зоне на Хаџи-Замфир и три културни протокола. Во вкупниот биланс од постапки на менталитетот отсутнуваат бројните архаизми и турцизми, кои сметаме дека можат да се третираат како вербални „елементи на традицијата“.

Сообразувањето спрема параметрите на категоријата менталитет, постапките од романот „Зона Замфирова“ на Стеван Сремац го прават по таков начин што, кога станува збор за пропорциите рационалност и емотивност, постапките на менталитетот од романов покажуваат повисока застапеност на втората компонента за сметка на првата. Веројатно тоа е така заради имплицитниот хумор на нараторот, кој бездруго придонесува за „мекост“ и „топлина“ на нарацијата во целина.

Имено, доминацијата на емотивниот параметар се чувствува уште на почетокот, кога станува збор за начинот на кој настанала песната за убавата девојка Зона Замфирова: „Таа песна со задоволство се пеела во оној период кога почнува и оваа наша приказна. Била чисто фатална со сојата заразност и кој само еднаш ќе ја слушнел веќе не можел да ја извади од глава и да ја заборава. Кога навечер ќе легне во кревет – ги шепоти тие

стихови; кога наутро ќе стане и ќе ги побара влечките – повторно тие исти стихови му излетуваат од уста и тој си ја потпевнува таа песна“ (Сремац, 1908: 3-4).

Ист е случајот и со извонредниот примерок на описот на кујната во патријархалните домови, каде што повторно е повисока дозата на емотивност за сметка на рационалноста, која пак за волја на вистината не отсуствува сосема: „Кујната, по правило е малку подалеку од одаите во една таква чорбациска куќа, за да не се чувствува мирисот од готвените јадења. Во таа кујна, со задоволство, и децата и домашните престојуваат преку ден. Кујната била најомиленото, така речи најтоплото место. Но, во поголемиот дел од денот, тоа е место за децата и жените“ (Сремац: 1908: 8).

Феноменот – озборување содржи речиси еднакви пропорции рационалност и емотивност. Во романот, тоа е главно „женска“ компетенција, и најчесто психолошка последица на лично незадоволство на оној којшто озборува. Оваа постапка е толку прецизно типизирана, што според формата и значењето метастазира до своевиден показател не само на некогашната нишка традиција на озборување, туку и на балканскиот обичај секогаш да се има што да се каже, добро или лошо за соседите, за политичарите, за кој и да е: „Овде поседнуваат на оние селски, грубо изделкани и склопени триножни столчиња (...) па по цел ден печат и сркаат кафе или јадат семки од тиква или пуканки од пченка и онака раскомотени, само во елечиња и шалвари, слушаат новости од соседството, од маалото и градот; овде претресуваат сè, и обично и редовно никого не го оставаат на мир. Сите овде надоаѓаат, и домашните и од соседството, па настанува еден слободен разговор, се слуша кикот, восклиц и извици: 'Мака да те изеде!'“ (Сремац, 1908: 8) .

Стројништвото, како „елемент на традицијата“, а денеска во изумирање, во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац покажува поголема застапеност на емотивната, за сметка на рационалната компонента. Оваа постапка е условена од каузалноста на настаните и ненаметливо настојување на нараторот да внесе пристојна доза на хумор, доведувајќи ја „женската страна“ во позиција таа „да го проси момчето“. Секако дека таквиот пресврт во развитокот на дејството значи и делумно „раскинување“ со патријархалната традиција, а особено влијае на неутрализирање на социјалните разлики кога е во прашање љубов меѓу чорбациска ќерка и „обичен“ дуќанџија.

Додворувањето на момчето и крутото, непријателско однесување на девојката, кои особено во филмската верзија на романот се „обременети“ со суптилна карикираност, бидејќи се посматраат од современа перспектива, содржат и рационалност и емотивност во различни пропорции: Мане е повеќе емотивен, а Зона повеќе рационална, па дури

и безобразна и дрска за денешни поимања. Тоа, се разбира, се должи на патријархалното воспитување и за современи сфаќања неразбирливото влијание на тогашното „јавно мислење“ – да сакаш, а да се однесуваш како да не сакаш, оти искреноста во таков случај е „за срамота!“.

Облеката на Зоне и онаа на Мане кујунџијата, како постапки на менталитетот, исклучително допадливи за тој период, според начинот на кој се опишани, се одликуваат не само според портретистичкиот ефект што го предизвикуваат ами и заради фактот што, од денешна дистанца – тие се „замрзнати во времето“. Од гледна точка на категоријата менталитет, тие се подведуваат, речиси подеднакво и на рационалниот и на емотивниот параметар: „(...) Зона во онаа нејзина бундичка од атлас и црвени шалвари, кои за два-три прста се насираа под жолтото сатенско здолниште со цветчиња“ (Сремац, 1908: 12) и Мане „(...) Се носеше убаво и во делник и уште поубаво во недела и на празник. Ке ги облечеше оние негови тесни панталони во маслинова боја, а на градите тенка, жолта свилена памучна кошула, преку неа елек и гунче – повторно во маслинова боја – па ќе се притегнеше со траболос-појас, на кој виси часовник на сребрено синџирче“ (Сремац, 1908: 14).

Орото во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац, исто како и во драмата Б од ВИ има синкретична (=обединувачка, синтетичка) функција по однос на другите „елементи на традицијата“. Орото претставува речиси единствено упориште на социјалниот живот на младите во Србија во втората половина на 19 век. На оро, во недела попладне, младите имале можност да се видат, да ги изразат заемните симпатии и љубов, момчињата да се додворуваат, а девојките притоа срамежливо да се однесуваат; на оро доаѓале и чорбаџиски ќерки, секогаш во придружба на тетки, стрини, вујни и измеќари, но и сиромашни девојки, кои би поднесувале навреди цела седмица, живејќи со надеж дека в недела ќе одат на оро; орото било средиште каде што се раѓале, каде што настанувале народните песни, инспирирани од некој настан; на оро се пиело вино, на оро доаѓале Цигани, кои со својата музика и песна им ја веселеле душата на присутните. Сремац орото го вметнал шест пати во романот, а меѓу нив и овој, според наше видување, извонреден негов опис: „После ручекот, сокакот почнуваше да се шаренее од момчиња и девојки, од минтани и фустани, од елечи и шалвари, па наликуваше да цветна бавча. Овде доаѓаа и оние што продаваа петли и свирчиња од шеќер, и оние што точат лимонада, и оние што продаваат пуќанки, а овде секогаш ќе се најдеше и по една мирољубива будалетинка, без која не може едно такво место, со која обично децата се смеат и се забавуваат, а девојките се собираат околу него (...) Орото почна. Оиграа неколку игри (...) И наизменично, орото го водеа првите момци од маалото (...) Овде во близина има и лулка, а и околу неа собран свет. Се лулаат и пеат (...) Оние од орото си одат, па се лулаат други или

сами се лулаат, а оние од лулката пак се фаќаат на орото (...) Циганите ја засвираа „Потресувалка“ (Сремац, 1908: 60, 61).

Мошне се интересни трите културни протокола во романов. Станува збор за специфични постапки на менталитетот, кои се повторуваат само во ретки, исклучителни ситуации. Таков е обичајот, стројникот да ја затвори вратата со грб, кога доаѓа во куќата на девојката. (Сремац, 1908: 84). Културен протокол се практикувал секое утро, при „будењето на нишката чаршија“: „(...) Ита секој кон својата работа, или седи во отворениот дуќан и чека сефте и муштерија, да пазари и да ја повлече парата преку образ и да рече: „Охо-хо! Од тебе сефте, од Бога берикет!“ (Сремац, 1908: 122). И најпосле, своевиден културен протокол е и постапката кога некој се обидува да потврди дека ја зборува вистината, така што вели „(...) Ваква да се направам ако те лажам – рече и го стави показалецот како кука“ (Сремац, 1908:168).

4. ЗАКЛУЧОК

Присуството на „елементите на традицијата“ во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац послужиле како „(...) неопходна материја за одраз на стварноста и отсликување на битот на народот (...)“ од крајот на 19 и првите децении на 20 век (Јаќоски, 1983:157).

Демонстрацијата на постапките на менталитетот во романот на Стеван Сремац покажува не само висок степен на функционалност по однос на претставувањето на живеачката во Ниш, туку и своевидно „кршење“ на традиционалните норми, изразени и одразени преку портретот главно на насловната херојка Зона Замфирова. Постои овде своевидно пренебрегнување на конзервативизмот во „женското однесување“ и тоа така што ќерката на хаџи Замфир отворено се спротивставува на застарениот став по однос на љубовта. Овој аспект е дотолку екстензивираан што и чорбацијата, за да ја сочува честа своја и на ќерка си, лично го „проси“ Мане за Зона.

Менталитетот на Јужна Србија од крајот на 19 и почетокот на 20 век е изразен низ повеќе аспекти: орот и неговата социјална улога, вметнатите народни песни, и тоа по таков начин што повеќе се потенцира процесот на нивно настанување; потоа, потенцирањето на социјалните разлики меѓу момчето и девојката; стројништвото; дистанцата во заемниот однос меѓу момчињата и девојките; патријархалниот третман на женските деца и жената воопшто, со тенденција за надминување на таквата традиција. Притоа, за мошне впечатливи по однос на менталитетот ги истакнуваме и т.н. културни протоколи, кои до ден-денес се живи.

Заради природата на жанрот, „елементите на традицијата“ како белези на менталитетот во романот „Зона Замфирова“ од Стеван Сремац

се имплицирани во нарацијата и притоа напластени со различни, но во секој случај оптимални дози на хумор. Така, како божем случајно и ненамерно се навестува дека во Ниш се пие вино, дека на оро свират Цигани, дека стројништвото го „спроведуваат“ две тетки, една мајка и еден татко, дека додворувањето е луцидно, па и современо и авангардно за тие времиња, дека често се оди во амам, дека машката или женската облека се такви и такви итн.

По однос пак на прашањето – колку „елементите на традицијата“ во денешни услови сè уште се живи – немаме прецизен одговор, барем не за оние во српска средина. Но, го изразуваме нашето длабоко уверување дека оние, „преживеаните“ постапки на некогашниот менталитет ќе останат да се негуваат. Макар и во модифициран вид...

Библиографија:

1. Araduraj, Ardžun, (2011), Kultura i globalizacija, Beograd, Biblioteka XX vek;
2. Деретић, Јован, (1990), Кратка историја српске књижевности, Београд, Београдски издавачко- графички завод;
3. Dincelbaher, Peter, (2009), Istorija evropskog mentaliteta, Podgorica, Службени гласник;
4. Јаќоски, Воислав, (1983), Фолклорот во македонската драма, Скопје, Македонска книга, Институт за фолклор „Марко Цепенков“;
5. Крамариќ, Златко, (2010), Идентитет, текст, нација, Скопје, Табернакул;
6. Мојсиева-Гушева, Јасмина, (2010), Во потрага по себеси, Скопје, Институт за македонска литература;
7. Сремац, Стеван, (1908), Зона Замфирова, електронско издање.

Прегледен труд
Review paper

ЖИВОТНОТО ДЕЛО НА ШУКРИ РАМО (1918-1988)

доц. д-р Махмут ЧЕЛИК¹

Апстракт

Во оваа студија даваме осврт за животното дело на писателот и критичко-есеистичка анализа врз расказите за деца на Шукри Рамо. Посебно е значајна токму поетската компонента во неговите раскази за деца, во кои мошне тешко се распознаваат границите на поетското и стандардно прозното.

Треба да се нагласи дека Шукри Рамо е писател на првата повоена генерација турски писатели во Република Македонија, кој во повеќето свои раскази уметничкиот израз свесно го жртвува за сметка на идејноста по секоја цена, водејќи се од крутата мисла дека особено литературата за деца треба да воспитува во духот на братството и единството, што беше доминантна идејна ориентација, посебно во периодот од првата деценија на Титова Југославија. Настаните во неговите дела се компонирани во рамките на одделни вистини. Најчесто тоа се застарени и надживеани односи, обичаи и навики, над кои авторот се сожалува, но постојат и некои обичаи кон кои Рамо се однесува со посебна почит и респект.

Клучни зборови: *раскази за деца, турска книжевност за деца, братство и единство.*

THE LIFEWORK OF THE WRITER SHUKRI RAMO

Mahmut Celik, PhD²

Abstract

This study overviews the lifework of the writer Shukri Ramo and gives critical – aesthetic analysis of his children’s stories. The poetic component of the children stories is of special importance. In them it is hard to withdraw a line between what is poetic and what is a standard prose. It should be emphasized that Shukri Ramo is a writer from the first post-war generation of Turkish

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

writers in the Republic of Macedonia. In most of his stories, he intentionally sacrifices the artistic elements for the purpose of ideology by all means, guided by the strict thought that children's literature in particular should be educative in the spirit of brotherhood and unity, a dominant ideological orientation, especially in the first decade of Tito's Yugoslavia. The events in his works are created within the frameworks of certain truths. Most of them include old and outlived relations, habits and customs that the author feels sorry for, but there are several customs as well that Ramo treats with special honor and respect.

Keywords: *Stories for children, Turkish children's literature, brotherhood and unity*

Шукри Рамо е еден од основоположниците на литературата за деца на Турската заедница во Република Македонија. Тој се смета за еден од оние чиишто стихови и раскази инспирирале повеќе помлади автори, не само од првата повоена генерација турски писатели во Република Македонија, туку извршиле влијание и врз автори од втората генерација. Како сестран автор и културен деец, Шукри Рамо одигра пионерска улога во формирањето основи на една така да се каже автономна култура на Турците во Република Македонија по Втората светска војна. Неговата песна *Жртви на фашизмот* се смета за една од првите песни воопшто создадени на турски јазик во Македонија кон крајот на антифашистичката борба за ослободување на земјата од странскиот окупатор. Притоа, Шукри Рамо не остана само во доменот на поезијата и прозата, туку својата дејност ја прошири и на полето на оспособувањето први учители за тукушто отворените основни училишта со турски наставен јазик во Република Македонија. Неговото име, исто така, се поврзува и со издавањето на првиот буквар на турски јазик во Македонија, како и со долгогодишно раководење со весникот *Бирлик*, единствено информативно гласило на Турската заедница во Македонија, чиешто излегување почна веднаш по ослободувањето на главниот град на Република Македонија, Скопје, кон крајот на декември 1944 година.

Шукри Рамо е роден во 1918 година во Штип, каде што завршува гимназија. До 1941 година студира на скопскиот Филозофски факултет. Активно учествува во антифашистичката борба од 1941 година. По ослободувањето на земјата завршува политичка школа. Наставник е на педагошките курсеви на кои се оспособуваа првите учители од редовите на турското население во Македонија. Полни 18 години е главен и одговорен уредник на весникот *Бирлик*. Членува и е функционер во повеќе општествено-политички, образовно-културни, самоуправни органи и организации. Пратеник е и потпретседател на Собранието на Социјалистичка Република Македонија. Своите бројни песни, раскази,

фелјтони, репортажи, статии и коментари на различни теми ги објавува на турски, македонски, албански и спрско-хрватски јазик во разни весници и списанија во Република Македонија и Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Негови песни и раскази се објавени и во други земји. Автор е на бројни преводи на турски јазик, како и на повеќе поетски и прозни книги на турски и на македонски јазик, меѓу кои попознати се „Татковината е една, не заборавај“, издадена во 1950 година, „Венец“, издадена во 1950 година, „Добродојдовте“, издадена во 1964 година, „Убави денови“, издадена во 1973 година, „Тој, човекот“, избор од неговата поезија за возрасни издадена на македонски јазик во превод на Илхами Емин, во 1978 година и други.

Автор е на следните книги раскази за деца: „Полски цвет“, издадена во 1969 година, „Зелено село“, издадена во 1972 година, „Од пламен до ѕвезди“, издадена во 1976 година и други.

Добитник е на највисокото признание за литература наградата „11 Октомври“.

Починал на 18 ноември 1988 година во Скопје.

На Рациновите средби во 1978 година во Велес Илхами Емин во своето соопштение „Поетското во расказите на Шукри Рамо“, меѓу другото изјави: „Шукри Рамо, дури и тогаш кога неговиот расказ има поцврста прозна структура, сепак во својата тежина останува на нивото на поетското. Тоа во неговите раскази се јавува ту како ненаметлив лирски опис на планинските предели, каде што живеат хероите на Рамо (најчесто припадници на некогашното номадско туркменско племе Јуруци), ту како откривање на автентичниот, искрен однос и определба на овие луѓе кон борбата против фашизмот, односно за своето посреќно утре“.³

Како што напоменува и д-р Ариф Аго, првата повоена генерација турски писатели во Република Македонија „се јавуваат како почетници и ги прават првите чекори во откривањето на тајните на книжевниот занает“, но овој истражувач, чијашто докторска теза е токму творештвото на првата повоена генерација турски писатели во Република Македонија сепак ќе додаде дека „овие писатели беа мошне активни по ослободувањето и објавија бројни литературни творби од разни жанрови со богата содржина“.⁴

Д-р Чигдем Улкер со право забележува дека турската литература во Република Македонија по Втората светска војна се потпира, пред сè, на поддршката и разбирањето на државното раководство во оваа тогашна федеративна единица на Југославија и дека особено Шукри Рамо и во својата прозна книга „Зелено село“ ја афирмира оваа поддршка.⁵

³⁾ Илхами Емин, Поетското во расказите на Шукри Рамо, Велес, 1978, стр. 9.

⁴⁾ Д-р Ариф Аго, необјавена докторска дисертација

⁵⁾ Çiğdem Ülker, Makedonya Türk öyküsünde kimlik sorunu, Ankara, 1998, стр. 30.

Фахри Каја, зборувајќи за прозната продукција на турски јазик во Република Македонија помеѓу 1970 и 1975 година посебно ја истакнува книгата на Шукри Рамо „Зелено село“, за која вели дека со богат локален јазички колорит се обработуваат теми од животот на турските селани во Источна Македонија за време и по Втората светска војна.⁶

Мустафа Карахасан опширно се осврнува и на двете прозни книги на Шукри Рамо „Полски цвет“ и „Зелено село“, за кои поодредено не може да се каже за која возраст се наменети. Наше мислење е дека расказите на Шукри Рамо еднакво се наменети како за поголемите деца, така и за млади и возрасни читатели. Зборувајќи за неговите раскази Мустафа Карахасан е оправдано мошне критички расположен кога е во прашање надвладувањето на идејното и дидактичното над естетското. „Во расказите за деца ‘Полски цвет’ на виделина излегува оваа спротивност кај Шукри Рамо“, вели Карахасан и додава: „Ако во истите раскази настаните, желбите, намерата не беа пренаметливи, тие секако ќе беа поживи, попривлечни и повлијателни“. Притоа, впечатокот на Карахасан за „Зелено село“ веќе поприлично се поправа, па овој критичар ќе рече: „Во ‘Зелено село’ постојат такви убави делови што на читателот му се чини оти пред себе има познат раскажувач“.⁷

Заклучок

Како заклучок ќе кажеме дека Шукри Рамо е типичен пример на автор чијшто живот и работа минаа во знакот на обединувањето на општествено-политичката со книжевната активност. Шукри Рамо, целото свое поетско и прозно творештво го посвети на афирмацијата на Титовото дело за „Братство и единство“ меѓу народите и етничките заедници во некогашната југословенска федерација. Тоа, се открива и во неговите раскази за деца, во кои идејната нишка се провлекува преку обработените теми и настани, а и низ устата на јунаците.

Библиографија:

1. Рамо Шукри, Огин и восхит, Наша книга, Скопје, 1983.
2. Ramo Şükrü, Kır çiçeği, Sevinç kitapları, Üsküp, 1969.
3. Ramo Şükrü, Alevden yıldız, Birlik yayınları, Üsküp, 1978.
4. Ramo Şükrü, Yeşik köy, Birlik yayınları, Üsküp, 1972.
5. Ramo Şükrü, Güzel günler, Birlik yayınları, Üsküp, 1972.
6. Ramo Şükrü, Hoşgeldiniz, Detska Radost, Üsküp, 1964. Ramo Şükrü, Karahasan M., Zekeriya N., Emin İ., Kata F., Tuzcu E., Mahmut Ş., Yürü aydınlığa (şiir ve nesir), Birlik, Üsküp, 1951.

⁶) Mustafa Karahaslan, Eleştiriler, Birlik, Üsküp, 1995, стр. 156-158.

⁷) Ибид

7. Ramo Şükrü, Vatan birdir unutma, Detska Radost, Üsküp, 1958.
8. Ramo Şükrü, Renkli gülüşler, Birlik yayınları, Üsküp, 1977.
9. Ramo Şükrü, Çelenk, Kultura, Üsküp, 1959.
10. Ramo Şükrü, Küçük damlalar, Birlik yayınları, Üsküp, 1983.
11. Ramo Şükrü, Toprağın sesi, Birlik yayınları, Üsküp, 1985.
12. Ramo Şükrü, Sabah yıldızı, Birlik yayınları, Üsküp, 1987.

Стручен труд
Professional paper

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ДЕНЕС – ДАЛИ „ЛОКАЛНОТО“ Е НОВОТО „ГЛОБАЛНО“?

м-р Марија Крстева

Апстракт

Целта на оваа анализа е да се проследи растечкото влијание и трендот на глобализацијата денес. Иако глобализацијата како општествен, културен и економски феномен особено беше популаризиран во последните две децении, нејзиниот зародиш е далеку поодамна. Во 60-тите и 70-тите години од минатиот век глобализацијата стана реалност, особено во западниот свет. Тоа е период на зголемена политичка и економска меѓузависност. Настаните надвор започнаа да имаат влијание дома и обратно. Како резултат на тоа и односите меѓу народите и државите станаа зависни од меѓусебното влијание. Глобализацијата до одредена мера е дејствување на далечина. Она што се случува е рапидна компресија на просторот и времето. Познатиот американски писател и новинар Томас Л. Фридман во својата книга „Светот е рамен“ прави сеопшта анализа на историскиот контекст и почнувајќи од моментот кога Колумбо првпат стапнува во *новиот свет*, па до денес, може да се издвојат три главни периоди на глобализација. Секој од овие периоди користи различни инструменти на дејствување што произлегуваат едни од други.

Клучни зборови: *глобализација, порамнувачи, англиски јазик.*

IS THE “LOCAL” THE NEW “GLOBAL”?

Marija Krteva, MA

Abstract

The aim of this analysis is to outline the concept of globalization and its overall impact worldwide. Although globalization as a social, cultural and economic phenomenon has increasingly been popularized over the last two decades, the concept itself can be traced back to a much earlier period. Dating back to the 1960s and 1970s globalization became more of a reality especially between Western states. It is the age of expanding political and economic interdependence. Events abroad started to have impact home and vice versa. Consequently, the relationship between states and people became more

interdependent. Variously though, globalization can be conceived as action at a distance. What is happening is a flashing time-space compression. The American author and journalist, Thomas L. Friedman in his book *The World is Flat* takes the broad historical context, starting from the moment when Columbus first set sail to the New World until today ending up with three main eras of globalization. Each of these periods has different instruments of action each one resulting from the previous one.

Key words: *globalization, flatteners, open-sourcing, out-sourcing, in-sourcing, informing, English language.*

Вовед

Првиот период на глобализацијата започнува со откривањето на американскиот континент во 1492 год., со што се отвора патот меѓу *новиот* и *стариот свет*. Тогаш почнува масовно раздвижување на луѓе и стоки и овој период трае до почетокот на 19 век. Во овој период народите од сите страни на светот ја кроеја глобалната интеграција. Главната идеја на оваа глобализација е местото на одделните држави во светот на можностите и како тие може да влезат во меѓусебна соработка. Вториот период на глобализација го опфаќа периодот од 1800 до 2000 год. со прекинот од Големата депресија и двете светски војни. Овој период означува интеграција на мултинационалните компании. Компаниите излегоа на глобален пазар, предводени од индустриската револуција, односно технолошките откритија во овој период. Во првата половина тоа беа парната машина и железницата додека во втората половина од овој период, тоа се телефонот и телеграфот, персоналниот компјутер, сателитот, оптичките кабли и почетокот на интернетот. Главната карактеристика на оваа глобализација е како компаниите да се интегрираат во глобалната економија и да ги искористат можностите на глобално ниво. Третата глобализација започнува од 2000 година и трае до денес и е ерата на индивидуалната соработка и натпревар на светско ниво.

1. Фактори на глобализацијата

Следствено на придобивките од претходните глобализациски процеси најновиот тип на глобализација е во знакот на софтверот и комуникацијата од секое делче на светот. Овој процес е зародишот на сосема нов развој на човековиот живот.

Од друга страна, пак, она што дополнително ги подгреа промените кон крајот на 20 век е падот на Берлинскиот ѕид. На тој начин разликите на светската сцена дополнително се намалија. Колапсот на социјализмот и консолидацијата на капитализмот на светско ниво го стави процесот на глобализација во центарот на академските и јавните дискусии во светот.

2. „Порамнувачи“

Материјалниот аспект на глобализацијата се состои од точно одредената трговската размена и движењето на луѓето на глобално ниво. Физичките олеснувачи на процесот како транспортот и банкарскиот систем, потоа нормативните, како трговските правила и симболичките како англискиот јазик, како *lingua franca* денес се главните чинители на глобалните процеси (Friedman 2005). Средствата за комуникација ја осигуруваат глобалната поврзаност на секое ниво и во секое поле. Во таа смисла и Фридман издвојува неколку такви „порамнувачи“, како на пример процесот на *opensourcing* или самоорганизација на одредени групи. Групите вклучуваат илјадници членови насекаде во светот што се здружуваат и изработуваат секаков вид на софтвер од најнови оперативни системи до нивни сопствени речници. Ваквите компјутерски генијалци го прават тоа на доброволна база водени од желбата да направат нешто пософистицирано од претходното. Нивните трудови може бесплатно да се преземат и да се користат од сите корисници на интернет. Има два типа креации на ваквото движење, односно интелектуални и слободни софтверски креации. Припадниците на првата група најправин започнаа со меѓусебна соработка на научно ниво изнесувајќи ги нивните научни достигнувања и трудови. Еден таков проект е Википедија, најголемата онлајн енциклопедија. Припадниците на втората група, пак, се компјутерски ентузијастички како оние од компанијата Апачи што им овозможува на сите насекаде во светот слободно да преземаат софтвер и да креираат веб-страници. Друг таков „порамнувач“ е таканаречениот *outsourcing* (Friedman 2005). Овој „порамнувач“, всушност, не го прави светот рамно поле, туку го „смалува“. Многу земји стануваат дел од едно семејство каде што компаниите се рамноправни играчи на една иста сцена иако поставени на голема географска далечина. Таков е примерот со индиската Силиконска долина, Бангалоре. Таму постојано изникнуваат највисоко софистицирани компании од типот на тие во американската Силиконска долина и вработуваат голем број индиски граѓани. Разликата е во тоа што Индијците иако живеат во Индија ја вршат истата работа како, на пример, нивните американски колеги за истата компанија. Компаниите од најразлични профили ја приспособуваат својата работа со помош на електронската комуникација и високообразовниот дел од популацијата насекаде од светот за да го прошират својот бизнис, а да ја намалат потрошувачката. Така на пример, од составувањето на делови за најразлични машини до давањето докторски услуги и консултации се врши во еден систем и еден круг. Следниот „порамнувач“ се однесува на „insourcing“ или вршење на секоја одделна услуга од типот на праќање, купување, поправка и примање на различна стока (Friedman 2005). Светот изгледа помал кога секоја од овие операции се врши одделно и брзо. Следен е „informing“ (Friedman, 2005) или едно од најглавните средства за развојот

на процесот на глобализацијата. Овој „порамнувач“ му овозможува достап до информации на секого и секаде. Најновите таканаречени “гаџети”, дигитални, мобилни, персонални и виртуелни во буквална смисла владеат со светот, а луѓето сè повеќе и повеќе зависат од нив.

3. Глобализацијата и англискиот јазик

Економијата и културата се нераздвојно поврзани. Културата во голема мера влијае на економските врски меѓу државите, а таа е првиот сегмент од општествениот живот ставен на тестот на глобализацијата. Американизацијата е културен концепт на глобализацијата и дополнително влијае на „порамнувањето“ на светот. Во таа смисла „кокаколонијацијата“ и „мекдоналдизацијата“ се примери за ширењето на американската култура на глобално ниво (Giorcelli, Chrisitna; Kroes, Rob). Истовремено, јазикот како најважно културно обележје и средство за комуникација и напредок, исто така, игра клучна улога во процесот на глобализација. Денес постојат околу 6.000 различни јазици во светот, а како средство за комуникација луѓето постојано бараат заеднички јазик за да може да се разберат. Во минатото тоа било со *lingua franca* како заеднички јазик за различни цели, најчесто трговија. Денеска англискиот јазик е симбол за масовната комуникација во светот. Како прв официјален или јазик со специјален статус англискиот јазик останува најраспространетиот јазик на планетата во меѓународната комуникација, односно само кинескиот го зборуваат поголем број говорители.

4. Заклучок

Така како што откривањето на печатарската машина од страна на Јохан Гутенберг засекогаш го промени светот, така и денешниот технолошки развој навлезе во секое катче на планетата. Затоа луѓето, односно светските лидери треба одвреме-навреме да застанат и да погледнат во која насока се движи „глобалното село“.

Библиографија:

1. Friedman, Thomas L., *The World is Flat, A Brief History of the twenty-first century*, 2005, Farrar, Straus and Gieroux, New York
2. *Living with America*, Ed. Giorcelli, Chrisitna; Kroes, Rob (p.5). 1997, VU University Press, Amsterdam
3. *The Global Transformations Reader, An Introduction to the Globalization Debate*, 2.Ed. Held, David., McGrew, Antony. 2003, Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd., Cambridge
4. *Световен Атлас Енциклопедия*, 2008, Книгонамя ЕООД, Софија
http://www.fpvvmv.umb.sk/fpvvmv_www/phprs/storage/File/ksp/GLUN/glob_Waltz_NI.pdf
<http://www.highbeam.com/doc/1G1-61299041.html>
<http://en.wikipedia.org/wiki/Globalization>

Прегледен труд
Review paper

СТЕКНУВАЊЕ ПРАГМАТИЧКА КОМПЕТЕНЦИЈА

д-р Марија Кусевска¹

Апстракт

Крајна цел на учењето странски јазик е оспособување на изучувачите да комуницираат на јазикот којшто го изучуваат. За да бидат успешни во комуникацијата, тие треба да ги научат прагматичките принципи на јазикот-цел, т.е. да стекнат прагматичка компетенција. Во оваа статија се дава преглед на елементите потребни за стекнување прагматичка компетенција во усната комуникација. Посебно внимание се обрнува на говорните чинови, стратегиите на говорните чинови и принципите на учтивост. Стекнувањето прагматичка компетенција има централно место и во Заедничката европска рамка на референтни нивоа (ЗЕРР) којашто ја состави Советот на Европа како поддршка на неговата јазична политика. Затоа се дава преглед и на елементите на прагматичката компетенција наведени во овој документ.

Клучни зборови: *прагматичка компетенција, говорни чинови, стратегии на говорните чинови, учтивост, ЗЕРР.*

DEVELOPING PRAGMATIC COMPETENCE

Marija Kusevska, PhD²

Abstract

The ultimate goal of foreign language learning is enabling learners to communicate successfully in the target language. To achieve this goal, learners need to learn the pragmatic principles of the language they are learning, i.e. to acquire pragmatic competence. This article reviews the elements necessary for developing pragmatic competence in face-to-face communication. Emphasis is placed on speech acts, speech act strategies, and principles of politeness. Developing pragmatic competence is also central to the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR), which was created by the Council of Europe in support of their language policy. Therefore, the elements of pragmatic competence presented in this document are also reviewed.

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

Key words: *pragmatic competence, speech acts, speech act strategies, politeness, CEFR.*

Вовед

Во наставата по англиски јазик како странски јазик одамна како главна цел се наведува оспособувањето на изучувачите успешно да комуницираат на англиски јазик. Следбениците на комуникативниот метод со децении веќе нагласуваат дека не е доволно познавање на вокабуларот и граматичките структури на јазикот којшто се изучува (J2). Изучувачите треба да знаат во кој контекст кои јазични структури и каков вокабулар треба да употребат. Тие треба да се оспособат да прават правилен избор на јазичните средства во зависност од соговорникот и односот што го имаат со него. Имајќи ја предвид ваквата цел на наставата по странски јазици, прагматиката би требало да зазема важно место во неа.

За жал, прагматиката и понатаму останува на маргините на наставата по англиски јазик. Во учебниците е застапена само толку колку што е неопходно да не се обвинат авторите дека не го следат модерниот приод кон јазикот и дека и понатаму цврсто се држат за традиционалниот концепт на учење на јазикот во којшто граматиката е на прво место, учењето на вокабуларот на второ, и по малку од останатите области, вклучувајќи ја и прагматиката. Бардови-Харлиг (Bardovi-Harlig, 1999) наведува пример на разговор на професор (А) со двајца студенти, еден роден говорител (Б) на англискиот јазик и еден којшто не е роден говорител (В):

А: OK, let's talk about next semester.

Б: *I was thinking of taking syntax.*

В: *I will take syntax.*

Во горната конверзација исказот на родениот говорител (Б) е ублажен, помалку задолжителен, па според тоа и поучтив, додека исказот на неродениот говорител (В) е подиректен, засилен и сугерира став врз којшто потешко би се влијаело. Таа смета дека неродениот говорител одлично ја разбира граматичката функција на *will* како маркер за идност, но сепак звучи несоодветно. Она што е потребно во овој случај не се дополнителни граматички вежби, туку систематска работа на прагматичката функција на јазичните средства.

Прагматиката зазема многу ниско место и во образованието на идните професори по англиски јазик. И понатаму образованието на идните професори е организирано околу фонетиката, морфологијата, лексикологијата и синтаксата.

Затоа во оваа статија би сакале да обрнеме внимание на следните прашања:

1. Што е прагматичка компетенција?
2. Што треба изучувачите да знаат за да стекнат прагматичка компетенција?

Што е прагматичка компетенција?

Според Коен (Cohen, 2010) прагматичката компетенција „ги опфаќа четириите главни канали на комуникација, оние преку коишто се примаат информациите, слушање и читање, и оние преку коишто се испраќаат информациите, зборување и пишување“ (стр. 3). Да се има прагматичка компетенција значи „соговорникот да може да навлезе подлабоко од буквалното значење на она што е кажано или напишано за да разбере што сака говорителот да каже, да ги разбере неговите претпоставки или намери, како и неговото однесувањето“ (*ibid*: 5). Изучувачите на J2 треба да можат да ги разбираат референциите, структурата на дискурсот, имплицатурите, ублажувањето и сл. Разбирањето на прагматичкото значење може да претставува проблем за изучувачите, бидејќи тоа не е секогаш очигледно, а изучувачите не располагаат со доволно прагматичко знаење за да можат да го интерпретираат однесувањето на нивните соговорници, родени говорители. Во недостаток на прагматичко знаење во поглед на J2, изучувачите може да се приклонат кон она со што веќе располагаат, т.е. нивното искуство од J1. Меѓутоа, многу често прагматичките норми на J1 и на J2 се разликуваат, што доведува до неуспешна комуникација.

Што треба изучувачите да знаат за да стекнат прагматичка компетенција

Говорни чинови

Еден од главните елементи на коишто се однесува прагматичката компетенција се говорните чинови. Говорните чинови се, како што вели Остин (Austin, 1962), она што го правиме со зборовите: замолуваме, прифаќаме, одбиваме, се извинуваме, даваме комплименти, приговараме, се согласуваме или не се согласуваме и сл. Говорните чинови содржат три нивоа на значење во себе:

- локуторно значење – основното значење на исказот на говорителот;
- илокуторна сила – значењето што му се дава на исказот во определениот говорен чин;
- перлокуторен ефект – ефектот којшто говорниот чин го постигнува врз соговорникот.

Така, кога некој ќе нè праша *Have you got a pen?* (*Имаш ли пенкало?*), него впрочем не го интересира дали имате или немате пенкало. Всушност, тој претпоставува дека имаме, инаку не би нè прашал. Значењето коешто тој му го дава на исказот во оваа ситуација е барање дозвола да го позајми нашето пенкало. Ако сме во состојба да одговориме на неговото замолување, ние ќе му го позајиме пенкалото. Значи, во овој случај се работи за говорниот чин на замолување. Буквалното значење на прашањето *Have you got a pen?* е локуторното значење; илокуторната

сила е значењето коешто ние му го даваме на исказот во овој случај, т.е. замолувањето да ни го дадат пенкалото; а перлокуторниот ефект ќе се исполни ако пријателот ни го даде пенкалото.

Прашањето *Have you got e pen?* во оваа ситуација никој не би го сфатил како директно прашање за тоа дали имаме пенкало. Тоа во јазикот си добило значење што сите родени говорители го разбираат како замолување да му позајиме некому пенкало. Секој јазик располага со голем број вакви средства коишто развиле специфични функции за исполнување на говорните чинови како конвенционално индиректни (КИ) средства за реализација на говорните чинови. При замолувањето други такви средства би биле *Can you close the door?*, *Could you help me?* или *Do you mind holding this for me?* Така, во ваква ситуација, ниту еден роден говорител не би го одговорил прашањето *Can you close the door?* со *Yes, I can*. Соодветно би било да одговори со *Sure* и да ја затвори вратата.³

Стратегии на говорните чинови

Секој говорен чин може да се реализира на повеќе начини, т.е. со примена на различни стратегии во зависност од односот помеѓу говорителот и соговорникот, општественото растојание помеѓу нив, ситуацијата, и културата. Во повеќето говорни чинови може да се комбинираат и по повеќе стратегии. Така на пример, приговарањето можеме да го извршиме на директен и на индиректен начин. CARLA (Центар за напредно истражување на усвојувањето на јазикот) при Универзитетот „Минесота“ во САД ги даваат следниве директни стратегии за приговарање:

- Објаснение/навестување на приговорот
I just came by to see if I could talk about my paper.
- Приговарање
I think maybe the grade was a little too low.
- Барање решение/ поправка
I would appreciate it if you would reconsider my grade.⁴
- Барање да не се повтори
Well, I'd really like to find out about this because I'm hoping it won't happen again.⁵

Според Боксер (Boxer, 1993: 30-31), индиректните приговори обично почнуваат со некој од следните изрази:

³⁾ За разлика од очекувањата на родените говорители, нашите ученици најчесто одговараат *Yes, I can*.

⁴⁾ Примерите за првите три стратегии се на Марфи и Неи (Murphy & Neu, 1996).

⁵⁾ Примерот е на Тросборг (Trosborg, 1995).

- *There's no way...*
- *I'm sick and tired...*
- *The problem is...*
- *It's not fair...*
- *I'm up to here...*
- *I can't stand...*
- *I can't take it.*
- *How dare...*
- *It's a shame...*
- *This is not my day!*
- *It drives me crazy!*
- *Unfortunately...*

Коен (Cohen, 2010) истакнува дека „она што го прави истражувањето на говорните чинови најинтересно е дека основните стратегии постојат во најголемиот број јазици, но прашање е дали тие се употребуваат во дадениот контекст и, ако се употребуваат, тешко е да се реши кога, како и зошто говорителите на тој јазик го велат тоа што го велат“ (стр. 10). Кои стратегии во кој контекст ќе се употребат зависи од јазикот и од културата во којашто тој јазик се зборува. Културата го определува однесувањето на нејзините припадници, па според тоа и начинот на којшто тие го интерпретираат однесувањето на другите.

Принципи на учтивост

Правилното обликување на говорните чинови е тесно поврзано со следењето на нормите за учтиво однесување во дадената култура. Изборот на несоодветни стратегии и несоодветни јазични функции може да го загрози лицето⁶ на говорителот или на неговиот соговорник и да доведе до застој во комуникацијата.⁷ Бидејќи лицето може да биде повредено, „сите разумни говорители се стремат да ги избегнуваат овие говорни чинови или применуваат стратегии со кои би ја свеле заканата на минимум“ (Brown&Levinson, 1987:68).

Што е тоа што го загрозува лицето може да се разликува од една до друга култура. Во англосаксонската култура, на пример, преовладува системот на независност и ненаметнување којшто ја нагласува независноста на индивидуата. Индивидуата мора да биде слободна и да има право на избор. Секој учесник во комуникацијата треба да води сметка да им го овозможи ова на нивните соговорници. Македонската култура, пак, повеќе ги вреднува солидарноста и пријателството, па оттука во неа се развиле стратегии на инволвираност и блискост. Македонските говорители во комуникацијата повеќе се стремат да им покажат на своите

⁶) Понмот *лице* Гофман (Goffman, 1967) го дефинира како позитивна општествена вредност што индивидуата ја стекнала за време на определен контакт. Лицето е слика создадена за себе според прифатени општествени норми.

⁷) Браун и Левинсон (1987) тврдат дека има некои комуникациски чинови кои по својата природа го загрозуваат лицето, „имено оние чинови кои според својата природа се спротивни на потребите на соговорниците“ (1987:65). Впрочем сите говорни чинови се сметаат за *чинови кои го загрозуваат лицето* (face-threatening acts), и кои можат да ги загорзат потребите на позитивното или на негативното лице.

соговорници дека ги сакаат, дека ги разбираат, дека знаат кои се нивните желби и потреби. Заради ваквата различност на културните вредности, двете општества развиле различни стратегии и различни јазични средства за реализација на говорните чинови.

Заедничката европска рамка за референтни нивоа (ЗЕРР)

Стекнувањето прагматичка компетенција е централна и во ЗЕРР. Составувачите на ЗЕРР поаѓаат од претпоставката дека „за да можат да ги извршуваат задачите и активностите потребни за успешно спроведување на комуникацијата, говорителите и изучувачите се потпираат на компетенциите што ги стекнале во нивното претходно искуство“ (Council of Europe, 2001: 101). Овие компетенции можат да бидат општи компетенции и комуникативни јазични компетенции. Во општите компетенции спаѓаат познавањето на светот, општеството и културата, како и факторите поврзани со личноста и способноста за учење.

Комуникативните јазични компетенции се состојат од следниве компоненти:

- лингвистички компетенции;
- социолингвистички компетенции;
- прагматички компетенции.

Лингвистичките компетенции ги опфаќаат лексичките, граматичките, семантичките, фонолошките, ортографските и ортоепските⁸ компетенции.

Социолингвистичките компетенции ги опфаќаат лингвистичките маркери на однесувањето прифатено во даденото општество (поздрави, обраќање, преземање на зборот, емоционални извици - Dear, dear!, My God!, Bloody Hell!), изразувањето учтивост (позитивна учтивост, негативна учтивост⁹, соодветна употреба на *please* и *thank you*), изрази на народна мудрост (поговорки, изреки, идиоми, познати цитати, верувања, ставови, вредности), како и употребата на јазикот во формални и неформални ситуации, дијалекти и наречја.

Прагматичките компетенции се однесуваат на познавањето на принципите врз основа на коишто говорителите на дадениот јазик:

а) ги организираат и ги подредуваат речениците при градењето на дискурсот со цел да се постигне кохерентност, т.е. тематска организација, логична организација, употреба на соодветен стил, и сл. (дискурсни компетенции);

8) Ортоепските компетенции се насочени кон изговорот (гласно читање, точен изговор, употреба на речници за изговор, разликување на двосмисленост и сл. компетенции)

9) Според Браун и Левенсон (Brown&Levinson, 1987) позитивната учтивост е насочена кон позитивното лице, т.е. желбата на секој поединец во општеството да биде прифатен и сакан, додека негативната учтивост е насочена кон негативното лице, т.е. потребата на секој припадник на општеството да биде независен, да има слобода на однесување и да не биде попречуван.

б) ги изведуваат комуникациските функции со цел да се постигне соодветен комуникациски ефект, на пример, како се прави замолување, извинување, приговарање и сл. (функционални компетенции);

в) начините на коишто говорителите го организираат својот јазик во интеракциски и трансакциски шеми, на пример, подреденост на конверзацијата во прашања: одговори, замолување: прифаќање/ одбивање и сл. или, пак, соодветна организација на текстот при купување во продавница, нарачување во ресторан и сл.

Заклучок

Во оваа статија дадовме преглед на она што треба изучувачите на странскиот јазик да знаат за да можат успешно да комуницираат со родените говорители на јазикот којшто го изучуваат. Ја истакнавме важноста на познавањето на говорните чинови, стратегиите на говорните чинови и принципите на учтивост. Исто така, дадовме преглед на компетенциите значајни за развојот на прагматичката компетенција наведени во ЗЕРП.

На крај, би сакале уште еднаш да истакнеме дека родените говорители имаат развиено интуиција за тоа кои јазични средства во кои ситуации се соодветни. Изучувачите на странскиот јазик, пак, покрај буквалното значење на изразите, треба да го научат и нивното конвенционално индиректно значење. Непознавањето на овие значења може да ги наведе изучувачите на J2 едноставно да ги преведат оние средства што се користат во нивниот јазик, што би довело до нивни прагматички неуспех во комуникацијата. Да се потсетиме само колку често македонските изучувачи на англискиот јазик на *Thank you* одговараат со *Nothing*, што ги остава соговорниците збунети и со чувство дека нешто не е во ред со нивната комуникација. Или пак примерот на збогување којшто родените говорители на англискиот јазик често го наведуваат. Кога некој ќе ви каже *Let's get together sometime* не треба да чувствувате обврска дека треба да го поканите или да закажете да излезете некаде. Тоа е рутински поздрав и реакцијата со *So, when will we do it?* би била неочекувана, дури груба и нападна.

Библиографија:

1. **Austin, J.** (1962). *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
2. **Bardovi-Harlig, K.** (1999). Exploring the Interlanguage of Interlanguage Pragmatics: A Research Agenda for Acquisitional Pragmatics. *Language Learning*. Vol. 49:3, 49, pp 677-713.
3. **Boxer, D.** (1993). *Complaining and commiserating: a speech act view of solidarity in spoken American English*. New York: P.Lang.

4. **Brown P. and Levinson, S.** (1987). *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. **CARLA** (*Center for Advanced Research on Language Acquisition*). (n.d.). (U. o. Minnesota, Producer) Retrieved August 15, 2013
6. **Cohen, A.** (2010). Coming to Terms with Pragmatics. In A. Ishihara N. and Cohen, *Teaching and Learning Pragmatics: Where Language and Culture Meet* (pp. 3-21). Harlow: Longman.
7. **Council of Europe.** (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. **Goffman, E.** (1967). On face-work: an analysis of ritual elements in social interaction. In E. Goffman, *Interactional Ritual: Essays on face-to-face behaviour*. New York: Penguin Books, Ltd.
9. **Murphy, B. & Neu.** (1996). My Grade's too low: The speech act set of complaining.
10. **Trosborg, A.** (1995). *Interlanguage Pragmatics: Requests, Complaints and Apologies*. Berlin, New York: Mouton Gruyter.

Стручен труд
Professional paper

АНКЕТАТА КАКО МЕТОД ЗА НАУЧНО ИСТРАЖУВАЊЕ

м-р Марија Тодорова
м-р Весна Коцева

Апстракт

Во овој труд се презентира еден од најчесто употребуваните методи за научно истражување - *анкетата*. Подетално се разгледуваат како контекстот, содржината и формата на анкетата, така и предностите и недостатоците на овој истражувачки метод. Јасната слика за поимот „анкета“ ќе овозможи истражувачот да добие податоци кои се објективни, надежни и валидни, а со тоа и истражувањето да обезбеди објективен и валиден резултат.

Клучни зборови: *методологија, истражување, објективност, валидност.*

SURVEY AS A SCIENTIFIC RESEARCH METHOD

Marija Todorova, M.A.
Vesna Koceva, M.A.

Abstract

This paper presents the survey as the most often used method for scientific research. It presents not only the context, the content and its form in details, but also discusses the advantages and disadvantages of using this research method. Having a clearly defined meaning of the term “survey” would help the researcher to obtain objective, reliable and valid data and therefore the research would provide objective and valid results.

Key words: *methodology, research, objectivity, validity.*

Методологијата е систем од методски постапки за изучување на објективната реалност. Таа го претставува истражувачкиот план, односно методологијата на научното истражување и ги опфаќа компонентите како: објект, предмет, задачи и средства на истражување, но и конкретната дејност на истражувачот т.е. како да го планира, да го подготви, да го спроведе истражувањето и, на крај, како да анализира и да ги разработи резултатите од истражувањето за да дојде до соодветни сознанија и заклучоци (Бижков, Г., В. Краевски, 2007: 20, 23).

За научното истражување најважни се податоците односно еден истражувачки метод ни го покажува начинот на собирање на податоци.

Постојат различни видови на истражувачки методи:

- набљудување како истражувачки метод;
- интервју;
- експеримент;
- истражување на случај;
- анкета како истражувачки метод;
- дидактички тестови;
- анализа на содржината и др.

Овој труд се однесува на анкетата како истражувачки метод т.е. нејзината суштина, основните карактеристики и видовите анкети.

Анкетата е систем од прашања и одговори на нив, кои се даваат на анкетираниите лица за одговор, за изразување на мислење или став. Процесот на спроведување на анкетата по строго одредена методологија и со научна цел се нарекува *анкетирање*.

Според В Фридрих (цитирано во Бижков, Г., В. Краевски, 2007: 396), анкетирањето е процес на комуникација во кој учествуваат следниве променливи:

- а) Лицето кое ја спроведува анкетата - анкетар. Тој ја појаснува целта на анкетата, учествува во составувањето на анкетниот лист, сам ги поставува прашањата (при усна анкета) или анкетните листи (во писмена форма).
- б) Лицата или групата, кои се анкетираат - одговараат писмено или усно на прашањата.
- в) Информацијата, која се добива како резултат на одговорите на анкетираниите лица. По обработка и анализа (квантитативна и квалитативна), истата служи како основа за сознанија и заклучоци, за донесување на соодветни одлуки и решенија.
- г) Ситуацијата, во која се спроведува анкетата - освен инволвираните лица ги вклучува и условите под кои се спроведува.

Анкетата има неколку основни форми. Таа може да биде (Бижков, Г., В. Краевски, 2007: 397):

- **Стандардизирана** анкета во која прашањата и одговорите се дадени однапред. Треба само да се потцрта или заокружи одговорот;
- **Делумно стандардизирана**, каде што прашањата и нивната последователност се дадени однапред, но испитаникот треба сам да ги конструира одговорите;
- **Нестандардизирана**. Тука не се дадени ниту прашањата, ниту нивната последователност. Може да се нарече слободна анкета или интервју.

Во однос на точноста на добиените податоци има два вида анкети и тоа: **усни анкети** (слободен разговор и интервју) и **писмени**.

Усните анкети се спроведуваат по претходно утврдена програма иако анкетарот има слобода да поставува и прашања кои не се однапред подготвени, а се соодветни за конкретната ситуација. Но со употреба на слободен разговор се јавуваат тешкотии при обработката на резултатите при проверката на хипотезите. Ова претставува недостаток кај овој тип на анкета и затоа обично не се употребува самостојно туку се комбинира со други форми на истражување.

Писмените анкети најчесто се употребуваат за педагошки истражувања. Постојат два начини за спроведување на писмените анкети (Wadsworth, Belmont, 2009: 91):

- Анкетирање по пошта т.е. прашалниците се испраќаат по пошта и по спроведената анкета испитаниците ги враќаат прашалниците во центар за обработка и анализа. Недостаток кај овој тип на анкета кој треба да се земе предвид е дека бројот на вратените прашалници во истражувачкиот центар е 5-20%, дека прашалниците ги враќаат само оние кои се заинтересирани за дадената тема и исто така дека постои можност за советување, дискусија со други лица и др.
- Анкетирање под надзор на анкетари овозможува поголема контрола врз анкетирањето (како врз пополнувањето на прашалникот, така и врз условите за спроведување на анкетата), поголема објективност, помош од анкетарите за време на анкетирањето и др.

Постојат и таканаречени специјални форми на анкетата: анкетирање по телефон, комбинација од усна и писмена анкета, панелна анкета (неколкупратно спроведување на анкета со истата група, во различно време, поради можни измени), групни анкети - дискусии.

За да биде успешна една анкета како метод, многу е важен процесот на планирање и подготовка на прашалникот кој претходи на процесот на неговата разработка. Уште од почеток, на истражувачите треба да им е јасна целта на истражувањето.

Можни се три случаи:

1. Истражување кога анкетата е основен метод на истражувањето, а сите останати се споредни.
2. Кога анкетата е спореден метод во комбинација со друг основен метод.
3. Кога истражувањето се реализира со повеќе методи т.е. систем од методи на истражување, каде што анкетата претставува само еден од сите и во овој систем ниту еден од нив нема водечка позиција т.е. не е основен метод.

По уточнувањето на случајот и целта на истражувањето се преминува кон формулирање на прашањата. Основни принципи при формулирање на прашањата се (Бижков, Г., В. Краевски, 2007: 399):

- *Да се претпочитаат јасни и разбрани формулации.* Тоа значи да се избегнуваат странски зборови, научни термини и сложени реченици, бидејќи кога испитаниците се најдат во ситуација да не ги разбираат прашањата тие даваат неточни одговори, нивната мотивација за одговарање на следните прашања се намалува и последователно, растојанието меѓу испитаниците и анкетарите се зголемува. Сето тоа доведува до неуспешна анкета.
- *Да се избегнуваат премногу долги прашања.* Ова се однесува и за усните и за писмените анкети. Предолгите прашања го отежнуваат разбирањето.
- *Да се употребуваат еднозначни прашања* т.е. да се избегнува двосмисленост на прашањата.
- *Да се избегнуваат прашања кои ги надминуваат можностите на испитаниците.* Испитаниците треба да се претходно запознаени со проблематиката за која се врши анкета.
- *Да се претпочитаат конкретни прашања и да се избегнуваат поопштите.* Подобри резултати се постигнуваат кога се прашува конкретно.
- *Да се избегнуваат сугестивните прашања* од типот „Вие нели не мислите дека ...“. Во никаков случај и на каков и да е начин не треба да се сугерира на испитаниците. Тие посочуваат одговори кои го изразуваат нивното лично мислење.

Без разлика каков тип анкета се употребува, видовите на прашања во анкетата се од суштинско значење. Тие се поделени на три групи а тие пак на неколку подгрупи (Wadsworth, Belmont, 2009: 88):

1. По *содржина* прашањата се делат на:
 - прашања за знаење, факти, законитости, принципи и др.;
 - прашања за мислења, врски, позиции и др.;
 - прашања за оценка, која се прави од испитаниците.
2. По *форма* тие можат да бидат:
 - а) *директни* кои се насочени кон добивање информации од испитаникот, пр. „Знаете ли дека ...“;
 - *индиректни* прашања се задават кога истражувачот не е уверен дека ќе ја добие потребната информација;
 - б) *отворени* или *слободни* – на овие прашања се одговара во слободна форма што од една страна им овозможува на испитаниците да размислуваат на прашањата, да се интересираат за проблематиката, а не да се ограничени со претходно дефинирани прашања, но од друга страна пак ја отежнува квантитативната оценка;
 - *затворени* - кога веќе се наведени одговорите и на нив се одговара со потцртување или заокружување на одговорот. Тие можат да бидат: *алтернативни* - (да/не одговори) и *скалирани* одговори (кога се

дадени повеќе категории по ранг - скала односно скала за оценување (на пр. скала 1-5).

3. По своите *функции* прашањата се делат на:

- *Основни* - преку нив се добива потребната информација за целите на истражувањето. Но ако има само такви прашања веродостојноста и објективноста на информацијата е на пониско ниво и затоа обично кон основните прашања се додаваат и контролни (функционални) прашања.
- *Функционалните* (контролни) прашања се делат на:
 - воведни кои служат за „кршење на мразот“ и го олеснуваат почетокот на анкетата;
 - преодни кои помагаат при утврдување или промена на темата; збунувачки кои служат за спречување на несакан ефект од преносот на веќе разгледани теми;
 - филтрирачките прашања служат за поделба во подгрупи и исклучување на лицата на кои не им се даваат главните прашања;
 - контролните служат за откривање на противречности и за проверка на точноста на одговорите;
 - мотивирачки кои служат за мотивирање на испитаниците;
 - прашања за концентрација и стимулирање посебно кај слободните одговори.

Следниот важен чекор во процесот на планирање и подготовка на анкетниот лист е составувањето на истиот. Бидејќи анкетниот лист едноставно не е збир од одделни прашања, при неговото составување треба да се земат предвид и да се почитуваат следниве основни правила (Андрејева, цитирано во Бижков, Г., В. Краевски, 2007: 402):

- Да се вклучат само најважните прашања и одговори, неопходни за добивање на информација која на друг начин (преку друг метод) не може да биде добиена.
- Јасно формулирани прашања, разбирливи за испитаниците и да одговараат на нивниот степен на образование или на нивните познавања за дадена специјална област.
- Прашањата треба да се формулирани така што испитаниците да можат да одговорат на нив.
- Да нема прашања кои би предизвикале колебање т.е. прашања кои го ставаат испитаникот во ситуација да се чувствува дека не знае ништо, или дека не е доволно информиран за одредена тема или, пак, дека неговото мислење е неприфатливо.
- Анкетниот лист треба да биде систем од прашања од различен карактер, вид и структура а не хаотичен збир од прашања и одговори кои ги збунуваат испитаниците, ја намалуваат објективноста на добиената информација и со тоа не се постигнува определената цел.

При составувањето на анкетниот лист, освен погоре наведените барања, треба да се обрне внимание и на „*ефектот на заемно влијание*“, што значи дека две или повеќе прашања се поставуваат во заемна врска од страна на испитаникот дури и да не било предвидено тоа при составувањето на анкетниот лист. Исто така, многу е важно анкетниот лист да разбуди интерес и подготвеност за одговарање на прашањата, а тоа се постигнува кога ќе се објасни целта на анкетата, кога ќе се посочи институцијата која ја врши анкетата и кога задолжително ќе се обезбеди анонимност на испитаниците. Од почетокот на анкетата треба да се поставени поопшти и полесни прашања, да се употребуваат преодни прашања, може да се вклучат и поемоционални прашања кои не се земат предвид при анализата на податоците и на крајот треба да се вклучени прашања за податоците на испитаниците (пол, возраст итн.). Тоа нè доведува до конструкцијата на анкетниот лист. Таа се состои од три структурни делови (Wadsworth, Belmont, 2009: 90):

1. *Воведен* дел е првата страна на анкетниот лист која го содржи името на институцијата што ја спроведува анкетата, обраќање кон испитаниците, кратко и јасно излагање на целта (обично е научна цел), гаранција за анонимност и најмногу служи за да ја освои довербата на испитаниците за соработка.
2. *Основен, содржински* дел е делот во кој се вклучуваат претходно подготвените прашања дадени во определена последователност.
3. Во *заклучниот* (демографски) дел се дадени прашања за пол, образование, семејство, професија и сл.

По завршувањето на процесот на планирање и подготовка на анкетниот лист и откако претходно е испробан се преминува кон спроведување на анкетирањето. При овој процес треба да се зачуваат следниве форми на однесување:

- анкетарот треба да се претстави во име на институцијата;
- треба да се обезбеди анонимност на учесниците;
- да се воспостави контакт меѓу анкетарот и испитаникот.

Многу често се поставува прашањето колку време трае процесот на анкетирање. Времетраењето на анкетата зависи од личното залагање и личниот однос на испитаникот кон проблематиката. Ако испитаникот е заинтересиран за проблематиката одговара побрзо. Според В. Фридрих, нормалното времетраење е 30 минути за неподготвени лица, но сепак може да се смета за нормално ако трае еден час или час и половина.

При процесот на спроведување на анкетата многу често настануваат грешки како резултат на однесувањето на анкетарите. На пр.

- Поправки на записниците и прашалникот (свесно: внесување произволни податоци на оставените листи или несвесно: мешање на анкетните листи поради лошо планирана и неорганизирана работа);

- Селективен избор на анкетираниите лица;
- Прашања и нивното формулирање (при усната анкета, кога анкетарот ги поставува прашањата во изменет вид и како последица на тоа се добива различен одговор);
- Влијанието на досега добиениот ефект од анкетата (кај слободните прашања, начинот на нивно поставување, реакциите за дадените одговори итн.);
- Ориентација, однос и претходно мислење (изразеното согласување или несогласување од страна на анкетарот во врска со одговорот даден од страна на испитаникот влијае врз следните прашања);
- Лично и социјално однесување на анкетарот (надворешен изглед, однесување итн.).

По спроведувањето на анкетата следува процесот на анализа на податоците. Постојат три вида на анализа, а ние секогаш го употребуваме моделот кој ќе ни ги даде потребните податоци кои би ни помогнале да си ги провериме хипотезите и да ја постигнеме целта на нашето истражување (Бижков, Г., В. Краевски, 2007):

- *Логична проверка* на анкетниот лист. Оваа проверка се спроведува уште пред да започне обработката на анкетниот лист. Целта е откривање и отстранување на анкетните листи кои не се пополнети правилно според барањата.
- *Квантитативна анализа* - Податоците може да се обработуваат на два начина т.е. по електронски пат, компјутерски или рачно. Резултатот од обработката на податоците може да биде даден апсолутно или релативно (%).
- При *содржинската* анализа на анкетните податоци истражувачот треба да си го постави прашањето дали добиените анкетни податоци се објективни, надежни и валидни.

Валидност на мерењето, надежно мерење, објективност (Бижков, Г., В. Краевски, 2007: 410).

- *Валидност* на мерењето - дали го проверуваме токму тоа што сакаме да го провериме, дали прашањата се поставени така што ќе го дознаеме точно тоа што го сакаме.
- *Надежно* мерење - кога може мерењето да се повтори и дали при повторно истражување се добива истиот резултат или, пак, ако истражува некој друг дали ќе се добие истиот резултат. Но тука е многу важно да се спомне дека при повторување на анкетата особено при истражување на мислења, ставови и мотиви многу е тешко да се спазат сите и истите услови под кои била спроведена првата анкета. Тоа е така поради фактот дека психичките состојби, процесите или

искуствата што се истражуваат многу често се менуваат со текот на времето. На прво место е времето помеѓу првата и втората анкета. Ако времето е подолго, постои помала веројатност за повторување на резултатите. Големо влијание има и моменталната состојба на испитаникот, настаните што се случиле во текот на времето, возраста, проблемот за кој се анкета итн.

- *Објективност* се постигнува ако се исполнети основните барања и принципи при планирањето, подготовката и спроведувањето на анкетата.

За крај, како заклучок е важно да се спомнат предностите и недостатоците на писмената анкета во споредба со усната.

Меѓу предностите може да се спомне дека писмената анкета е поекономична, бидејќи истовремено се анкетаат повеќе лица; при писмената анкета нема влијание врз резултатите за разлика од усната; таа е пообмислена, понасочена, подобро подготвена; обезбедува поголема анонимност на испитаниците и сето тоа ја зголемува објективноста и валидноста на резултатите.

Сепак, има и неколку недостатоци меѓу кои може да се спомнат следните: помал личен контакт меѓу анкетарите и испитаниците, не се добива претходна претстава за резултатот од анкетата: празни или не вратени прашалници итн., поголема веројатност за грешки: во анкетниот лист, селективен избор на испитаниците, лично и социјално однесување на анкетарите и др.

Заклучок

Во современото општество во кое живееме и во свет во кој науката е главен приоритет, должност за секој, во нашиот случај наставник, е не само да одговори на предизвиците во наставата што ги нуди 21 век туку треба да се стреми и кон свој придонес за општеството, реализирајќи успешна научноистражувачка дејност. Успешно истражување е она кое довело до остварување на нашата научна цел преку спроведување на соодветен истражувачки метод. Тоа се постигнува само ако добро сме запознаени со суштината, карактеристиките, целите и принципите на секој истражувачки метод. Анкетата е еден од најчесто употребените методи во многу области и правилно составување и спроведување на истата обезбедува објективен и валиден резултат кој овозможува постигнување на научната цел.

Библиографија:

Jackson, S.L. *Research Methods and Statistics: A Critical Thinking Approach*. 3rd ed., Wadsworth, Belmont, California, 2009.

Floyd J. Fowler, Jr. *Survey research methods*. 3th ed., Sage Publications, Inc., Thousand Oaks, California, 2002.

Бижков, Г., В. Краевски. *Методологија и методи на педагогическите изследвания*. Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2007.

Стручен труд
Professional paper

УПОТРЕБАТА НА КОНЦЕПТУАЛНАТА МЕТАФОРА КАКО ПРОМОТОР НА ВЕСТИ ВО НАСЛОВИТЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ И АМЕРИКАНСКИТЕ ВЕСНИЦИ

Моника Ценова¹

Апстракт

Фигуративниот јазик е сè позастапен во весниците и јазикот на новинарите. Најавите на вести на насловните страни, насловите на статиите во весниците и магазините се преполни со метафорични изрази кои им го привлекуваат вниманието на слушателите и читателите и ги тераат да читаат меѓу редови за да ја разберат информацијата што треба да се пренесе. Во овој труд се обработува концептуалната метафора, нејзината употреба во насловите на македонските и англиските весници за промовирање на вести, со што ќе се нагласи дека играта со зборовите преку која се создаваат метафори го збогатуваат јазикот и изразувањето на новинарите во весниците на двете култури. Концептуална метафора уште се нарекува и „метафора од аспект на когнитивната лингвистика“ (Lakoff & Johnson, 1980). Според оваа идеја метафората не се разгледува само од аспект на класичната теорија според која метафората е творба на јазична употреба, туку и од аспект на современата теорија според која метафората се поврзува со значењето и разбирањето на концептите т.е. со помош на истата концептите се објаснуваат и стануваат разбирливи за зборувачите на еден јазик.

Клучни зборови: *концептуална метафора, метафората во насловите на весниците, промотор на вести, македонски весници, американски весници, употреба, значење.*

THE USE OF CONCEPTUAL METAPHOR AS A NEWS STORY PROMOTER IN MACEDONIAN AND AMERICAN NEWSPAPER HEADLINES

Monika Cenova²

Abstract

Figurative language is more and more frequent in the newspapers and the language of journalists. Announcements of news stories on headlines, headlines of articles in newspapers and magazines are full of metaphorical expressions

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

that capture the attention of listeners and readers and make them read between the lines to understand the information that needs to be transmitted. This paper deals with the conceptual metaphor, its use in headlines of Macedonian and English newspapers to promote the news stories, which will emphasize the fact that metaphors created with word play enrich the language and expression of journalists in newspapers of both cultures. Conceptual metaphor is also called “ metaphor from the perspective of cognitive linguistics “ (Lejkof and Johnson, 1980). According to this, metaphor is not considered only in terms of the classical theory according to which metaphor is a creation of language use, but in terms of the contemporary theory according to which metaphor relates to the meaning and understanding of concepts , i.e.with its use the concepts are explained and understood by the speakers of a language.

Keywords: *conceptual metaphor, metaphor in newspaper headlines, promoter of news, Macedonian newspapers, American newspapers, use, meaning.*

Вовед

Во овој труд е претставен дел од моето истражување за споредба на употребата на концептуалната метафора во македонскиот и англискиот јазик, за да се нагласи дека играта со зборовите преку која се создаваат метафори го збогатува јазикот и изразувањето. Секоја вест во весниците има наслов чијашто цел е да го привлече вниманието на читателот, да го задржи неговото внимание и да го привлече да го прочита остатокот од статијата.

Метафората употребена во контекст на насловите во весниците е една од најважните стилски изразни средства што се употребуваат за да се промовира веста. Таа е предмет на многу лингвистички истражувања (Lakoff & Johnson, 1980; Kövecses, 2005; Gibbs, 1994, 1999) Во овој труд метафората ја разгледуваме од концептуална гледна точка. Како што објаснува Бартон (Barton, 2004):

Главна претпоставка е дека јазикот се заснова на истовремен сооднос помеѓу 1) концепти и структури и 2) структури и функции. Терминот ‚структура‘ се однесува на ‚дел од јазикот‘, а терминот ‚функција‘ на ‚употреба на јазикот за одредена намена‘. Концептуалната метафора се состои од мисла и концепт. Таа се реализира како дел од јазикот (наслов во весник), кој пак има одредена употреба (да ја промовира веста). (стр.58)

Концептуалната метафора го збогатува јазикот и изразувањето во новинарството и го привлекува вниманието на читателот. Истражувањето покажа како се користи концептуалната метафора во двата јазика, кои се разликите и од што тие произлегуваат, дали постојат сличности и доколку постојат кои се тие. Исто така, се гледа кој повеќе ја преферира употребата

на концептуална метафора за привлекување на вниманието на читателот, македонските новинари или пак американските. Со истражувањето се дава одговор и на прашањето дали постојат концептуални метафори кои се специфични само за американската или само за македонската култура и како тие се изразуваат во другиот јазик.

Истражување

Истражувањето се заснова на трудот на Јианг-Шинг Ши (Jian-Shiung Shie, 2012) за концептуалната метафора како промотор на вести во весници наменети за читатели на кои мајчин јазик име е англискиот јазик и на оние кои англискиот јазик го изучуваат како втор јазик. Предмет на истражувањето е употребата на концептуалната метафора во насловите во одреден број претходно селектирани македонски и американски весници. Во него ќе се обидеме да покажеме колкава е застапеноста на концептуалната метафора и нејзиното влијание при пренесување на веста.

За истражувањето беа избрани пет американски весници: *The New York Times*, *Los Angeles Times*, *Chicago Tribune*, *The Washington Post*, *Daily News* и пет македонски весници: *Нова Македонија*, *Утрински весник*, *Вечер*, *Дневник* и *Макфакс*. Весниците се во електронска форма заради нивната поголема достапност. Концептуалната метафора се разгледува во новинарски текстови кои третираат теми од различни области како економија, политика, спорт и забава. За споредбата да биде доследна, истата вест или истиот настан се споредува и во македонските и во американските весници за да се востанови дали иста концептуална метафора применуваат и двата јазика и колку таа зависи од влијанието на англискиот јазик врз македонскиот јазик. Беа одбрани 16 меѓународни вести и секоја од нив беше пронајдена и извадена од 10^{те} весници, вкупно давајќи 160 наслови од кои некои содржат концептуална метафора, а некои не. Притоа се внимаваше веста или настанот да биде објавен на ист датум и во македонските и во американските електронски весници. Датумот требаше да се поклопува затоа што вестите можат да претрпат измени во текстот, а со тоа се губи врската помеѓу концептуалната метафора во двата јазика. Вестите се за светски настани за да бидат застапени и во двете групи на весници. Оние вести кои се специфични за Македонија не се вклучени во истражувањето, бидејќи тие отсутвуваат од американските весници. Дел од вестите и настаните се за смртта на Маргарет Тачер, Кралската венчавка, папата Френсис, Фукушима, ураганот Ирина, вториот мандат на Обама, Стив Џобс, Мајами Хит итн.

Со цел да се спореди употребата на метафората во македонските и во американските весници, се обидовме да одговориме на овие 4 прашања:

1. Колкава е застапеноста на концептуалната метафора во насловите во македонските весници?

2. Колкава е застапеноста на концептуална метафора во насловите во американските весници?
3. Кој употребува повеќе концептуална метафора во насловите, македонските или американските новинари?
4. Дали и едните и другите ја користат истата метафора за да ја пренесат истата вест?

За подобро да се објасни како се одвиваше анализата на насловите, подолу се дадени неколку примери со концептуална метафора од двата вида на весници:

- *Стив Џобс - Микеланцело на дигиталната доба* (Нова Македонија, 2011 година)

Во овој наслов, Стив Џобс познат како извршен директор на Епл е директно спореден со Микеланцело, најголемиот уметник на своето време. Целта на оваа вест е да се информира за неговата оставка како главен извршен директор на Епл, поради здравствени проблеми. Сепак, фокусот е на неговиот неверојатен талент и достигнувања како инженер, како и на иновациите кои ги донел во областа на технологијата.

- *Steve Jobs cultivated his, and Apple's, aura close to the turtleneck* (Chicago tribune, 2011)

Оваа вест коментира за оставката на Стив Џобс како извршен директор, поради здравствени проблеми. Сепак, фокусот е на неговото непобитно влијание врз општеството. Понатаму во написот се зборува за тоа како Џобс создал посебна аура околу неговите производи и традиција на потрошувачи кои се собираат пред Епл продавниците за да ја купат најновата технологија. Тој бил вешт во управувањето со оваа аура. Стив останал доследен на својот личен имиџ во согласност со неговата позната црна ролка (*turtleneck*), која во овој случај е метафора за мистеријата која ја опкружува компанијата. Оваа мистерија не се однесува само на имиџот и добрата реклама. Џобс се смета за визионер, еден од ретките извршни директори со креативност и интелигенција доволни за да ја водат компанијата кон голем успех.

- *Почина железната лејди, Маргарет Тачер* (Вечер, 2013)
- *Почина челичната лејди Маргарет Тачер* (Макфакс, 2013)

Овие две статии информираат за трагичната смрт на поранешниот премиер на Велика Британија Маргарет Тачер. За време на нејзиниот живот, таа беше позната како *The Iron Lady*, на англиското говорно подрачје, а на македонски, како што се гледа погоре, се користат и челичната лејди или железната лејди и двата вида на метали, челик и железо, во македонскиот јазик се користат да означат дека таа била цврста и решителна личност која не прифаќа компромиси и секогаш е во право. Таа била бестрашен политичар и првата жена во Британија на таква позиција. Метафората во насловот, железната лејди и челичната лејди се намерно вметнати за да

се нагласи дека таа е многу одлучна и силна жена и дека нејзината смрт е голема загуба.

- *Britain's "iron lady" Margaret Thatcher dies* (Chicago tribune, 2013)

Исто како и во македонските весници, американските новинари го користат “*iron lady*”, кога известуваат за Маргарет Тачер што покажува дека таа била светски позната како бестрашен и решителен политичар на Велика Британија.

- ... *И си живееја среќно до крајот на животот* (Нова Македонија, 2011 година)

Овој наслов се однесува на денот на свадбата на Кејт Мидлтон и принцот Вилијам. Многу луѓе го гледаат како совршен пример на свадба од бајките со екстравагантна церемонија и нивната скромна љубов еден кон друг, како и неизбежниот факт дека Вилијам е, всушност, вистински принц, а Кејт е обичен граѓанин. Пораката на оваа вест е дека тие се наменети еден за друг и нивниот живот е сон кој се остварил.

- *Royal wedding brightens a gloomy U.K.* (Washington Post, 2011)

Американскиот весник за истата вест користи поинаква метафора. Иако во статијата се зборува за екстравагантноста на свадбата и церемонијата, со насловот сака да пренесе дека овој ден е клучна важност за Велика Британија, бидејќи станува збор за идниот крал и кралица. Во насловот временските услови и дождови во Велика Британија (*brightens a gloomy U.K.*) се метафорично употребени за да се нагласи дека денот кога Вилијам и Кејт стапуваат во брак е среќен ден за целото Кралство.

- *Десетици повредени во експлозии на маратонот во Бостон* (Нова Македонија, 2013)

Овој наслов не содржи метафора, бидејќи кога станува збор за трагични вести и природни катастрофи новинарите преферираат да ја остават веста да збори сама за себе и ги објавуваат најважните факти и детали. Го зедев како пример за споредба со англискиот за да покажам дека понекогаш вестите кои ги засегаат и кои се поблиску до американскиот народ содржат метафора во насловот, за разлика од македонските.

- *Explosions: Horror visits the Boston Marathon* (Los Angeles Times, 2013)

Оваа статија информира за трагичниот крај на маратонот во Бостон како резултат на две експлозии кои зедаа многу животи и оставија уште повеќе повредени. Во насловот, изразот *Horror visits* е употребен за сликовито да се претстави големината на овој ужасен настан кој се смета дека е терористички напад.

Резултати

Истражувањето покажа дека вкупниот број на наслови со концептуална метафора во македонските весници е 31 од 80. Изненадувачки, американските весници имаат 32 од 80 наслови со

метафора, што значи дека и во македонските и американските весници се користи концептуалната метафора за промовирање на нивната вест, без значајна разлика во бројот на насловите со метафора. Значи, вкупниот број на наслови од весниците кои не содржат метафора е 97 од 160 наслови, што покажува дека насловите без метафори се преферираат како средство за промовирање на вест.

Исто така, со истражувањето се покажа која од 16 весте е најчесто промовирана со концептуална метафора низ десетте весници. Веста за погребот на Маргарет Тачер и смртта на Стив Џобс во седум весници се промовирани со наслови кои содржат метафора, а во другите три без. Ова е резултат на тоа што овие личности се на врвот на своето поле и насловите за нив најчесто треба да бидат впечатливи и со голема експресивна моќ за да ги привлечат читателите да го прочитаат остатокот од статијата. Вестите за ураганот Ирина и трагедијата во Бангладеш, беа промовирани со концептуална метафора во нивниот наслов во само еден весник од десет, затоа што видот на веста и фактите што ги нуди се доволни за читателите да се заинтересираат.

Кога станува збор за тоа дали македонските и американските весници ја користат истата метафора за да известат за истата вест, резултатите беа интересни. И македонските и американските весници ја користат истата метафора кога станува збор за луѓе кои се познати по одредени карактеристики или прекар што ги прави уникатни. Ова е случај со Маргарет Тачер како „железната, челичната дама/ iron lady“, која беше искористена и од македонските и од американските новинари во известувањето за нејзината смрт. Истиот случај е и со смртта на Џејмс Гандолфини, најмногу познат по неговата улога како „Тони Сопрано“, па во известувањето за неговата ненадејна смрт новинарите не се двоумеле да го користат ова име наместо неговото лично име. Слично на тоа, Стив Џобс беше окарактеризиран како „татко на Епл“ и „визионер“, што совршено се вклопува со неговата улога како основач и главен инженер на Епл.

Различни метафори се користат кога станува збор за иста вест која е поблиску до американската култура од која било друга. Изборот на Обама и втората победа на Мајами Хит на шампионатот во американските весници беа промовирани со различни концептуални метафори: *Home sweet home! Obama returns to White House for four more years as battered Republicans begin scramble for new leader; Election 2012: President Obama wins himself a White House do-over with victory over Mitt Romney; Election Day 2012: President Obama is the new Ronald Reagan; LeBron James re-Heats title for Miami; Crestfallen Spurs succumb to unstoppable LeBron James, Heat in epic Game 7 of NBA Finals*. Во македонските весници овие весте беа пренесени едноставно како информации кои се релевантни, но не и толку важни

колку што се за американската култура и општество. Затоа македонските новинари не употребуваат метафора, но метафората која американските весници ја користат е различна во зависност од она што е во центарот на веста. Во случајот на Обама, некои се фокусираат на неговата победа, а други на проблемите со кои тој мора да се соочи или промените кои треба да ги направи за поуспешен втор мандат. Американски новинари беа креативни при известување за освојувањето на Мајами Хит на својата втора титула. Создавајќи нови зборови и фалсифици ја моќта на Ле Брон Џејмс, неговиот талент и лидерство, тие создале иновативни наслови со концептуална метафора. Македонските весници, од друга страна пак, едноставно се фокусирале на известувањето дека тимот го освои НБА шампионатот таа година. Трагичните вести и известувањата за природни катастрофи се најмалку метафорични наслови, бидејќи и американските и македонските весници се обидуваат да ги објават само најважните факти, бројот на жртви и несреќи без да филозофираат и директно ја кажуваат целта на статијата.

Заклучок

Ова истражување покажа дека и македонските и американските весници ја користат концептуалната метафора во насловите во весниците за промовирање на вести и за привлекување на вниманието на читателите. Не постои значајна разлика во тоа дали македонските или американските весници користат метафора почесто и двете страни имаат некои весници кои претпочитаат користење на метафората како промотор на вести, додека пак другите не користат метафора во насловите. Метафорите кои се користат за да се промовира вест можат да бидат или исти или различни во зависност од видот на веста која се соопштува, а се разбира и зависи од стилот на новинарот. Американските весници претпочитаат да бидат поинновативни со играта на зборови, но тоа не значи дека македонските весници не се иновативни воопшто. Целта на секој весник е да го улови и задржи вниманието на читателите, па затоа и концептуалната метафора сè повеќе и повеќе се користи во весниците.

Библиографија:

1. Barton, Ellen. 2004. Linguistic discourse analysis: How the language in texts works. In Charles Bazerman & Paul Prior (eds.), *What writing does and how it does it: An introduction to analyzing texts and textual practices*, 57–82. London: Routledge.
2. Gibbs, Raymond. 1994. *The Poetics of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Gibbs, Raymond W. 1999. Taking metaphor out of our heads and putting

- it into the cultural world. In Raymond W. Gibbs & Gerard J. Steen (eds.), *Metaphor in cognitive linguistics*, 145–166. Amsterdam: John Benjamins.
4. Kövecses, Zoltán. 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge University Press
 5. Lakoff, George & Mark Johnson. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press.
 6. Shie, Jian-Shiung. (2012). *Conceptual metaphor as a news-story promoter: The cases of ENL and EIL headlines*, 1-21

Оригинален научен труд
Original research paper

ЛЕКСИКАТА ВО ФУДБАЛОТ ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК

м-р **Надица Маркоска**¹

Апстракт

Фудбалот е најпопуларниот и најпрактикуван спорт во Италија, дел од италијанската култура и италијанското секојдневие. Тој претставува еден општествен, економски и лингвистички феномен: има своја посебна лексика која ја употребуваат оние кои се занимаваат со овој спорт, милиони фанови ширум Италија, но исто така не е непозната и за оние кои не пројавуваат посебен интерес за фудбалот, затоа што тие живеат во такво опкружување каде што постојано се зборува на тема фудбал.

Во фудбалската терминологија се користат термини од разни науки, а исто така голем дел од фудбалските термини навлегле и во употреба на секојдневниот јазик.

Модерниот јазик е мешавина од странски изрази, дијалекти, кратенки, зборови од разговорниот јазик употребени во сосема поинакво значење, неологизми, видеоизменети зборови и сл. Искуствата покажуваат дека да се познава и да се научи еден странски јазик не значи само да се совладаат граматичките правила и лексичкото богатство регистрирано во речниците, туку значи да се научи да се користат на соодветен начин различните регистри на тој јазик, да се развијат комуникативните способности во социолингвистичка и прагмалингвистичка смисла.

Предмет на проучување на овој труд се лексичките единици во италијанската фудбалска терминологија, со посебен осврт на заемките од англискиот јазик.

Клучни зборови: *фудбал, лексика, заемки, изведени зборови, кратенки, апелативи.*

FOOTBALL LEXICON OF ITALIAN LANGUAGE

Nadica Markoska, M.A.²

Abstract:

Football is the most popular sport in Italy and is an important feature of Italian culture. Football in Italy is a social, economic and linguistic

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

phenomenon, which has its own vocabulary used by those involved in the sport. This of course includes millions of fans across Italy but it is also widely used among those who do not have a special interest in the sport because they live in an environment where football is a common topic of conversation. In football's terminology, terms from various sciences are used and many football terms are used in everyday language. Modern Italian language is a mixture of foreign expressions, dialects, abbreviations, words of spoken language used in a different context, neologisms, modified words etc. Experience shows that to truly master a foreign language means not only to learn the grammatical rules and vocabulary registered in the dictionaries, but it also requires one to learn how to use properly the different registers of a language in order to develop communicative skills in both the sociolinguistic and pragmatically linguistic sense. The subject of this paper are the lexical units in the Italian football terminology with special reference to words loaned from the English language.

Key words: *football, lexicon, loanwords, derivate words, abbreviations, appellatives.*

Вовед

Јазикот во фудбалот претставува интересен јазик на дадената професија кој служи за разбирање и комуникација меѓу сите објекти кои земаат учество во комуникацијата во фудбалот. Фудбалскиот јазик располага со своја специјализирана лексика која во најголем број е преземена од англискиот јазик, но исто така фудбалската терминологија се заснова и на разговорниот јазик, како и на јазикот на други функционални стилови и потстилови. Јазикот во фудбалот го користат стручни лица кои се занимаваат со овој спорт, но исто така и групи на луѓе со различен степен на образование, различни дејности и различни комуникативни цели. Неговата цел не е само да ги информира читателите и гледачите, туку и да ги инспирира, да ги приврзе, како и да ги вклучи директно во спортскиот настан. Затоа се користат голем број стилски фигури кои имаат функција да го привлечат вниманието на читателите или гледачите и да побудат силни емоции кај истите.

Во италијанскиот јазик можеме да констатираме дека јазикот во фудбалот се јавува уште со појавата на првите праигри од кои се развил денешниот фудбал, меѓутоа вистинската фудбалска терминологија почнува да се создава со пренесувањето на фудбалот во Италија од Англија во периодот на втората половина на 19 век.

1. Фудбалот – национален идентитет во Италија

Фудбалот претставува еден од најважните феномени на современото општество, а особено во Италија фудбалот е без сомнение најпопуларен

спорт и претставува дел од италијанската култура и секојдневието на Италијанците.

Италијанците се разликувале од останатите народи, според критичарот од Пескара, Енио Флајано, по тоа што не пројавувале интерес за општествените вредности и по нивната заинтересираност за сè она што е „бескорисно“. Италија била синоним за земја која живее за лотариите, за фудбалот, за музиката и за одморот.

Фудбалот во Италија бил непознат за ниските општествени класи. За разлика од британскиот фудбал и фудбалот во другите европски држави, италијанскиот фудбал бил карактеристичен само за богатиот општествен слој. Помеѓу фудбалерите и управителите на оваа спортска игра фигурирале млади претприемачи, трговци, како и студенти. Присуството на студентите го потврдува фактот за високиот социјален статус на фудбалот. Имено, во тоа време само мал процент од младите студирале на факултет. Спортистите во тоа време имале високо образование, фудбалот се сметал за интелегентен спорт, а фудбалерите имале доста високи манири на однесување.

За време на големите фудбалски натпревари улиците, хотелите, јавните локали, рестораните биле посебно раздвижени. Публиката чувствувала задоволство, изведувала разни кореографии со знамиња и музичка придружба. Навивачите, пак, претставуваат живи енциклопедии на својот клуб, чувари на богатата усна традиција, подготвени да ја жртвуваат секоја добивка, секој час од сопственото време, секоја друга „љубов“ за да му бидат верни на својот тим.

Фудбалот, како еден од најпопуларните спортови во Италија, е застапен и во италијанската поезија и проза, како и во познатите италијански канцони. Џовани Арпино во 1977 година го печати својот роман *Azzurro tenebra* за кој бил инспириран од светскиот куп во Германија во 1974 година, каде што присуствувал како дописник за весникот *La Stampa*. Во овој роман зборува за националниот тим на Италија кој го претставил како тим составен од престарени и мрзливи фудбалери на кои им недостасува храброст. Еден од првите поети кои пишуваат за фудбалот е Умберто Саба и неговите пет поезии за фудбалот објавени во 1934 година. Во втората половина по војната многу други поети тргнале по стапките на Саба, како, на пример, Фернандо Ачители и неговата *La solitudine dell'ala destra* (1998) која е воедно и прва збирка поезија посветена целосно на фудбалот.

Фудбалот се споменува и во италијанските канцони, како што се, на пример, *Roma, Roma, Roma* (1973) од Антонело Вендита, *La leva calcistica della classe '68* (1982) од Франческо де Грегори, а од поновите пејачи е песната *Una vita da mediano* (1999) од Лучано Лигабуе.

2. Заемки од англискиот јазик во италијанската фудбалска лексика

Лексиката на еден јазик се збогатува преку создавање нови зборови од основниот, постојниот лексички фонд на јазикот со додавање одредени афикси на коренот на основниот збор или преку зајмување зборови од некој странски јазик.

Процесот на зајмување претставува предмет на интерес на многу лингвисти како во минатото така и во денешно време, а е резултат на меѓусебниот контакт на јазиците. Зборовите кои се позајмуваат од еден јазик и навлегуваат во употреба на друг јазик се нарекуваат заемки. Овој термин е општоприфатен во меѓународната лингвистичка терминологија. Во италијанскиот јазик терминот заемка (*prestito*) се појавува во 1952 година во делото на Таљавини „*Потеклото на неолатинските јазици*“ како лингвистички термин што означува техника на прифаќање странски лексеми. Заемките како производ на процесот на преземање на еден јазичен израз од еден странски јазик се јавуваат во оние случаи во кои во сопствениот јазик нема ознака за новонастанатата работа односно појава. Феноменот на заемање, карактеристичен за секој јазик, е резултат на некои екстралингвистички причини, како на пример: контактите меѓу луѓето кои можат да бидат од културен, воен или економски карактер, културната надмоќ што еден јазик ја има над другите, економичноста и јасноста на странскиот збор над домашниот, социолошко-психолошки причини и фактори на зајмувањето односно престижната вредност со странското изразување, техничката и културната меѓународна соработка на сите полиња, зголемената преводна дејност и политичката и економската испреплетеност на народите и сл.

Најголем број интернационални зборови се по потекло од латинскиот или старогрчкиот јазик. Во поново време англискиот јазик има централна улога во доставувањето на зборови и изрази. Англиските заемки во италијанскиот јазик постоеле и во 18 и 19 век, но во 20 век бројот на овие заемки драстично се зголемил и така англискиот јазик станува единствен јазик кој има најголемо влијание врз италијанската лексика. Англиски заемки се среќаваат во сите области, и тоа: како интегрирани заемки *intervista* (интервју), како неинтегрирани заемки *sport* (спорт), *golf* (голф), *match* (натпревар), *derby* (дерби) или како калки *calcio d'angolo* (корнер).

Англискиот јазик има најголемо влијание врз јазикот во фудбалот. Фудбалот како спорт се јавува во Англија во втората половина на 19 век, а оттаму е пренесен во Италија од страна на англиските трговци и морнари. На почетокот од овој век, во италијанската лексика сè уште биле во употреба домашните фудбалски термини и секоја употреба на англицизам била претходена од дополнителни објаснувања. Подоцна ситуацијата се сменила и во јазикот на фудбалот навлегле голем број англиски термини.

Заемките можат да бидат адаптирани или интегрирани во јазикот примател и неадаптирани или туѓи зборови. Посебен вид на заемка е калката која претставува буквален превод на збор или израз од друг јазик. Во италијанската фудбалска лексика најчесто станува збор за неадаптирани заемки и калки од англискиот јазик. Најголем дел од нив се т.н. луксузни заемки односно за нив постои еквивалент во италијанскиот јазик, а само мал дел се заемки од неопходност или заемки за кои не постои италијански синоним. Од неопходните заемки најмногу се среќаваат именките: *assist* (асистенција), *derby* (дерби или фудбалски натпревар меѓу две екипи кои се од ист град или ист регион), *pressing* (пресинг или агресивна одбрана која овозможува брза промена на резултатот и пресврт во играта) и сл. Луксузните заемки се многу застапени во италијанската лексика и иако за секој од нив постои соодветен еквивалент од италијанскиот јазик, Италијанците сепак се одлучуваат за употреба на англиските термини. Најчесто се среќаваат следните луксузни заемки: *back* наместо *terzino* (играч од третата линија чија задача е да ги контролира противничките шпиц играчи), *goal* наместо *rete* (погодок или гол), *leader* наместо *capolista* (првопласираната екипа), *match* наместо *gara*, *partita* (натпревар), *record* наместо *primato* (највисок постигнат резултат во некоја спортска активност). Исто така, во фудбалската лексика на италијанскиот јазик се среќаваат и голем број калки од англискиот јазик: *centravanti* претставува калка на *centre-forward* (центарфор или играч кој се движи претежно по средината на шеснаесетникот и кој поседува големи реализаторски способности), *segnalinee* или *guardalinee* е калка на англиската сложенка *linesman* (помошен судија), *area di rigore* е калка на *penalty area* (казнен простор или шеснаесетник) итн. Од наведените примери само кај сложенката *segnalinee* нема структурално совпаѓање, затоа што италијанскиот термин е составен од глагол и именка во множина, додека англискиот претставува сложенка составена од две именки. Кај останатите примери има и структурално и семантичко совпаѓање.

3. Изведени зборови

Во италијанскиот јазик формирањето на нови зборови по пат на суфиксација и префиксација е најпродуктивниот начин на создавање на нови лексички единици. Во јазикот на фудбалот лексемите најчесто се формираат од италијански зборови, како основа и одреден суфикс или префикс.

Кај именките *calcetto* (фудбалче) и *calciatore* (фудбалер) се јавува италијанската именка *calcio* (фудбал) како основа на новоформираните лексички единици. Во првиот пример го имаме деминутивниот суфикс *-etto*, додека во вториот пример се јавува суфиксот *-tore*. Со деминутивниот суфикс *-etto* се создаваат зборови кои припаѓаат на истата зборовна група.

Овие суфикси не го менуваат комплетно значењето на основниот збор, туку се носители на одредени нијанси во значењето. Најчесто изразуваат нешто во помала димензија. Суфиксот *-tore* претставува именски суфикс и означува вршител на дејство или некоја професија или занимање.

Суфиксот *-ista* е именски суфикс и тој е еден од најпродуктивните суфикси. Се користи за формирање именки кои ги означуваат фудбалерите или навивачите на некоја екипа, на пример, *milanista* (играч или навивач на Милан) или, пак, се јавува во значење на улогата на фудбалерот во фудбалот, на пример, *rigorista* (фудбалер кој е стручно лице во изведување удари од белата точка).

Префиксот *contro-* го среќаваме употребен со именки од италијанскиот јазик. Кај именката *contropiede* (противнапад) го среќаваме со значење на движење или спротивна насока.

Префиксот *neo-* е синоним на придавките *nuovo* (нов) и *moderno* (модерен). Во првиот пример го среќаваме употребен со придавка од италијанскиот јазик, додека во вториот пример е употребен со именка: *neopromossa* (екипа која преминала од лига од понизок ранг во лига од повисок ранг), *neointerista* (нов играч во екипата на Интер).

Во лексиката на фудбалот, исто така, се застапени голем број сложеници кои се формирани од италијански зборови, на пример, *calciomercato* (купопродажба на фудбалери на која присуствуваат претседателите и делегатите на екипите). Во оваа сложеника носител на значењето е зборот *mercato* (пазар, тргување). *Calcioscommesse* (обложување на фудбалски натпревари). Оваа сложеника се појавила во италијанските весници во почетокот на 80-тите години на минатиот век кога било откриено нелегално обложување на фудбалските натпревари, а во кое биле замешани и фудбалските асоцијации и фудбалерите. Носител на значењето на овој сложен збор е терминот *scommesse* (обложувања).

4. Кратенки и акроними

Кратенките не се пронајдок на 19 или 20 век, туку за нив се знае уште од античкиот период. Втиснатите натписи на плочите, монетите или медалјоните од минатото, како и ракописите од средниот век се најплодните извори и сведоци за потеклото на кратенките. Карактеристика на модерното време на работење е големиот прилив на кратенки и знаци од секаков вид и во сите области, пред сè во техниката, економијата, како и во природните науки. Тенденцијата кон сè побрзо, пократко и поедноставно води кон нови кратенки и кратки форми. Кратенките се зборови кај кои се забележува испуштање на последните слогови од оригиналната форма на зборот. Ваквото кратење на зборовите најчесто се прави од практични причини со цел да се олесни изговорот и графијата на многу долгите зборови и изрази.

Во фудбалската терминологија во италијанскиот јазик најмногу се користат кратенките *Inter* (кратенка на *Internazionale*), *Juve* (кратенка на *Juventus*) и *Samp* (кратенка на *Sampdoria*).

Акронимите се посебен тип кратенки составени од првите букви или првите слогови од некој сложен назив. Тие се специфичност на современата деловна јазична комуникација и се карактеризираат со релативно голема продуктивност, динамичност и непостојаност. Денес акронимите се составен дел на многу јазици, а посебно значење имаат за функционалните јазици.

Во фудбалската лексика на италијанскиот јазик акронимите се употребуваат како полнозначни зборови и наоѓаат голема примена во дневните спортски весници, спортските списанија, на интернет страниците посветени на спортот и фудбалот или пак може да се слушнат на радио и телевизиските преноси на фудбалските натпревари. Најзастапени се следните акроними: *AIA* (Associazione Italiana Arbitri = Италијанска асоцијација на судии), *AIC* (Associazione Italiana Calciatori = Италијанска асоцијација на фудбалери), *FIGC* (Federazione Italiana Giuoco Calcio = Италијанска фудбалска федерација), *c.t.* (commissario tecnico = техничкиот комесар), *d.g.* (direttore generale = генерален директор), *AC* (Associazione Calcio = фудбалска асоцијација), *AS* (Associazione Sportiva = Спортска асоцијација) и други.

5. Апелативи и етноними

Апелативите се зборови кои од граматичка гледна точка функционираат како општи именки кои можат да имаат значење и на прекар. Во лексиката на фудбалот за да се означат фудбалерите или навивачите на една екипа се користат имињата на фудбалските тимови на кои им се додава одреден суфикс и на тој начин имаат функција на апелатив. Па така, имаме: *gli atalantini* (играчите на Аталанта), *gli juventini* (играчите на Јувентус) и сл.

Карло Башета забележува дека за именување на фудбалерите, а во поново време и на навивачите, се користат и боите и карактеристиките на дресот на екипата: *gli azzurri* (сините или фудбалерите на Емполи и Наполи, како и фудбалерите на националниот тим на Италија), *i biancocelesti* (белосините или фудбалерите на Лацио), *i viola* (виолетовите или фудбалерите на Фиорентина).

Во јазикот на фудбалот многу интересна е и симбологијата, па за именување на фудбалерите се користат и амблемите на градовите од кои потекнуваат тимовите. Така, на пример, симбол на градот Фиренца е цветето крин, па според тоа фудбалерите на Фиорентина се нарекуваат *i gigliati* (кринови). Градот Трст на својот грб ја има алабардата и затоа фудбалерите на Триестина се нарекуваат уште и *gli alabardati* (алабарди).

Грифонот е симбол на Ценова, па го имаме називот *i grifoni* (грифони) за именување на фудбалерите на Ценоа и сл.

Фудбалската лексика изобилува и со голем број на етноними. Етнонимите се зборови кои означуваат име на народ или на жител на некое населено место, крај или земја. Тие се формираат со додавање на одредени суфикси на именката која означува име на нација, град, лично име, географска област и сл. На пример, *i labronici* (фудбалерите на Ливорно – името потекнува од латинскиот назив Labro, -onis, кое во едно писмо на Цицерон означува пристаниште на брегот на Тиренското Море кое од страна на хроничарите на Ливорно било поистоветено со истоимениот град), *i felsinei* или поретко и како *i petroniani* (фудбалерите на Болоња – првиот назив потекнува од античкото име на градот Болоња, Фелсина, а второто од заштитникот на градот, светецот *San Petronio*.), *i dorici* (фудбалерите на Анкона, а името го добиле од основачите на градот Анкона, Дорците).

5. Заклучок

Целта на нашето истражување беше да се анализираат лексичките фудбалски термини во италијанскиот јазик, бидејќи фудбалот претставува сфера на италијанското секојдневие и мора термилошки да се дефинира.

Она што е карактеристично за јазикот во фудбалот е неговата лексика која во најголем број е позајмена од англискиот јазик. Станува збор за термини кои се преземени од овој странски јазик во оригинална форма. Ова го објаснивме со фактот дека Англија е лулката на фудбалот, а исто така англискиот јазик се наметнува како светски јазик како резултат на глобализацијата и интензивирањето на контактите со англоамериканската култура. Само за мал дел англиски заемки не постои италијански еквивалент, додека останатите можат да се заменат со синоним од италијанскиот јазик. Меѓутоа, и покрај тоа, Италијанците почесто ги користат англиските термини под влијание на медиумите, а со цел да се привлече вниманието на читателот или гледачот, како и од престиж.

Италијанската фудбалска лексика изобилува и со новоформирани лексички единици кои се формирани од италијанска основа и италијанска наставка (суфикс или префикс), кратенки и акроними, апелативи и етноними. Проучувањето на фудбалските термини во ова истражување доведува до заклучок дека голем дел од зборовите и изразите кои се користат во фудбалот во италијанскиот јазик се резултат на процесите на јазичното зајмување.

Библиографија:

1. Бугарски, Ранко. (2001), *Јазици*. Скопје: Еин-Соф.
2. Саржоска, Александра. (2009), *Италијанизмите во македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
3. Bascetta, Carlo. (1962), *Il linguaggio sportivo contemporaneo*. Firenze: Sansoni.
4. Beccaria, Gian Luigi. (1973), *Linguaggi settoriali e lingua comune*. Milano: Bompiani.
5. Beccaria, Gian Luigi. (2002), *Italiano nuovo e antico*. Milano: Garzanti.
6. Berruto, Gaetano. (1995), *Fondamenti di sociolinguistica*. Bari: Laterza.
7. Zolli, Paolo. (1991), *Le parole straniere*. Bologna: Zanichelli.
8. Barba, Bruno. (2007), *Un antropologo nel pallone*, Roma: Meltemi.

Оригинален научен труд
Original research paper

ФИКЦИЈА ИЛИ РЕАЛНОСТ: ПОПУЛАРНАТА КУЛТУРА НА 21 БЕК И ПОСТМОДЕРНАТА ЛИТЕРАТУРА

м-р Наталија Поп Зариева

Апстракт

Ако главна карактеристика на модернизмот била способноста на човекот да ги разјасни работите без помошта од божествените закони, кој ги решава сите проблемите на човековото живеење преку науката, постмодернизмот, кој го заменил е само реакција на неуспехот на модернизмот, но не заменувајќи го со нешто подобро. Целата вистина во постмодернизмот станува субјективна и релативна. Не постојат апсолутни норми и вредности. Секој е допуштен да одлучува за себе и за она што е „добро или лошо“, „исправно и погрешно“. Поттикнат од процесот на глобализација и комерцијализација, постмодернизмот носи еден релативистички светоглед кој се рефлектира и во постмодерната литература. Се напуштаат сите традиционални норми во создавањето на литературните дела од изборот на главни ликови, до темата и начинот на одвивање на дејството кое честопати подразбира повеќеслојна нарација, фрагментираност, мешање на фактот со фикцијата, реалноста со фантазијата и необично комбинирање на литературни жанрови. Ликовите често изразуваат несигурност, релативизам и конфузност во врска со светот во кој живеат и неговата перцепција од индивидуата.

Клучни зборови: *модернизам, постмодернизам, релативизам, фикција, реалност, вистина, популарна култура.*

FICTION OR REALITY: POPULAR CULTURE OF 21st CENTURY AND POSTMODERN LITERATURE

Natalija Pop Zarieva, M.A.

Abstract

The aim of this paper is to outline Postmodernism in the culture and literature of the 21st century and its connection to the process of globalization. If the main characteristic of Modernism was the human ability to clarify things without the aid of divine revelation, to solve problems of human existence with the help of scientific laws, Postmodernism, which only substituted the previous trend, only represents a reaction to the failure of Modernism, not

bringing about anything better. In postmodernism the truth becomes subjective and relative. There are no absolute norms and values. Everyone is allowed to decide for themselves what is “good” and ‘bad”, ‘right’ or ‘wrong’. Even more emphasized by the process of globalization and commercialization, Postmodernism presents a relativistic worldview, inevitably reflected in Postmodern literature. All traditional forms and norms in the creation of a literary work are abandoned, beginning from the choice of the protagonists, to the theme and the presentation through multiple narration, fragmentation, merging of fact and fiction, reality and fantasy and uncommon merging of literary genres. The characters often express uncertainty, relativism and confusion with reference to the world they live in and its perception by the individual.

Key words: *Modernism, Postmodernism, relativism, fiction, reality, truth, popular culture.*

Вовед

Како модерната литература, постмодерната литература е дел од социокултурниот и историскиот развој и претставува посебен начин на прикажување на животот и културата. Таа ја претставува кризата на етничкиот, сексуалниот, социјалниот и културниот идентитет на човекот и борбата за негова легитимација во општеството.

Постмодернизмот е тренд кој систематски се развива во Америка во 60-тите години на минатиот век по Движењето за човекови права на Мартин Лутер Кинг, како и студентските протести во Европа и во Америка. Од една страна ова движење довело до демократизација во јавниот живот, образование и повеќе права за малцинствата во западните земји, додека пак источните и централноевропските земји дошле под влијание на тоталитаризмот од Советскиот Сојуз. Во САД африканските и домородните Американци, како и оние со азиско и шпанско потекло, и феминистите почнале да заземаат позиција во американската литература. Автори од различно културно потекло, особено од британските колонии, почнале да никнуваат, како Селман Ружди, В.С.Наипол, Надин Гордимер од Јужноафриканската Република, Патрик Вајт во австралиската литература и многу други. Во литературната теорија и критика, појавата на феминизмот и постколонијалните теории се посебно забележителни резултати од овој развој. Во исто време американската литература ја доловиле растечката свест за негативните ефекти од индустријализацијата и комерцијализацијата на јавниот живот кои воде кон еколошка криза и појава на консумирачко општество. Поетите како Ален Гинсберг, Џек Керуек, Вилијам Бeroуз и други се сврatile кон будизам, zen будизам и хиндуизам, во комбинација со земање дрога и алкохол, сметајќи ги

за подобра алтернатива од етичките норми на западното општество и христијанството.

Текст

Постмодернизмот не само што се манифестира во разликите на тематско ниво исто така во начинот на презентирање и разбирање на уметноста и нејзината форма. На уметноста почнало да се гледа како дел од реалноста и секојдневното искуство, па често била презентирана во јавноста како дел од некоја изведба. Бит поетите, на пример, често пишувале поеми за рецитирање на јавни места како стадиони, концертни сали и биле придружени со поп, џез и рок музичари како Боб Дилан и Ролинг стонси. Нивната поезија и проза користела неправилна, фрагментирана форма, како и блуз, џез и рок ритми.

Постмодернизмот како израз е присутен и во делата на сликарите и скулпторите, кои започнале да ги претставуваат своите дела надвор од традиционалните галерии во природа или урбаната околина, понекогаш не само сосема неуметнички предмети и теми, туку дури и живи или мртви тела на животни.

Постмодернатата литература е тесно поврзана со развојот на напредни информациски и комуникациски технологии, медиумите, како што се телевизијата, филмот, компјутерите, интернетот, мобилните телефони и други, кои освен што ја забрзаа комуникација доведоа до глобализација и појава на популарна култура и во исто време го променија и манипулираа човековиот светоглед. Реалноста, особено во популарните неуметнички филмови има тенденција да се прикаже како јасна, некомплицирани и често идеализирана, наспроти комплицираната и непредвидлива реалност во која живееме. Освен телевизијата и компјутерите и интернетот придонесува за масовното ширење на глобализацијата на популарни програми, сапунски опери, таканаречените „ситуациски комедии“ (хумористични драми со теми од секојдневието), популарната музика и други форми на популарна култура.

Во нашето доба на постмодернизам телевизијата уште позасилено има можност за манипулација на јавното мислење и светогледот на постмодернатата личност. Дури и една сериозна програма како пренос на вести, на пример, има навика да го бомбардира гледачот со серија од брзи неповрзани слики почнувајќи од вест за воени активности, до убиство, најновиот секс скандал, ново научно откритие до важна спортска случка. Давајќи им на овие случки ист третман, гледачот добива впечаток дека тие се од иста важност за луѓето. Ова е само еден пример како постмодернизмот преку процесот на глобализација ја искривува сликата на луѓето за вистинските вредности, што е важно, а што не, што е добро, а што не. Фактите кои се презентираат често може да бидат извадени

од контекст и другата страна на случувањето најчесто не и е достапна на масовната публика. Ова води кон значаен аспект на постмодерната култура и визијата за светот која постмодерната литература ја претставува и тематизира, односно манипулација преку преклопување на фактот и фикцијата, реалноста и фантазијата. Така постмодерната литература го поматува погледот на светот, чистата мисла и вистинскиот правец во животот.

Токму поради брзиот развој на технологијата, но и незапирливиот процес на глобализација, постмодерната култура е тесно поврзана со ширењето на популарната култура која меѓу другото ја опфаќа и популарната музика. Музичките телевизии како МТВ, на пример, претставува „најсовремен достиг“ на постмодернизмот презентираан преку медиум. Овој медиум ја претставува својата програма преку еден вид на „колаж“ од слики и имиџи, кои наликуваат на “stream of consciousness” техниката која ја вовел уште во почетокот на 20 век Џејмс Џојс, кои со својата провокативност и нејасност ги напаѓаат визуелните и аудитивните сетила, оставајќи ги гледачите со чувство на збрканост, фрагментираност и изгубеност. Кажано со зборовите на Chuck Smith, Jr. *The End of the World As We Know It*: „Постмодернизмот стана суштина на популарната култура - што значи нашите деца се изложени на тоа секој пат кога ќе го вклучат телевизорот, читаат школска книга или ги вртат списанијата” (р.66).

Почнувајќи со модернизмот, а забрзан од постмодернизмот е распадот на културата и литературата на два вида: „висока“ култура, која ги опфаќа театарот, класичната музика, сликањето, скулптурата, поезијата и од друга страна се помасовната „ниска“ култура, како сапунските опери, евтините новели, комерцијалната уметност, популарната музика. Естетските и уметничките критериуми за интерпретација на литературните дела и нивната вредност се редуцирани или пак сосема неважни во вреднувањето на делата, па така доаѓаме до ситуација кога сè што се рекламира и станува бестселер се чита и се смета дека треба да се чита, без масовната публика да биде свесна дали е добро и што е добро во врска со тоа дело. Верувањето на литературата на модернизмот во субјективното и дека човековиот разум и свест ја осознаваат и создаваат вистината, во литературата на постмодернизмот е заменето со нешто уште полошо - *релативизам*. Тој подразбира дека човекот не може да го разбере и објасни светот ниту на објективно, ниту субјективно, и не постои една општа, унифицирана визија за светот, не постои една вечна вистина. Постмодерниот ум одбива да признае една и единствена вистина: сè е релативно, а патот до вистина често води преку креативноста и интуицијата. Тоа подразбира дека вистинито за секој од нас е различна, она што на секој од нас му кажува внатрешната интуиција и креативноста. Значи не постојат општи граници што е добро, а што не, и науката која ја развиле мислителите од древни

времиња како Аристотел и Платон паѓаат во вода гледани низ очите на постмодерните писатели.

На ниво на текст овој релативизам и радикален плурализам се манифестира во претставување на ликови кои претходно во литературата биле маргинални или одметници, како проститутки, наркомани, хомосексуалци и други. Нив авторите започнуваат да ги претставуваат во позитивно светло и често преку наративни гласови кои се испреплетуваат и нудат повеќе визии на реалноста во исто време мешајќи повеќе литературни жанрови. Така едно уметничко дело може во себе да содржи и елементи на популарна литература од трилер, љубовна приказна, хорор, до порнографија, научна фантастика, митови, алузии на класични текстови, па дури и религиозни текстови. Реалистичното претставување на реалноста е често измешано со фиктивното, фантазијата, сонот, па дури и халуцинации, а читателот не се свесен која сфера каде завршува и каде започнува следната. Во овие дела честопати вистински историски личности се среќаваат со фиктивни ликови или ликови од различни историски периоди се среќаваат во фиктивна сегашност. Овие ликови и световите кои ги создаваат постмодерните автори се преплетуваат и така изразуваат чувство на несигурност, релативност и конфузност за светот во кој живееме. Така, на пример, романот “Naked Lunch” (1962) на Вилијам Бероу претставува еден зависник на начин на кој е тешко да се разликува реалноста, сонот, фантазиите и халуцинациите на главниот лик. Всушност, неговиот живот е метафора за општата човечка состојба во постмодерниот свет, која според авторот е хаотична, параноична и тешко разбирлива, исто како и романот.

Италијанскиот роман “The Name of the Rose” на Умберто Еко е уште едно постмодерно дело во кое централниот мотив е една библиотека, во која не само што се случува мистерија и се спроведува истрага, туку претставува и метафора за релативноста на историјата и релативноста на пишувањето на книгите изложени во библиотеката. Наспроти литературата на модернизмот која ја нагласува длабочината на делата, Постмодерната литература го нагласува непостоењето на длабочина и површноста. Според видувањето на Фредерик Џејмсон, постмодерната литература добива врвна формална карактеристика еден нов вид на еднодимензијалност, бездлабочинство и беззначајност. (Jameson 1975:60 in Woods 36).

Што се однесува до постмодерната драма, непристојноста, бесрамноста е една од честите теми и воедно метафора на културната состојба на хаотичниот свет. Забележително е и егзистенцијално чувство, како и интерес кон експериментирање со јазикот, со цел да се прикаже невозможноста јазикот да ја изрази вистината и да долови објективна и јасна слика за реалноста. Тој тренд започнува со драмите на Томас Бекет

како „Чекајќи го Годо“ и Театарот на апсурдот, кој зазема сериозен замав во поставувањето на драмите на многу драмски фестивали во нашата земја и воедно се смета за „модерно“, авангардно, единствено поради фактот што е неразбирливо и девијантно.

Заклучок

Во постмодерниот роман човекот е фатен заробен во сопствената визија за светот, во која е тешко да ја најде вистинската насока, објективноста и вистината. Тој е одделен од светот и од јазикот.

Она што постмодерната литература придонела за човековиот светоглед е: оптимизмот и надежта да бидат заменети со бесцелноста и безначајноста, конфузноста и хаотичноста. Со помошта на глобализацијата вредните литературни дела да бидат заменети со безвредни бестселери или литература која го води човечкиот морал до релативизам: сè е релативно, како и вистината. Што е за некој поединец морално и вистинито, не е и за друг. Вистината зависи од индивидуалното гледиште, поточно од креативноста и интуицијата. Човечкиот ум во постмодерната литература е хаотичен, ентропичен и параноичен, каков што според постмодернистите е и светот во кој живееме. Така постмодерниот читател губи врска со реалноста и станува дисориентиран, како ликовите во постмодерниот роман, или пак се бори во себе со егзистенцијални прашања за апсурдноста на животот. Иако зборот модерен/постмодерен асоцира на нешто ново, напредно, авангардно, тој секогаш не претставува нешто добро и вистинскиот правец како во животот така и во литературата.

Библиографија:

1. Beckett, Samuel, *Waiting for Godot*, Grove Press, NY, 2011
2. Burroughs S. William, *Naked Lunch* 1962, Grove Press, NY, 2009
3. Eco, Umberto, *The Name of the Rose*, Harcourt Brace and Company, Florida, 1994
4. Chuck Smith, Jr. *The End of the World...As We Know It: Clear Direction for Bold and Innovative Ministry in a Postmodern World*, Waterbrook Press, Colorado Springs, 2001
5. Jameson. Fredric, *Postmodernism, Or, the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, USA, 1991
6. Felluga, Dino. “General Introduction to Postmodernism.” Introductory Guide to Critical Theory <<http://www.purdue.edu/guidetotheory/postmodernism/modules/introduction.html>>
7. http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Postmodern_literature&oldid=528551189”

Прегледен труд
Review paper

РАЗВИВАЊЕ НА ВЕШТИНИТЕ НА ЧИТАЊЕ

д-р **Нина Даскаловска**¹
д-р **Билјана Ивановска**¹

Апстракт

Една од целите на наставата по странски јазици е учениците да се оспособат да читаат различни видови на текстови на странскиот јазик, да научат како да го адаптираат стилот на читањето според целите на читањето, да ги применуваат стратегиите за читање, да го збогатуваат знаењето на вокабуларот и структурите на јазикот, да го прошируваат своето општо знаење кое ќе им овозможи полесно интерпретирање на текстовите итн. Но, за да се постигне таа цел, учениците треба да совладаат голем број вештини кои ќе им овозможат да читаат течно и со разбирање. Во овој труд се дава преглед на факторите кои влијаат врз разбирањето на текстовите при читање. Бидејќи вештините на читање се стекнуваат преку читање, се препорачува учениците да почнат да читаат уште од почеток на изучување на странскиот јазик и да стекнат навика за читање која ќе им овозможи да ја подобрат способноста за читање, што од друга страна ќе придонесе за подобро усвојување на јазикот.

Клучни зборови: *читање, разбирање на текст при читање, стратегии за читање, големина на вокабулар, општо знаење.*

DEVELOPING READING SKILLS

Nina Daskalovska, Ph.D.²
Biljana Ivanovska, Ph.D.²

Abstract

One of the aims of foreign language instruction is to enable learners to read different types of texts, to learn how to adjust their reading style to the purpose of reading, to use reading strategies, to improve their knowledge of vocabulary and language structures, to use their general knowledge in order to interpret texts easier, and so on. In order to achieve that aim, learners need to acquire reading skills that would help them to improve their reading comprehension and reading fluency. This paper discusses the factors that

¹⁾ Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²⁾ Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

influence the development of reading comprehension skills. As reading skills can only be improved by reading, it is suggested that foreign language learners should start reading from the beginning in order to acquire a reading habit which would enable them to develop their reading comprehension skills, which in turn would contribute to better language acquisition.

Key words: *reading, reading comprehension, reading strategies, vocabulary size, general knowledge.*

Вовед

За многу ученици читањето е една од најважните вештини, особено во контекст каде што јазикот се изучува како странски јазик. Меѓутоа, за да можат да читаат течно и со разбирање, учениците треба да совладаат голем број вештини како што се препознавање на буквите и зборовите, активирање на претходното знаење и поврзување со новата информација, изведување заклучок за значењето на зборовите, предвидување на содржината на текстот, препознавање на структурата на текстот, сфаќање на главната идеја и слично. Иако многу работи во врска со процесот на читањето сè уште се непознати, Хирш (Hirsh, 2003: 12) вели дека постои согласност за најмалку три принципи кои се важни за подобрување на разбирањето на текстовите при читањето:

1. Течноста при читањето му овозможува на умот да се концентрира на значењето;
2. Големината на вокабуларот го подобрува разбирањето на текстовите и го потпомага понатамошното учење на вокабуларот;
3. Познавањето на темата ја подобрува течноста при читањето, го проширува вокабуларот и овозможува подобро разбирање на текстот.

Улогата на течноста при читањето

Многу лингвисти се согласуваат дека постои корелација помеѓу брзината со која се чита еден текст и степенот на разбирање на текстот. Лицето кое чита брзо има автоматизирано голем дел од процесите коишто се вклучени во читањето, па може да посвети поголемо свесно внимание на значењето отколку на процесите (Hirsh, 2003; Grabe & Stoller, 2001; Stanovich, 1998). Ако читањето е бавно и учениците посветуваат свесно внимание на индивидуалните зборови, тоа ќе претставува пречка за конструирање на значењето и разбирањето на текстот (Day & Bamford, 1998). Фрај (Fry, цитирано во Bell, 2001) тврди дека добрите читатели читаат со брзина од 350 зборови во минута.

Хирш (2003: 12) смета дека течноста во голема мера се подобрува ако читателот поседува знаење за вокабуларот и за темата. Додека познавањето на вокабуларот го забрзува препознавањето на зборовите, а со тоа и процесот на читање, општото знаење го забрзува разбирањето

на текстот, бидејќи овозможува извлекување соодветни заклучоци. Тој наведува некои од принципите врз кои се заснова врската помеѓу течноста и разбирањето:

- Ако декодирањето на зборовите не се случува брзо, декодираниот материјал ќе се заборави пред да се разбере. Според познатиот психолог Милер, бројот на елементите кои може да се задржат во краткотрајната меморија во одреден момент е седум, без разлика дали станува збор за факти, бројки или зборови кои претставуваат комплексни поими. Еден од начините да се надмине тоа ограничување на работната меморија при читањето е да се научи како да се постигне брзо и автоматско изведување на процесите на читање за тие да станат брзи и потсвесни, со што ќе се ослободи свесниот ум или работната меморија да се фокусира на значењето.

- Учениците, исто така, можат да ги надминат ограничувањата на краткотрајната меморија преку брзо сфаќање на типот на текстот, преку брзо идентификување на зборовите и преку разбирање на граматичките врски меѓу нив на ниво на реченица. Овој вид на течност се зголемува со вежбање и со стекнување знаење за различните видови на текстови. Ако ученикот може брзо да го идентификува видот на текстот, тогаш многу побрзо и полесно ќе може да одреди за каква содржина станува збор, со што се намалува товарот на краткотрајната меморија. Тоа, исто така, е тесно поврзано со знаење на вокабуларот и на различните конотации што може да ги имаат зборовите во различни контексти. Правилното идентификување на видот и содржината на текстот ќе им овозможи на читателите полесно да одредат кое значење на зборот одговара во дадениот контекст што придонесува за растоварување на работната меморија и фокусирање на значењето на текстот.

- Течноста, исто така, се зголемува со познавање на темата, бидејќи тоа му овозможува на читателот да воспоставува брзи врски помеѓу новата и претходно познатата содржина. Тоа во исто време и го олеснува и го забрзува читањето. Еден експерт на одредена тема може да чита текст на таа тема многу побрзо отколку текст на непозната тема. Претходното познавање на темата го забрзува разбирањето и ја ослободува работната меморија да го поврзува новиот материјал со претходно научените информации, да изведува заклучоци и да размислува за импликациите. Она што ги разликува експертот и почетникот во читањето и на кое било други поле, е способноста за брзо примање на основните карактеристики, што го ослободува умот да се концентрира на важните карактеристики (ibid.: 13).

Ландауер и Диме (Landauer & Dumais, 1997: 53) објаснуваат дека претходното знаење придонесува за поголемо разбирање при читањето не само заради директната апликација на складираното знаење на решавање на проблемите, туку и поради зголемената способност за додавање на ново

знаење во долготрајната меморија, способноста за воспоставување врски помеѓу информациите, како и способноста да се генерализира врз основа на искуството.

Големината на вокабуларот

Според вториот принцип што го наведува Хирш (Hirsh, 2003: 16), знаењето на вокабуларот е тесно поврзано со разбирањето. При усвојувањето на вокабуларот, малата предност што некои ученици ја имаат на почетокот станува многу голема ако на учениците со помал вокабулар не им се помогне забрзано да го зголемуваат својот вокабулар. Некои истражувања кај мајчиниот јазик покажуваат дека понапредните ученици во прво одделение знаат двојно повеќе зборови од послабите. Како што одат во погорните класови таа разлика сè повеќе се зголемува, така што кога ќе стигнат до завршната година на средното образование понапредните ученици поседуваат вокабулар кој е четири пати поголем отколку послабите ученици. Канингам и Станович (Cunningham & Stanovich, 1998: 8) тоа го објаснуваат со т.н. Метју ефект (Mathew Effect), односно со појавата „побогатите стануваат побогати, а сиромашните стануваат посиромашни“. Имено, кога процесот на препознавање на зборовите бара преголем когнитивен капацитет, остануваат помалку когнитивни ресурси за разбирање и интеграција на текстот. Читањето без разбирање не е пријатно искуство, што води кон избегнување на активности поврзани со читање, така што недостатокот на читање го забавува развојот на постигнување на автоматизам и брзина во препознавањето на зборовите. Тоа придонесува за развивање на негативни емоции поврзани со училиштето што е пречка за понатамошниот успех. Од друга страна, учениците кои брзо ја развиваат способноста за декодирање на зборовите уживаат во читањето, бидејќи можат да се фокусираат на значењето на текстот, така што тие читаат сè повеќе, што води кон развивање на способностите за читање и на другите когнитивни способности.

Познавањето на темата

Како што истакнува Хирш (Hirsh, 2003: 17), само знаењето на вокабуларот не е доволно. За да го разбере текстот и за да може конструктивно да го употреби знаењето на вокабуларот, читателот, исто така, треба да има основно познавање на темата за која се дискутира. Зборовите имаат многу значења и одредувањето на нивното значење во одреден контекст зависи од тоа колку читателот ја познава темата. Тоа знаење му овозможува да ги сфати речениците кои инаку би биле нејасни, иако ги знае сите зборови во тие реченици. Читателот треба да изведе заклучоци кои зависат од неговото претходно знаење, бидејќи сфаќањето бара активно конструирање на значењето преку обезбедување

на отсутната информација од текстот за да се изведе правилен заклучок. Покрај пополнувањето на логичните врски, постојат и други начини на кои релевантното општо знаење се активира при реконструкцијата на значењето на текстот. Хирш (ibid.: 20) го наведува примерот со иронијата со која значењето не се дава експлицитно, па читателот треба да го активира релевантното општо знаење кое не е дадено во реченицата. Друг пример е метафората која многу често се употребува, но истражувањата покажуваат дека речениците од типот „Победата е слатка“ или „Војната е пекол“ многу брзо се процесираат, што значи дека ние постојано го активираме претходното знаење при читањето.

Заклучок

За да се подобри разбирањето на текстовите при читање, потребно е да се започне со активности за подобрување на знаењето на вокабуларот, како и општото знаење на учениците уште од почеток. Додека учениците сè уште не можат самостојно да читаат, потребно е да се развива нивното разбирање преку слушање. Тоа може да се постигне ако наставникот им чита на глас текстови одбрани според содржината, вокабуларот и нивната атрактивност за учениците. По читањето, потребно е да следуваат дискусии и активности кои ќе им помогнат на учениците да ги разберат идеите и вокабуларот во текстот. Притоа треба да се користат текстови со различни теми и од различни жанрови за да можат учениците да стекнат знаење од различни области. Меѓутоа, треба да се има предвид дека за да може учениците добро да се запознаат со одредена тема и вокабуларот поврзан со неа, би требало да слушаат или читаат повеќе текстови на иста тема. Но, тие треба да бидат содржински богати и доволно интересни за учениците за да имаат желба да дискутираат за нив. На тој начин се развиваат и вештините за пишување, бидејќи колку подобро се запознаваат со одредена тема, толку учениците добиваат повеќе сознанија и идеи кои можат да ги користат при пишувањето на таа тема.

Кога учениците ќе можат самостојно да читаат, неопходно е да се вклучи програма за екстензивно читање. Истражувањата покажуваат дека читањето придонесува за значително зголемување на вокабуларот, општото знаење, когнитивните способности и развивање на вербалната интелигенција (Cunningham and Stanovich, 1998; Stanovich, 1993). Во почетокот, додека учениците сè уште немаат изградено доволно вокабулар, треба да читаат симплифицирани книги или книги наменети за млади изворни говорители кои ќе им овозможат да ја разберат содржината и да учат нови зборови од контекст. Но, кога ќе достигнат повисоко ниво на знаење на јазикот, симплифицираните книги треба да се заменат со автентични текстови кои ќе им овозможат на учениците збогатување на вокабуларот, утврдување и проширување на знаењата за јазичните

структури, подобрување на јазичните вештините и ред други корисни придобивки. Важно е да се истакне дека за да бидат мотивирани да читаат, учениците треба сами да ги избираат материјалите за читање според своите интереси и знаења. Улогата на наставникот е да им помогне при изборот, да ги насочува правилно да читаат, да им укажат на стратегиите за читање и да ги мотивира редовно да читаат. Меѓутоа, само повремено читање нема да придонесе за значително подобрување на вокабуларот, течноста при читањето и општото знаење на учениците. За да има ефект, тоа треба да стане навика и редовна активност во која учениците ќе уживаат и ќе ја прават со ентузијазам и задоволство.

Библиографија:

1. **Bell, T.** (2001) Extensive Reading: Speed and Comprehension. *The Reading Matrix*, 1, 1. Available at: http://www.readingmatrix.com/archives/archives_vo11_no1.html
2. **Cunningham, A. E. & Stanovich, K.E.** (1998). What Reading Does for the Mind. *American Educator*, 22, 8-15.
3. **Day, R. R. & Bamford, J.** (1998). *Extensive reading in the second language classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. **Grabe, W. & Stoller, F.** (2001). *Teaching and researching reading*. Harlow, Essex: Pearson ESL.
5. **Hirsh, E. D.** (2003). Reading Comprehension Requires Knowledge-of Words and the World. *American Educator*. Available at: http://www.aft.org/pubsreports/american_educator/spring2003/AE_SPRNG.pdf
6. **Landauer, T. K. & Dumais, S. T.** (1997). A solution to Plato's problem: The Latent Semantic Analysis theory of the acquisition, induction, and representation of knowledge. *Psychological Review*, 104, 2, 211-240.
7. **Stanovich, K. E.** (1993). Does Reading Make You Smarter?: Literacy and the Development of Verbal Intelligence. In Stanovich, K.E., *Progress in Understanding Reading: Scientific Foundations and New Frontiers*. New York: The Guildford Press.
8. **Stanovich, K. E.** (1998). Twenty-Five Years of Research on the Reading Process: The Grand Synthesis and What It Means for Our Field. *National Reading Conference Yearbook*, 47, 44-58.

Стручен труд
Professional paper

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНА СПОРЕДБА: АМЕРИКАНСКАТА БИТ КУЛТУРА СОЦИЈАЛНО АКТИВИРАНА ОД ПОСТМОДЕРНИЗМОТ

доц. д-р Марија Емилија Кукубајска¹
Фросина Јованова²

Апстракт

60-тите години на минатиот век во САД се забележани како почеток на лево ориентиран социо-политички и културен активизам кој понатаму субверзивно се шири и во ново книжевно движење. Со своите идеолошки слогани и противречни *улични школи на мислата*, движењето на бит генерацијата наводно имало за цел да воведо повисока свест за нови социјални промени во западната култура. Застапниците на бит движењето на почетокот не се наметнуваат како официјални (mainstream) влијанија, но сепак постапно го инфилтрираат својот секуларен ревизионистички однос во најширок дијапазон на социјални сфери, универзитетски кампуси, медиуми и новодошки книжевни концепти за реалноста и вистината, низ призмата на гневниот, постмодерен анархизам. Критиката била поделена во однос на бит-хипи филозофијата за промени. Дел од опозицијата остро ги бранела безбедните и здрави основи на дотогаш невиденото американско планетарно водство во просперитет (она што, всушност, постанало омразено од социјалниот активизам на битниците). Одредени академски заедници ги прогласувале припадниците на оваа генерација за антиинтелектуалци, морално и сексуално девијантни, со аспирации индуцирани од психотропски супстанции, кои вообичаено биле оправдувани од хипиците и поради нивната некогашна, предисториска, употреба. Овој критички сегмент посматра еден друг аспект од хипи идентитетот спрема кој тие се 1) антители на ментално и емоционално стабилни и одговорни лидери за промени кои 2) одбегнуваат самоодговорност за култивирање на сопствен интегритет и идентитет во образованието, културата и општествено-економскиот систем на демократска Америка, со што си наметнуваат на себе 3) самодеструктивен животен стил и книжевна содржина, проследена со неодреденото чувство дека се *домепани* (Beat) од моќта на неправедното општество кое одбива да ги следи марксистичките

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Магистерски кандидат, Англиска литература, УГД, Штип

идеи, Мао, Хо Ши Мин, Че Гевара и други комунистички утописти, во еден свет атеистички збунет во распаѓање на моралните вредности и доблести, свет за чие влошување придонеле и битниците.

Клучни зборови: *бит генерација, општествено-културни промени, револт, антиинтелектуализам.*

INTERDISCIPLINARY COMPARISON: THE AMERICAN BEAT CULTURE SOCIALLY ACTIVATED BY POST-MODERNISM

Marija Emilija Kukubajska, PhD
Frosina Jovanova

Abstract

The 1960`s have been recorded as the beginning of the left socio-political culture activities that further subversively diffused a new literary movement. Under the ideological slogans and its paradoxical *street schools of thought*, its Beat generation movement allegedly aimed at introducing higher consciousness about new social changes in the Western culture. The Beat proponents did not impose as a mainstream influence at the beginning, yet, it gradually kept imposing its new secular, revisionist attitude towards various social strata, university campuses, the media and new-age literary concepts about reality and truth (through the scope of the angry, post-modern anarchism)...

Critics were divided in terms of the Beat-Hippy philosophy for change. Some opponents were harshly defending the safe and sound foundations of the unprecedented American championship in prosperity (which was detested by the Beat social activists). Certain academic communities declared the members of this generation as anti-intellectuals, morally, sexually, deviants, with aspirations induced by psychotropic substances, usually justified by the hippies for its preexisting prehistoric usage.

This segment of the criticism considered the hippy activists as 1) antithesis of mentally and emotionally stable and responsible leaders of prosperous change that 2. avoiding self-responsibility to cultivate their own integrity and identity in the educational, cultural and socio-economic system of democratic America, thus imposed on themselves a 3. self-destructive life-style, with a vague feeling of being beaten by the power of *an unjust society which refuses to follow Marxist ideas of Mao, Ho Chi Mi, Che Gevara or other communist utopians*, in a world perplexed by depleting values and virtues, that they paradoxically helped deteriorate.

Key words: *Beat generation, social-cultural change, revolt, anti-intellectualism.*

Во педесеттите години од 20 век во САД левичарската социополитичка културологија субверзивно активира ново културно и книжевно движење кое наводно цели кон буђење на повисока свест преку нови општествени промени во западната култура, движење дифузирано преку т.н. бит (beat) генерација. Бит генерацијата не се наметнува како мејнстрим движење, но успеа *битно* да го засилува новиот секуларен, ревизионистички однос кон промени во општествената и културолошка мисла.

Либералниот протест против капитализмот и западното христијанско наследство во САД содржи типични елементи кои, особено по Втората светска војна, пројавуваат непомирливост кон американскиот отпор против марксистичките уредувања во советскиот блок, како и кон буђењето на постколонијалната и антикомунистичка идеологија во литературата. Бит генерацијата носи сопствен влог против тој отпор, но додава и нетрпеливост кон наводниот материјализам, потрошувачка култура и општествено конзервативна стабилност на капитализмот. Конзервативната десничарска мисла се огласува против светските примери на тоталитарна тиранија, хипокризија и квази социјалната еднаквост во утопијата на комунизмот и на битниците како марксистички анархисти. Во ваков сооднос, „бит“ поети запаѓаат во сопствени противречности: бараат слобода во соц-утопистички *комуни*, „рај во ориентални филозофии“, *мир и мудрост* низ халуциногени супстанции и братство во ослободената страст кон хедонизам, бунтовно растоварени од страв, срам и казна, етички категории за кои го обвинуваа христијанството. Половина век подоцна, денес во литературата и уметноста, битниците имаат оставено незаобиколни социо-културни и книжевни траги спротивни на формализмот на модернистите од раниот 20 век (Јејтс, Елиот).

Битниците компонирале/произведувале/импровизирале литература во која чувство за срам и грев го прогласувале за слабост, деструктивноста за смелост, а бизарноста, порнографијата и бруталноста во изразувањето (во лингвистички, филозофски, психолошки, уметничко-сценски, музички – цез стилови) ја кредитирале како неопходна норма(ла) на ново импровизирани, валидни иако индивидуално варијабилни, релативизирани и лично адаптирани, утилитарни (анти)вредност.

Критичарите на револуционерноста во бит движењето гледаат и организирана социјално-политичка провокација која навидум е сексуално ослободувачка, но суштински е деструктивна за социјалниот конструкт (спрема концепти за цивилизациски развој од Плато, до Монтескју, Смит или Ајнштајн), па до медиумската и кибернетска моќ за анархична бунтовност кон промени: од музичко-сценски до академски и политички подуми. (Levin, 2012)

Основачите на бит генерацијата се запознале и здружувале во раните 40-ти години на минатиот век, на Колумбија универзитетот во Њујорк, најчесто координирани преку поетите Џек Керуек и Ален Гинзберг. Оттогаш се формираат и дифузираат јадра на влијанија и следбеници. Некои од следбениците, иако поседувале моќ на цинизам против влијателните и академски кругови на почетокот, знаеле дека, освен nihilизмот, сепак им е потребна и образовна темелност и информираност. „Улично умување“, револтирано напуштање на формално-образовниот систем, следење на умислени улоги на лидери „бардови“ и „гуру“ фигури импортирани од истолните филозофии во Америка, не се покажале како ефективни средства во создавање на „идеален комунизам за сите“. Слободарскиот дух на нивните дрогирани, алкохолизирани, промискуитетни, анимистички или атеистички „богови“, кои често се реплика на сепак (*не*)романтичните романтичари од 19 век, како „лудиот“ Перси Шели или „проколнатиот“ Бајрон, се вклучуваат во идејните модели во раниот новодошки Олимп на бит поетите.

Еден од постарите претставници на бит генерацијата, поетот и издавач, уредник на City Lights, Лоренс Ферлингети, поседува типичната predisпозиција на атеистички бунтовник против фамилија, татковина и Бог. Неговиот избор на анархичност, хомосексуалност и гнев кон светот, е заснован, меѓу другото, и на неколку други социо-културни фактори. Ферлингети бил син на имигрант кој служел во војската на Америка, земја чии идеали синот поет подоцна со презир ги понижува, додека едновременно ги користи сепак светски водечките развојни привилегии на таа земја. Поетовата аверзија против стадардите и редот во тогаш, сè уште, високоорганизираната Америка, сепак, се разводнува во импровизирачкиот дух на џез ритмот. Слично како во делата на Е.Е. Камингс, стиховите на Ферлингети навидум се боемски нафрлени на страниците, но под таа *неорганизираност* некои критичари и психоаналитичари дијагностицираат напрегање сепак да се владее со норми на влијание врз читателите.

Таа влијателност врз аудиториумот и читателите, Ферлингети се обидува да ја постигне со комбинација од хумор и темен цинизам, одлики кои и квазиинтелектуалците од бит генерацијата ги претставувале како типична интерпретација на нивната, во голема мерка, антиамериканска грижа, т.н. *нова очовеченост* во однос на Америка. Ферлингети, како и неговите левичарски истомисленици, биле едновременно и сведоци и учесници во почетоците на падот на американската култура. Тие деструктивно ја опеваат бедата на духот среде просперитетноста на капитализмот, додека тие, неостварени и неисполнети, гротескно грандомански се сметале себеси за авангарда во *прогресивното* социо-политичко и културно-книжевно менување на Америка во подобар свет, промена која сепак се покажува регресивна, камелеонска, перфидна и

хипокритска тиранија во име на слободата. (Levine, 2009)

Пресвртот во текот на Бит движењето го бележи објавувањето на „Крик“ од Ален Гинзберг. Преку оваа поема тој им дава глас на битниците кои апелираат на свртување и кон грдоста, и на сегашноста и на минатото, и кон оралната рецитаторска паганска традиција (како скитачките групи на средновековните музиканти), и кон одметништвото и потрагата по имици и идеи низ темната готика).

Подземјето на Америка не е лесно ни за моќните ни за бедните (оние кои можеле да си дозволат да се облекуваат само преку „Армијата на спасот“ каде што се купуваат износени облеки донирани за помалку привилегираните или бездомниците зависни од дрога, како во случајот на Гинзберг). „Крикот“ од суб-културното подземје не ги остава рамнодушни ни аутсајдерите во американското општество, ни останатите. Во Гинзберговиот светоглед се отсликува и синдромот на страдање, резигнација и револт, преостанати во неговата генеалогичка на Евреин кој не верува во Бог, туку во слободарската моќ на дрогата, сексот, хомосексуалноста, криминалното но за него оправдано револтирано однесување како несреќната индивидуа, жртва на американската незадоволна (неуспешна) маса која најчесто одбива да ги признае самоуништувачки инстинкти на зависниците (вклучувајќи ги и зависниците од државата, од големата централа за државна помош, „мајка на општеството - социјалната држава“, од која зависат 48 милиони денес, во 2013 година. Живеејќи со ментално болна мајка и со татко кој диктаторски наметнува строгост за да надомести за изместената, нестабилна средина без традиционално морални фамилијарни вредности, Гинзберг еволуира во емотивно лабилен адолесцент и конечно ги поместува своите етички вредности во антиконзервативни и отворено хомосексуални (засилен со својот поет-партнер Питер Орловски). Иако таткото го вовел синот Ален Гинзберг во светот на поезијата, во кој се придружил и Вилијам Бороус, Гинзберг засекогаш останал неорганизиран бунтовник во поезијата како и во животот, иако Крикот и денес се одгласува со своите обиди за луцидна критика против општеството.

Идеите на постмодернизмот си наоѓале природен хабитат во хаотичниот свет на Гинзберг исполнет со бес против системот и нормите за дисциплиниран интелектуален и емотивен развој. Потрагата по мир и среќа, pursuit of happiness (типична и суштинска и во американскиот Устав кој либерална Америка се стреми да го укине или радикално да го промени), Бит генерацијата подоцна ја интерпретира и како покорно, пасивно, кукавичко помирување и продавање на револуционерниот дух. Тоа го чини кога, парадоксално, битниците бегаат од Америка за да бараат мир и среќа по Хималаите и кај домородците од разни меридијани.

Ваквиот ескапистички револт за бит генерацијата и неомарксистичките *псевдоидеали* на постмодернизмот, биле шокантни за

просперитетните економски, образовни, научни и културолошки напредни педесетти години на 20 век. Сепак, Гинзберг и неговата генерација биле инструирани да станат пионери-агенси за промени или морфирање на промени какви денес Америка конечно воспоставува како мејнстим радикална опозиција. Оваа опозиција е веќе во позиција, владее со земјата, и веќе инсталира своевидно нови хипи-бит, новодопски, мултикултурни трансформации кои им опонираат на наследените, традиционални вредности на западната, пред сè, евроамериканска „цивилизација“.

Воспалителните бит коктейли од инспирација, десперација, индоктринација и политизација, ги имаат запоеано бит поетите со зависност од инстинктите за „промени“ до таа мерка што од денешна аналитичка перспектива, се чини дека бит диоптријата недоволно свесно го „употребувала“ и Волт Витман како нивни модел, иако Витман е суштинска антитеза на битниците. Витман ја воспева Америка и нејзиниот шампионски дух на најхумана, најуспешна земја на светот во 19 век, додека Бит поетите ја плукаат, псујат и уринираат врз нејзиното знаме и значење. Славењето на природата кај Витман е здраво и чисто, органско, додека кај постмодерните Бит поети е баханално и банално, боемско, поетски разбојничко, еден вид спиритуалистичка конкокција од верување во сè што во суштина им ја попречува слободата кон зачеток на „новиот светски поредок“ на кој и сами не знаат дека се заморчиња.

Од *зелена*, битничка Америка преминува во полузрела за оттаму во подоцнежниот период, преку поезијата на Гинзберг (колку и да останува бизарна и шокантна), Америка доживува привидно заморена бунтовност, која делумно ја намалува потребата да се објаснува себеси, да го менува, менторира, инструира и префабрикува светот во нов калап. Сепак, синдромот на бит генерацијата продолжува да се модифицира.

Иаконе признава дека не успева со својот прототип на социокултурната констрикција, бит-хипи движењето и служи на аморфната, типично атипична, деконструктивна и деструктивна интерпретација на светот, на постмодерната хипокризија и лудување за промена на светот и човекот по мерка на релативистички, индивидуализиран хаосот во психата и во општеството. Меѓу нив се наоѓале и фолиранти од форматите на „гуру“ лидерите кои ги запоседнувале дрогираните паркови и универзитетски кампуси на слободата на Америка и кои изведувале наводно *инспиративни* експерименти (како професори и студенти од типот на Тимоти Лири и неговиот LSD илуминаор на интелигенцијата). Сепак, да се помага на другите не била силна страна на хуманитарните пораки во бит поезијата, бидејќи таа и самата духовно не можела да си додаде енергија на сопствените надежи во подобра иднина.

Критиките за идеите, изгледот и поведението на бит генерацијата доаѓале од повеќе сфери на општеството. Одредени академски заедници

ги прогласиле битниците за акултурни антиинтелектуалци, сексуални девијантни со инспирации индуцирани од штетни психотропни супстанции - дрога (оправдувана од битниците со нејзината предисториска племенска употреба), сметајќи ги бит поетите за антитеза на спиритуални и емотивни лидери на „новото доба“. Одредени политичари продолжиле да ја оценуваат нивната анархистичка идеологија како комунистичка и антихристијанска закана за националната безбедност. И тајна, но и нескриена била битничката критика против општеството, одбегнување да се вклучат во реално, практично менување на светот и градење на сопствениот идентитет и интегритет во образовно-културниот и социо-економски систем на демократска Америка. Бит генерацијата во американската поезија одбегнува да ја деконтаминира сопствената самоуништувачка пермисивност да се чувствува „дотепан“ од моќта на „судбината“ на светот во кој, секогаш по туѓа вина, не успеваат да се интегрираат, но сепак фундаментално носат радикално либерален пресврт во Америка, дури и во нејзините најпрестижни универзитети, култиватори на свест (како Харвард). (Kullberg, 1996)

Бит генерацијата остварува влијателност и социјален активизам во слоевите на незадоволното американско општество и со тоа што, како со „Крик“ на Гинзберг, она што важело за неприфатливо во општеството и во литературниот израз, уште поагресивно се бори да ја либерализира левичарската цензура. Едновремено, бит поетите и нивното артистичко поклонение на новиот спиритуализам, на духовите во дрвјата и животните, одново парадоксално бива употребено од политиката за човековата околина, од екологијата како грижа за природата и како ново усовершено идејно оружје на „зелените“ против капитализмот на Америка, а во прилог на старо „црвените“. Додека во Кина се води Црвената револуција, во САД, пред сè на „Левиот брег“, во Сан Франциско, Бит генерацијата води сопствена културната револуција во книжевната уметност, која од 2006 година доживува нов процут преку своите оживевани нео-либерални клонови.

Поетската порака во „Крик“ е очајна елегија и тешка, лоша визија на индивидуата за себе и за нејзината „изгубена“ генерација, за скриено посакуваниот распад на Америка иако за оплакуваниот сопствен неуспех. Од очајот по Втората светска војна, до автобиографските борби со сопствената личност, растргната меѓу духовната беда пред сè во 60-тите години, бегството во дроги и отпор против позитивно менување на себеси и на општествените стандарди, принципи, морални и културолошки норми (кои претставуваат рестрикција за битникот Гинзберг наоѓа мрежа на концепти и методи во своето „движење“ со светот на книжевниците, свет во кој модерното и постмодерно незадоволство со реалноста и наводната „невистинитост“ на реалноста, на Бог (кого тие продолжиле да го „убиваат“).

Преку ликот на Молок, Бог пред кој се жртвуваат децата, Гинзберг, по формулата на постмодерните импровизатори на нова реалност, си ги објаснува причините за неговото фрустрирачко и парализирачко нефункционирањето во општеството. Го обвинува материјализмот, експлоатацијата, технологијата, владината бирократија, конформизмот и сè што ја правело Америка некогаш најурамнотежена, најуспешна демократија на сите времиња. Според постмодерната варијанта на бит генерацијата, Молок ја персонифицира негативноста во моќта на Америка која, според неговата марксистичка критика го уништува најдоброто во човековата природа и создава страв и сомнеж кај оние кои не го следат системот. Притоа, Битниците одбиваат да прават споредби со монструозното лице на комунистичкото општество на правда и еднаквост за кое пишува и предупредува Џорџ Орвел и останатите реалисти и визионери.

Иако во третиот дел од „Крик“ Гинзберг се обидува да еквилибрира меѓу очајот и раздорот, отсуството на неговата вера во Бог, и неговата разбирана, нарушена доверба во човекот и општеството, доаѓаат во колизија со иницијативите на неговата „дотепана“ душа да се радува на препород. Наспроти христијанската филозофија на љубов и помирување, Гинзберг доминантно се приклучува на ориентални филозофии чија пермисивност му дозволува грешење без чувство на вина и верување во можности за некои идни реинкарнирање, каде што ќе помине без казна за какво било злосторство со валкана с(о)вест.

Америка е повредена и само со љубов, разбирање и заедничка и индивидуална работа сè може да се промени на подобро – е заклучок кој повеќето постмодернисти не се во состојба да го искажат, но таа надежност за заедништво и интегритет во дивергентноста на Америка, се случува, макар и за кус, и можеби халуцинаторски, период, со бунтовникот Гинзберг. Тој ја завршува поемата „Крик“ со жалење што повеќе ништо на овој свет не е свето, иако, одново парадоксално, тој и неговата бит генерација на постмодерно хаотични анархисти се токму тие агенти и агенсии за убивање и притоа исмевање на Бог, за цинизам кон човекот, за иронија кон нормалното и за одржливо повикување на духови од мистични филозофии, со инкантациии и суфизми за нови вистини и нов поредок.

„... зашто единствените вистински луѓе за мене се лудаците, оние кои се доволно луди да живеат, луди да зборуваат, луди да бидат спасени, желни за сè едновремено, оние кои никогаш не зеваат ниту кажуваат општи нешта, туку горат, горат, горат како спектакуларна

огнометна ракета која експлодира налик на пајажина од свездите, а во средината и се гледа татнежот на сината светлина, та човек мора да каже.. Аууу!“

(Џек Керуек, *Ha nam*, превод: Фросина Јованова)

Извадокот е од делото на уште еден претставник од бит генерацијата на постмодернизмот, Џек Керуек, новелата *Ha nam*, прогласена, одново парадоксално, за една од стоте најдобри книги на 20 век. Причините за бунтовност кај Керуек се присутни и денес, колку во САД, толку повеќе во ЕУ, каде што невработеноста се движи од 25 до 45% кај младите, а сепак стабилноста и мирот се фактор кој сè уште се „одржува“ дури и од страна на екстремно загрозените интелектуалци или работничка или „безработничка“ класа. Керуек е роден во град познат по невработеноста и бедата во тој период, Ловел, Масачусетс. Тој, наспроти Гинзберг, го започнува својот детски и младински живот во ментално и морално постабилно семејство. Меѓутоа, факторот (не)здрава фамилија и (не) стабилно општествено опкружување и од него формираат стереотип на постмодерен бит профил со нестабилна психа, бегање од стварноста и барање лек во болестите од адиктивна природа: боемски стрес во однос кон себе и кон другиот.

Ниту религиозниот однос како посттрауматска терапија во неговото семејство кое го загубило другото дете, брат на Џек, не бил цврста подлога во духовниот систем на овој поет „заразен“ од лудилото, хаотичноста и анархизмот на постмодерните битници како Керуек. Неговиот родител пропаднал во алкохол, безработица и беспарица, но ако Џек Керуек имал доволна верба и морална сила за опстанок, како посветениот и успешен протагонистот во делото „Моби Дик“, тој немало да ја доживее американската верзија на егзистенцијален и писателски апсурд зачат кај француските социјалистички нихилисти и дезилузионисти. Дури ни прагматичната кариера на фудбалер и самообразование во слободното време, ниту фудбалската стипендија на Колумбија колеџот во Њујорк, не биле доволни да ја закрепнат и ослободат психата на Керуек и неговата страст кон стилот на бит генерацијата: барање на инспирација низ лутање по светот, незаситно бегање од себе и другите, самоизмама за учење низ патување и боемски задоволства.

За бит генерацијата, како и за повеќето постмодерни „интелектуалци“, знаењето стекнувано преку систематско и сериозно образование е предмет на потсмевање. Оттаму, како своевидна „здрава“ реакција на бит поетите и Керуек бесцелното талкал низ животот додека се убедувал дека патува кон повисока внатрешна „просветленост и сложени интерпетации на светот и човекот“, кон своеволно приклучување на терапија против „оковите на општеството“. Дошло време кога Керуек сериозно започнал да се занимава

со пишување, кога се соочил со проблемите кои ги преживувале и Ален Гинзберг и Вилијам Бороус. Од нив Керуек подоцна извлекува суштински заклучоци за спасување од провалијата на безнадежноста која вирулентно ја зафатила „изгубената“ генерација на битниците и нивната варијанта на послаби, духовно помизерни следбеници: субкултурните хипи отпадници од социопатските и психопатски елементи во американската култура, чии клонови за половина век, одново парадоксално, исто така мутираа во мејнстрим идеи и идеологии денес.

Во прозата *Ha nam* Керуек раскажува за нескротливиот и луд Дин Моријарти кој, откако бил отпуштен од поправен дом во Њујорк, се запознал со Сал Парадајс и неговата група пријатели кои многу бргу го прифатиле во својот мал круг на само-задоволни интелектуалци. Сал бил воодушевен од Дин, од неговите погледи кон животот и неговата храброст да замине и без скршена пара да го „прошета“ светот. Инспириран од хаотичната енергија на неговиот нов пријател, а делумно и поради писателската блокада со која се соочувал, Сал одлучил да тргне на пат кон Денвер. Во деновите поминати по суровите патишта, до конечната средба во Денвер, лудите ноќи, девојките, алкохолот, дрогата, другарите, меѓу кои и Карло Маркс, и секако „сиот тој цез“, па сè до сончевата Калифорнија, за повторно да се почувствува дека се вратил на *главните* патишта, оваа книга е уште еден стереотип за постмодерната бит дијагноза на драматично-авантуристичко, опсесивно-компулсивно лудо возење и дезориентирано талкање на незадоволните, неостварени учесници во *американскиот сон*.

Бунтовници без причина ѝ се познати на историјата на литературите по сите патишта на културите на светот. Но битно за бит генерацијата во друштво на американскиот постмодерен книжевен наратив е ненаоѓањето, губењето, отфрленоста по правливите патишта на *Раут 66* или на кој друг било број на споредни патишта на САД. Загрижувачка во општествено-културната анализа на битието на човекот и писателот во 60-тите години и подоцна кај пост-постмодерните „мислител“ е состојбата на свеста кога смислата на постоењето се губи во *американско странствување на француски начин*, како кај „Странецот“ на Ками, губење по нетипични, нејасни за изгубената психа, привидни или со денешен лексикон, „виртуелни“ светови на искривена слика на духот.

„Кога се разбудив сонцето веќе беше зацрвенето и тоа беше еден исклучителен миг во мојот живот, најчуден момент од сите, кога не знаев кој сум – бев далеку од дома, проколнат и уморен од патот, во етина хотелска соба каква што никогаш не бев видел, слушајќи го

шуштежот на пареата однадвор и чкрипењето на старата хотелска дрвенарија, и чекорите одозгора и сите тажни звуци, и гледав немо во високиот напукнат таван и тие петнаесетина чудни секунди навистина не знаев кој сум. Не бев уплашен, бев едноставно некој друг, некој странец а целиот мој живот беше проколнат живот, живот на дух“.

(*На пат*, Керуек, превод: Ф. Јованова)

Како што Гинзберг барал прочистување на заматената имагинација преку индиски и хималајски духовни водачи, но тешко успевал во тоа, и Џек Керуек побарал поедноставена, концизна, реална, јасна мисла – и преку јапонскиот хаику израз. Читателот на 21 век можеби ќе препознае дел од трајно одржливата смисла во талентот на Керуек и преку овие негови стихови.

Џек Керуек (хаику строфи)

- Шутирајќи ја *промашувам*
вратата на фрижидерот
која сепак се затвори.
- Самрак. Претемно
да се прочита страницата,
престудено.
- Сомот се бори за живот
и победува,
испрскувајќи нè сите.
- И денес нема телеграма,
само повеќе паднати
лисја.
- Во шкафот за прва помош
зимска мува
умрена од старост.

Библиографија:

- Burroughs, W, (1992) *Naked Lunch*. New York, USA: Grove Press
- Ferlinghetti, L, (2007) *Poetry as Insurgent Art*. New York, USA: New Directions Publishing Corporation
- Ferlinghetti, L, (2008) *A Coney Island of the Mind*. New York, USA: New Directions Publishing Corporation
- Ferlinghetti, L, (2004) *Americus, Book 1*. New York, USA: New Directions Publishing Corporation
- Ginsberg, A, (2009) *Howl, Kaddish and Other Poems*. London, England: Penguin Group
- Kerouac, J, (2007) *Road Novels 1957-1960: On the Road, The Dharma Bums, The Subterraneans, Tristessa, Lonesome Traveler, Journal Selections*. New York, USA: Literary Classics of the United States Inc.
- Kullberg Monroe, Kelly, *Finding God at Harvard*, InterVarsity Press, Downers Grove, IL, USA
- Levine, Mark, (2012) *Ameritopia: The Unmaking of America*, Threshold editions, Simon and Shuster, NY, USA
- Levine, Mark, (2009) *Liberty and Tyranny*, Threshold editions, Simon and Shuster, NY, USA
- Whitman, W, (1982) *Poetry and Prose*. New York, USA: The Library of America

Стручен труд
Professional paper

ЕТИЧКИТЕ ВРЕДНОСТИ ВО БАЈКИТЕ ОД БРАЌАТА ГРИМ

проф. д-р Виолета Димова¹
Габриела Николовска¹

Апстракт

И ден-денес се прашуваме во што точно се наоѓа тајната на убавината на бајките, приказните и митовите, собрани и испечатени од страна на браќата Грим. Што е тоа што секогаш ги прави интересни за читање, како за младите читатели така и за повозрасните? Денеска, кога живееме во време на изгубени хумани вредности, дури и кај најмладите жители на планетава Земја, она што ни недостасува на сите е во таа постојана борба меѓу доброто и злото, да победи доброто, етичкото, праведното, како врвна категорија на убавината на постоењето. И покрај модерниот и секако брз начин на живеење, како и револуционерниот напредок на сите научни и техничко-технолошки полиња, сепак, целта од највисок ранг е да се придржуваме кон основните етички принципи. Сметам дека овие основни морални вредности се длабоко врежани во бајките во изданието „Детски и семејни бајки“ на браќата Грим.

Клучни зборови: *бајки, браќа Грим, етички вредности, модерно општество, добро и зло.*

ETHICAL VALUES IN THE GRIMM BROTHERS' FAIRY TALES

Violeta Dimova, Ph.D.²
Gabriela Nikolovska²

Abstract

One cannot stop wondering what exactly the secret beauty of the fairy tales, fables and myths collected and published by the Grimm brothers is. What is that enchanting thing that always makes them interesting to read both for the younger and the older reading audience? Today, when we live in a time of lost human values, when even the youngest had lost their sense of what pure goodness represents, what we need is in the constant battle between good and

¹⁾ Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²⁾ Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

evil, the good, ethical and justly as an acme of divine living to vanquish the bad and evil. Despite this modern and velocious way of living, as well as the revolutionary ascent in all scientific, technical and technological fields, the highest aim to keep to the primary ethical fundamentals is still very significant. That is why the importance of the fundamental moral values deeply weaved in the Grimm brothers' fairy tale collection "Children and family fables" will be underlined in this paper.

Keywords: *fairytales, Grimm brothers, literary works, moral values, modern society, good and evil.*

Вовед

Целта на овој труд е да покаже дека основните морални, естетски и етички вредности и денес се истите оние на кои биле воспитувани и учени децата и младите уште пред многу години. Со тоа сакаме да покажеме и да докажеме дека и покрај тоа што во брзорастечкото модерно општество, сè се менува, овие вредности остануваат исти. „Заслугата на браќата Грим во времето кога делувале е таа што се труделе да ги забележат оние бајки во кои главните актери се децата или младите, што ги правело привлечни за младите читатели, кои низ тие приказни биле воспитувани во духот на моралните норми и ги упатувале во духот на протестантизмот да бидат вредни, да ги слушаат постарите и да ги следат Божјите заповеди”, објаснува во еден есеј Ханс Јорг Утер, уредник на „Енциклопедијата на бајките на браќата Грим” со 2.700 енциклопедиски единици и автор на обемниот прирачник за „Детски и домашни бајки” на браќата Грим. Првото издание на овие бајки, кое било богато илустрирано, секако и приспособено според должината, јазикот и стилот на различните возрасти, се состои од 207 бајки. Творечката дејност на браќата Грим која им одземала десет години од нивниот живот, им донесе бесмртност, а на читателите им даде можност постојано да прават избор и да ги анализираат најубавите бајки и преку нив да се учат на најубавите особини.

Текст

Иако живееме во време на високоразвиена компјутерска и техничко-технолошка експанзија, неопходно е да внимаваме на хуманата димензија при воспитувањето на младите кои, за жал, сè помалку имаат допир со пишуваната литература и со бајките, во класична смисла на зборот. Знаеме дека воспитувањето на младите генерации е една од најважните улоги на возрасните. Растењето и воспитувањето на децата е најубавата, но истовремено и една од најтешките задачи на светот. Неретко родителите се чувствуваат неподготвени за таа важна задача, бидејќи се плашат од грешки. Од суштинска важност е родителите да ги воспитаат децата според вистинските морални вредности.

По дефиниција, терминот **морал** е збир на правила на едно определено општество или општествена класа за содржината и начинот на меѓусебните односи на луѓето во таа заедница. Моралот значи способност за правење разлика помеѓу доброто и лошото и претставува правец во философијата кој како предмет на изучување ја вклучува етиката, што всушност опишува начин на живеење т.е., став кон животот со свест за дисциплина. Моралот е една од најважните карактеристики на човекот. Денеска во сите сфери на човечката егзистенција се јавуваат проблеми, кои можат да бидат резултат и од лошото и неодговорно човеково однесување кон работата, кон природата, која е сè повеќе на удар на загадувачите на воздухот и оние кои ја уништуваат животната средина, неопходно е да се зачуваат старите и новите етички норми.

Еден од најважните етички мислителци, кој исто така создавал етички норми и вредности е Аристотел, кој воедно е и првиот кој го спомнал поимот етика, во неговото основно значење – морал или убаво однесување. Според него, моралот има три извори:

- Првиот извор е **општеството** (заедницата), тоа значи дека мнозинството луѓе се сложиле што е добро и така ќе постапуваат;
- вториот извор е **човекот** (единката) кој го создава моралот според сопствени идеи и постапки, но и овој морал се оценува во заедницата;
- третиот извор можат да бидат **сознанијата од минатото** и од целиот свет, при што се мисли на мудростите и искуствата од минатото за прашањата на доброто и злото.

Денес, за жал, живееме во едно такво општество каде што многу единки не ги почитуваат ни основните морални вредности, па така тие подлегнуваат на најлошите пороци, како што се криминал, зависност од некои опојни средства или пак алкохолизам.

Во овој труд ќе го задржиме вниманието на третиот извор на морал, а тоа се сознанијата од минатото од целиот свет, односно мудростите и искуствата од минатото и прашањата на доброто и злото, како основа, длабоко втемелена во бајките на браќата Грим. Тоа се: честа, вистината, праведноста, патриотизмот, доброто однесување со семејството, грижата, помошта, соработката и комуникацијата со другите и секако, универзалните етички и морални вредности - мир и толеранција.

Мислам дека не постои човек кој барем еднаш не се сретнал со бајките, приказните и легендите од браќата Грим. Секој од нас има прочитано некоја сказна која ги содржи најважните етички и морални вредности. Бајките на браќата Грим со својата едноставност им носат на читателите, особено на најмладите читатели многу етички пораки, кои поради едноставниот стил стануваат лесно достапни и разбирливи и за децата од предучилишната возраст, па така имаат силно влијание врз развојот на нивната личност

и им помагаат многу брзо да ја сфатат разликата меѓу доброто и злото, љубовта кон семејството и најблиските, потребата да му се помогне на послабот во неволја итн. Во сите нивни бајки, митови и легенди може да се доживее древновековната тајна на моралните вредности. Така на пример, во „Пепелашка“ (или на германски „Aschenputtel“), една од најпознатите бајки, за кои се направени денес најразлични верзии, а исто така се направени и многу анимирани филмови, највоочлива е добрината на Пепелашка. Тоа го гледаме, не само од нејзиното однесување со маќеата и нејзините две полусестри, туку пред сè преку однесувањето со животните. Така, детето – читател, не ја „засакува“ Пепелашка само поради нејзината убавина, добрина и послушност кон маќеата, туку и поради тоа што им создава една романтичарска слика за хармонијата во природата, што исто така спаѓа во оние морални квалитети што треба да ги поседува секој човек.

Зошто сметам дека бајките се важни при усвојувањето на моралните вредности? Во бајките и приказните се прикажани добрите и лошите дела најчесто на наједноставен и наивен начин, на начин кој е многу близок до децата од најмала возраст, во период кога треба кај нив да се создаде добра основа за нивното идно етичко однесување во социјалната средина, а тоа е градинката. Што се однесува до возрасните, тие во бајките имаат извонреден инструмент со кој ќе си помогнат во создавањето слика за вистинските морални вредности и етички здрави деца, кои ќе умеат да ги следат и да ги почитуваат моралните норми во општеството и во животот воопшто. Секако, истражувачите на бајките, наоѓаат и некои елементи кои за нив се дискутабилни, по однос на борбата меѓу доброто и злото. Така на пример, некои критичари сметаат дека речиси во секоја бајка има „крв и убиство“, како што е тоа на пример во „Црвенкапа“, во „Снежана и седумте цуциња“, каде што дури и се игра од радост по убиството на волкот (во „Црвенкапа“). Но, сепак овие „хорор“ сцени можеме да сметаме дека не може да влијаат негативно врз свеста на детето, пред сè поради тоа што тоа ја доживува смртта на поинаков начин од возрасниот човек, а со тоа и убиството на „лошиот“ лик за него е уште една победа на доброто врз злото.

Но, бајките не се само извор на дискусија. Од нив можеме да дознаеме како се гледало на моралните вредности кога биле создавани и публикувани во времето на рационализмот и просветителството, како во времето на романтизмот, кога биле публикувани од Браќата Грим, а како се гледа на етичките пораки што произлегуваат од нив денеска.

Заклучок

Се прашуваме дали децата денес веруваат во добри самовили, волшебни стапчиња, лоши змејови или пак нивното внимание е пренасочено кон некои други виртуелни светови, кои толку ги „изместиле“ вистинските морални норми што е веќе алармантно за родителите, кои сè помалку и помалку имаат време за воспитување на своите деца. Затоа, сметам дека бајките треба прво „да им ги вратиме“ на возрасните, кои, откако ќе ја „повратат изгубената доверба во нив“, ќе можат да им помогнат на своите деца да ја сфатат суштината на живеењето, која не пропагира „живот како бајка“ (бидејќи такво нешто ниту постоело, ниту постои), туку живот во кој, ако ги почитуваат и ценат основните етички норми можат да живеат спокојно и достоинствено.

Библиографија:

1. Темков, Кирил, (2010) „Етика“ - Скопје, Министерство за образование и наука на Република Македонија
2. Bezic, Zivan (2002), „Etika i Moral“, Split
3. Boss, A.Judith (2008) „Analyzing Moral Issues“, Brown University
4. Професор д-р Кирил Темков, број 21796 | петок 25.9.2009, од <http://www.novamakedonija.com.mk/NewsDetal.asp?vest=92291033296&id=25&setIzdanie=21796>
5. http://www.grimmstories.com/de/grimm_maerchen/aschenputtel
6. Shermer, Michael (2004), „Transcendent Morality“, The Science of Good and Evil
7. All About Philosophy - The Big Questions“ (2002 – 2011) <http://www.allaboutphilosophy.org/moral-values-faq.htm>, AllAboutPhilosophy.org

Стручен труд
Professional paper

ВТОР СТРАНСКИ ЈАЗИК ВО СОВРЕМЕНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – АСПЕКТИ И УСЛОВИ ЗА НЕГОВО ИЗУЧУВАЊЕ

проф. д-р Виолета Димова¹
Гордана Николовска¹

Апстракт

Во овој текст се обработува прашањето за учењето втор странски јазик и за аспектите и условите кои произлегуваат од потребата за негово изучување. Денес во училиштата се користат различни методи за изучување на втор странски јазик. Дали се успешни тие методи или не се, зависи пред сè од компетенциите на наставникот, како и од учениците и од нивната ефикасност. За да биде успешен еден час треба да биде добро испланиран. Исто така, особено важен елемент при изучувањето втор странски јазик е мотивацијата. Секој професор треба да знае како да ги мотивира учениците за да бидат заинтересирани и посебно мотивирани, со оглед на оптовареноста на училишните содржини за учење втор странски јазик. За да постигне успех и да има ефективни резултати, неопходно е претходно да го истражиме нивото на знаење на учениците, во врска со вториот странски јазик.

Клучни зборови: *втор странски јазик, методи, предавање, мотивација, знаење.*

SECOND FOREIGN LANGUAGE IN CONTEMPORARY EDUCATION: ASPECTS AND CONDITIONS FOR ITS ACQUISITION

Ph.D. Violeta Dimova²
Gordana Nikolovska²

Abstract

This paper deals with the issue of learning a second language and the aspects and conditions arising from the need of its acquisition. Today, schools use different methods for second language acquisition. Whether these methods are successful or not depends mainly on the teacher's competence, as well as the students and their performance. A lesson should be well planned in order for

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

it to be successful. Also, a particularly important element of second language acquisition is motivation. Every teacher needs to know how to encourage the students to be interested and individually motivated, regarding the workload of the school syllabus for second language acquisition. It is necessary to determine the level of prior knowledge of students regarding the target language in order to achieve success and have positive results.

Key words: *second language, methods, teaching, motivation, knowledge.*

Вовед

Денес кога се дискутира за училиштата и воопшто за образованието се јавуваат многу прашања и дилеми, особено во врска со изнаоѓање нови, современи патишта и методи за што поуспешна реализација на наставните содржини. Брзиот технолошко-технички развој, примената на компјутерската технологија во наставата, отвораат нови можности и начини за примена на некои нови или поинакви техники на учење, кои имаат силно влијание и врз учењето втор странски јазик. Учењето втор странски јазик е еден подолготраен процес, којшто е условен од повеќе аспекти. Пред сè, тоа е мотивацијата за учење втор јазик, но директно влијание врз успешноста и постигнувањето на поставените цели е добро организираниот наставен час, со однапред определени методи, принципи, форми на работа и задачи, што треба да се реализираат на наставниот час заедно со учениците.

1.1 Наставникот - креатор на наставата и учењето на 21 век

Наставникот, како креатор на наставата на 21 век, има сериозна и тешка задача. Зошто велите дека во овој век таа задача е тешка, кога, како што знаеме, одговорноста на наставникот отсекогаш била на завидно ниво, уште од појавата на првите училишта? Еден од одговорите на ова прашање е дека денешниот наставник, покрај тесно-стручните компетенции треба да располага и со знаења за најновите методи и техники на изучување на странските јазици, како и со вештини за примена на компјутерската технологија.

Наставниците би требало да знаат што е карактеристично за децата на одредена возраст, што сакаат да научат или кој странски јазик сакаат да го научат, имајќи ги предвид следниве работи:

1. Како учат децата и кои се нивните цели и можности?
2. Како учат децата според нивната возраст, во група?
3. Индивидуалниот стил на учење и личноста на секој ученик во училиницата;
4. Предзнаењата на учениците;
5. Која цел сакаат да ја постигнат наставниците?
6. Предзнаењето на странскиот јазик.

1.2 Стратегии кои ќе го задржат вниманието на учениците

Треба да се привлече вниманието на учениците, користејќи различни видови активности или „освојувачи на внимание“, со цел да се стимулираат за темата која треба да се обработува. Важно е да се испланираат прифатливи и интересни содржини; да се објасни важноста и целта на секоја содржина; да се подвлече важноста на постигнувањето на однапред определените цели, за да можат да ги препознаат и да бидат горди на својот напредок. Наставникот треба да испланира со кои средства ќе се привлече вниманието на учениците: дали тоа ќе биде со игра или пак со видео анимација, музика на јазикот кој треба да се изучува и други различни начини кои зависат и од креативноста на наставникот, но и од креативноста на учениците, кои треба да бидат во центарот на вниманието, како субјекти на наставниот процес.

За да се постигнат целите, што треба да ги реализира наставникот при оспособувањето на учениците за самостојно учење, важно е и во која форма на работа ќе се изведува учењето на јазикот. Дали тоа ќе биде фронтална форма на работа, во пар, индивидуално или пак во група. Повеќето од учениците се чувствуваат попријатно кога работат во групи отколку индивидуално. Членовите на групите можат да ротираат со цел учениците да ги вежбаат интерперсоналните вештини. Пред да се испланира новата тема, треба да се посвети време за да се дознае кои се претходните искуства и предзнаења на учениците.

Училиштето во 21 век ќе треба да ја приспособи воспитно-образовната програма за да ги задоволи потребите на учениците, на нивниот развој и на нивните интереси, што во голема мера ќе одреди што треба тие да научат на определена возраст, а тоа да биде приспособено и на актуелните потреби на општеството и на средината во којашто живеат. Оној кој сака да учи втор странски јазик, треба да има одредени познавања за земјата во која се зборува тој јазик, за обичаите и за нејзината културна историја.

Исто така, треба да има минимум предзнаење за јазикот којшто ќе го изучува. Наставниците би требало да имаат предвид и тоа дека секој ученик е единствена индивидуа, производ на една културна средина, темперамент и менталитет, и дека секој ученик е посебна личност. Ова се фактори кои се менуваат со растењето и неговиот развој.

Покрај тоа, никако не смееме да го забораваме педагошко-психолошкиот елемент на воспитно-образовниот процес, кој, всушност, е темел на секое образование, кое сака и треба да биде хумано. Тоа значи дека секој наставник пред сè треба да води сметка за емоционалниот, физичкиот и когнитивниот развој на своите ученици, кои во оваа фаза од животот треба да имаат и услови во кои ќе се развиваат и како социјални личности, оспособени за комуникација дома, но и надвор од нивното опкружување. Овие аспекти, директно или индиректно влијаат врз определувањето на методите, техниките, средствата и, секако, изборот на соодветни начини

за мотивација на децата за да се определат за учење втор странски јазик. Со зголеменото разбирање за когнитивниот, емоционалниот и физичкиот развој, и што е уште поважно со применувањето на тие сознанија во практиката, значително ќе се подобри квалитетот на воспитно-образовната работа во училиштата.

Вредностите кои наставниците и родителите можат најдобро да им ги пренесат на децата се: да ги почитуваат другите, да соработуваат со другите, да се однесуваат фер и чесно и да веруваат во себе. Почитувањето пак на културните разлики, како и отвореноста на училиштето за соработка со родителите, секогаш било основа за квалитетен воспитно-образовен процес.

Заклучок

Денеска преовладува сфаќањето дека наставникот има само улога на посредник, а учениците се најважни актери во стекнувањето и формирањето на личното образование. Но она што е доминанта во современата настава е сфаќањето на врската: наставник – ученик. Наставникот, кој е задолжен за добро и ефективно организирање на наставниот час треба да знае и да умеє да воспостави функционална интеракција со ученикот, кој како субјект на наставниот процес ќе придонесува еднакво со наставникот за максимално реализирање на целите и на задачите при изучувањето на вториот странски јазик.

Библиографија:

1. Д-р Кит Прентон, Јанкуловска Снежана (2009), *Настава и учење на 21 век*, АД Печатница Напредок, Тетово.
2. Kate Burke Walsh, Сузана Киранциска, Татјана Лазаревски Ѓорѓиева, (2009) *Создавање средина за учење за 21 век*, Скопје.
3. Димова, Виолета: (2007) *Литературното дело и рецепцијентот*, Скопје, Македонска реч.
4. Meyer, H. (1987), *Unterrichtsmethoden II, Praxisband*, Cornelsen-Verlag, Frankfurt.
5. Weidemann, B. (1995) *Erfolgreiche Kurse und Seminare*, Beltz-Verlag, Weinheim.
6. Weichman Jürgen, (2010) *Zwölf Unterrichtsmethoden*, Beltz Verlag, Weinheim Basel.
7. Kiper, H./ Meyer, H. / Topsch, (2002) *Einführung in die Schulpädagogik*. Berlin S. (109-121).
8. D-r Radosav Nickovic, (1975) *Racionalizacija nastave I ucenja*, Radnicki Univerzitet Radivoj Cipranov, Novi Sad.

Оригинален научен труд
Original research paper

УСПЕШЕН ТРАНСФЕР НА ПОГОВОРКИТЕ И ПОСЛОВИЦИТЕ ОД ЕДЕН ВО ДРУГ ЈАЗИК

м-р Драгана Кузмановска¹
м-р Биљана Петковска²
Весна Ничева³

Апстракт

По бројните проучување извршени во рамките на лексикологијата, фразеологијата и паремиологијата, се дојде до заклучок дека навидум тешко преводливите јазични категории, какви што се поговорките и пословиците, се преводливи односно имаат свои еквиваленти дури и во јазиците со различна фразеологија. Успешното трансферирање на ваквите јазични категории секако зависи и од лингво-културниот приод. Во основа лингво-културата ја содржи кумулативната функција на јазикот, во која јазикот служи како складирање и трансфер на објект на колективното искуство, а ваквите јазични категории се манифестираат најјасно во фразеологијата.

Клучни зборови: *фразеолошки единици, еквиваленти, лингво-културен приод, преводливост.*

SUCCESSFUL TRANSFER OF PROVERBS AND SAYINGS FROM ONE LANGUAGE INTO ANOTHER

M.A. Dragana Kuzmanovska
M.A. Biljana Petkovska
Vesna Nicheva

Abstract

After numerous researches being done in the fields of lexicology, phraseology and paremiology, still the existent and considered as difficult to translate language categories such as proverbs and sayings are actually translatable and have their equivalents even in the languages with different phraseology. The successful transfer of these language categories also

¹) Лектор по германски јазик, Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

²) Лектор по англиски јазик, Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

³) Професор по одделенска настава, Основно училиште „Ванчо Прке“ - Штип

depends on the lingua-cultural approach. Basically, lingua-culture contains the cumulative function of the language itself in which the language serves as storage and transfer of the object from the collective experience, and these language categories clearly manifest themselves in the phraseology.

Key words: *phraseological units, equivalents, lingua-cultural approach, translatability.*

Вовед

Несомнено е дека јазикот го разликува човекот од животните. Тој претставува најважно средство за комуникација, преку кое се отсликува светот во кој опстојува човекот, но мајчиниот јазик отсликува еден свет, странскиот друг, а јазикот во фаза на изучување го претставува меѓусветот („Zwischenwelt“ nach Weisgerber, 1962). Тенденцијата на оној кој изучува странски јазик е да го премине тој меѓусвет и да стапи во светот на другиот јазик. Кога световите се пресекуваат и поклопуваат ова се чини изводливо, но што да се стори кога световите значајно дивергираат еден од друг? А и кога се пресекуваат, тоа е сепак само до одредена мера, бидејќи она што во едниот јазик обично се изразува со една лексема во другиот можеби се искажува со повеќе лексеми (Симоска 2002, 124) или со фразема, и обратно. Понекогаш дискрепанцата меѓу надворешно-јазичната стварност од едниот до другиот јазик е толку голема, што доведува до непостоење на денотатот во другиот јазик. Јазикот е интегрален дел на културата, а културите во кои опстојува тој помалку или повеќе се разликуваат една од друга, меѓутоа специфичностите на културата не опстојуваат секогаш, туку можат да се препознаат и да се интегрираат само при споредбата на различните култури (Prunč 2002, 199). Оттаму, владеењето на одреден јазик претставува познавање одредена култура, а преведувачката компетентност не произлегува исклучиво од јазичната, поради што преведувањето, освен јазичната, претпоставува и минимум културна компетентност.

Предмет на истражување на овој труд е изводливоста или неизводливоста за автентичен превод на поговорките и пословиците од германскиот во македонскиот јазик. Интенција на овој труд е запознавање со значењето на лингво-културата, која е предуслов за една успешна комуникација.

Предуслов за една успешна комуникација не е само поседувањето на заеднички јазик, туку, исто така, претставува и присуството на сопственото знаење.

Е.М. Верещагин и В.Г. Костомаров разликуваат три вида на знаење: универзално, регионално, географско. Од самите називи осознаваме за каков вид на знаење станува збор, но ние сакаме да го потенцираме вториот вид на знаење, затоа што таквите информации се достапни за сите членови на одредена етничка и јазична група и се поврзани со познавање

на националната култура. Ова знаење е главна тема на лингво-културата, затоа што се поврзани со националната култура [Верещагин, Костомаров, 1979].

Лингво-културен природ при проучување на фразеолошките единици

Во основа лингво-културата ја содржи кумулативната функција на јазикот, во која јазикот служи како складирање и трансфер објект на колективното искуство, а тие се манифестираат најјасно во фразеологијата. Бидејќи фразеолошкиот материјал е поврзан со природни и географски услови на земјата, со нејзината историја, економија, политика, култура, животот и обичаите на луѓето, односно постои тесна врска со фразеологија на различните сфери на човековата активност. При изучувањето на фразеологијата се јавува проблем поради постоењето на лингво-културната теорија на јазикот и затоа при изучувањето на фразеологија се зема предвид и лингво-културниот аспект, а идејата за културна вредносна компонента е претставена во делата на Е.М. Верещагина, В.Г. Костомарова, Г.Д. Томахина, А.Д. Райхштейна и други.

Лингво-културниот природ при проучување на фразеологија, вклучувајќи ги поговорките и пословиците, ја има главната улога при изучување на странските јазици поради постоењето на дополнителните лингвистички фактори. Лингво-културната анализа на фразеологија е незамислива без повикување на надворешните фактори: историјата на земјата, нејзината култура, начин на живот итн. Фразеологијата го кондензира целиот комплекс на културата и психологијата на еден народ, кој е единствениот начин да се дојде до креативно размислување, кое, пак, е нужно при изучувањето на странските јазици.

Предуслови за успешно трансферирање на поговорките и пословиците од еден во друг јазик

Познавање на една земја, нејзината историја, култура, економија и начин на живот на населението нема само општообразовна вредност, туку и комуникативна. При изучувањето на странските јазици човекот најчесто наидува на тешкотии не само поради постоењето на одреден фонд на зборови и граматички правила, туку најмногу поради постоењето на вакви јазични категории, какви што се поговорките и пословиците особено ако изучуваниот јазик нема слична фразеологија со мајчиниот јазик, каков што е примерот со германскиот и македонскиот јазик. Непознавањето на една земја, чии карактеристики се во основата на ваквите изрази може да доведе до неразбирања на содржината на изјавата како целина. Особено при преводот и при усната комуникација се истакнува значењето на познавањето на карактеристиките на таа земја од која доаѓа изучуваниот

јазик. За правилна употреба на една фраза, идиом, поговорка и пословица треба да се имаат предвид следниве предуслови:

- формата во која е употребена, нејзините лексички, структурни и други карактеристики;
- нејзината главна содржина, како и дополнителна вредност, вклучувајќи го и стилското боење;
- можност за промена, односно нејзината формална и семантичка стабилност;
- ситуацијата или контекст во кој е наведена фразата

[Влахов С.,1963].

При преведувањето односно т.н. трансферирање на поговорките и пословиците од германски и англиски на македонски јазик и обратно за да се зачува доследноста при преносот на информацијата од еден на друг јазик дозволена е и нивна замена со нивните еквиваленти од изучуваниот јазик. Преку наведениов пример сакаме да укажеме на важноста од почитување на веќе наведените предуслови за успешно трансферирање на еден фразеолошки израз од еден на друг јазик.

Пример:

герм. поговорка:

“Kleine Kinder treten der Mutter auf die Schürze, große aufs Herz.”

мак. поговорка:

„Мали деца – мали грижи, големи деца- големи грижи.“

англ. поговорка:

“A little child weighs on your knee, a big one on your heart.”

Доколку наведената германска поговорка ја преведеме буквално на македонски би гласела *„Малите деца одат во skutот на мајката, а големите во срцето“* таа ќе ја задржи формата, но нема да претставува соодветен еквивалент со германската поговорка и затоа е дозволен нивен трансфер со извесни промени со цел доловување на соодветното значење во целниот јазик. Соодветниот трансфер ни го нуди соодветниот превод на македонски кој ќе гласи: *„Мали деца – мали грижи, големи деца-големи грижи“*, што укажува на постоењето на разлики во двата јазици, германскиот и македонскиот.

Кога ќе го погледнеме нејзиниот трансфер, пак, од германски на англиски јазик тогаш ќе воочиме поклопување без никакви промени што укажува на сличностите во нивните јазични системи.

Преку примеров со поговорката како еден вид на фразеолошки изрази сакаме да укажеме на можните препреки на кои наидуваат изучувачите на странски јазици при нивните обиди за правилен трансфер на ваквите

категории на изрази, поради што неретко се случува да дојде до нивно избегнување односно до нивно целосно истиснување од употреба. Со еден ваков проблем се соочуваат не само учениците - изучувачи на странски јазици, туку и наставничкиот кадар како активен корисник на странскиот јазик. Со цел да помогнеме во решавање на овој проблем ние ќе укажеме на степените на еквивалентност.

Видови на еквивалентност

Како најблиска до нашево гледиште е класификацијата на Бергерова (Bergerová 2005:84), која разликува пет вида на еквивалентност и тоа:

1. **Целосна еквивалентност (*Volläquivalenz*)** – која постои кај фразеологизмите, во нашиов случај кај пословиците и поговорките, кои се усогласени на семантичко, структурно и лексичко ниво во двата јазици, и тоа во јазикот- извор и јазикот- цел.

– *Hunde die bellen, aber die Karawane zieht weiter* (D 11, 2002:377)⁴.

Кучињата лаат, а караванот си врви (Велковска 2008:214).

– *Das sind die kleine Fische für mich* (MDI 1976:129)⁵.

Тие се ситни риби за мене (Поп Јовановски 1991:98).

2. **Делумна еквивалентност (*Teiläquivalenz*)** - се однесува на оние изрази кои навистина се усогласени, но постојат јасни разлики во однос на сликовитоста, на лексичкото усогласување, на семантиката или на функцијата. Но, тие се минимални и не влијаат на усогласеното нивното значење и поради тоа ги нарекуваме делумни, а не целосни еквиваленти.

– *Ist die Katze aus dem Haus, tanzen die Mäuse auf dem Tisch* (D11, 2002:401)¹.

Кога ја нема дома мачката, глвците оро играат (Величковски 2009:93).

– *Den Sack schlägt man, den Esel meint man* (D11, 2002: 636)⁶.

Не може по магарето, удира по самарот (Величковски 2009:138).

3. **Нулта еквивалентност (*Nulläquivalenz*)** - кај нефразеолошката еквивалентност, односно при недостиг на синонимен или антонимен еквивалент во јазикот-цел, при што се посегнува кон преведување или кон опишување на дејството.

– *Wenn es dem Esel zu wohl wird, geht er aufs Eis* (D11, 2002: 201)⁷.

Кога на магарето му оди добро, тоа чекори дури и на мраз. Човекот

⁴) DUDEN 11 (1998): *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik.*

⁵) Friedrich, W. (1976): *Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispiele*

⁶) DUDEN 11 (1998): *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik.*

⁷) DUDEN 11 (1998): *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik.*

што се збогатува одејќи нагоре по патот на успехот лесно може да нагазне и на мраз, односно лесно може да прифати ризик (Д. Кузмановска).

4. **Семантичка еквивалентност (*Semantische Äquivalenz*)** - под овој поим се подразбираат фразеолошки единици кои имаат различна форма, а упатуваат и на разлики во сликовитоста. Единствена заедничка црта им е приближно истото значење и дејството кое го отсликуваат.

– *Immer bleibt der Affe ein Affe werd' er selbst König oder Pfaffe* (WQ: Affe)⁸.

Волкот влакното го менува, ама кудта не ја менува (Велковска 2008:116).

– *Man soll das Fell des Bären verteilen, bevor man ihn erlegt hat* (MDI 1976: 120)⁹.

Прво отепаж ја мечката, после продавај ја кожата (Величковски 2009:171).

5. **Лажни пријатели (*Falsche Freunde*)** - се нарекуваат така затоа што се навистина лажни пријатели на преведувачот/ истражувачот. Тие се, во двата јазика, формално идентични, но според значењето немаат ништо заедничко. Според Бергерова (Bergerová 2005:50), заслужуваат најголемо внимание, пред сè, во наставата по јазик.

– *Sie brachte mich auf die Palme* (WQ: Palme)¹⁰.

(*буквално значење: Таа ме полуде.) (Д. Кузмановска)

– Таа ме симна од палмата (Д. Кузмановска).

Преку наведените примери сакаме да укажеме на постоењето на можност за изнаоѓање на соодветен еквивалент при процесот на трансферирање на дадена поговорка или пословица во различни јазици и покрај суштинските разлики кои постојат меѓу нив. Добиените податоци од класифицирањето на поговорките и пословиците во германскиот јазик и нивните еквиваленти во македонскиот јазик, зборуваат за испреплетеноста на двата јазика и на двете јазични култури, и покрај разликите во нивното потекло, во територијалната оддалеченост, во историските влијанија и др. Накратко, сакавме да дадеме осврт на добиените резултати за кои велиме дека не се апсолутни и дека ќе подлежат, се надеваме, и на понатамошни анализи и класифицирања од наша, но и од страна на други научници-истражувачи, кои копаат по рудниците на фразеолошко-лексичкото богатство на народите.

⁸) <http://de.wikipedia.org>

⁹) Friedrich, W. (1976): *Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispiele*

¹⁰) <http://de.wikipedia.org>

Заклучок

Оваа студијата за поговорки или пословици од лингво-културен аспект, се обидува да укаже на една многу значајна, но честопати изоставена нишка во процесот на преведување на истите од еден на друг јазик, а тоа т.н. лингво-културен аспект. Под овој поим се подразбира нивно разјаснување преку откривање на нивните регионални географски значење и, во некои случаи, инсталирање на дополнителни конотации на истите со национална културна семантика [Мокиенко В.М., 1984].

Лингво-културата игра важна улога во наставниот и во процесот на преведувањето за соодветен трансфер на информации од еден на друг јазик. Таа придонесува за разбирање на текстот и затоа е од големо значење во практика на преведувањето. Поради недоволното нејзино познавање или изучување се судруваме со фактот што многу често се среќаваме со неточности или грешки во преводот од еден на друг јазик.

Притоа сакаме да им помогнеме на изучувачите на странски јазици да ја согледаат можноста за избирање на соодветен еквивалент преку дадениот приказ на анализирани примери според класификацијата на Бергерова (Bergerová 2005:84). Ваквата класификација им дава можност на многумина изучувачи и истражувачи од областа на јазикот да се соочат со проблемот на правилно преведување, односно трансферирање на ваквите фразеолошки изрази од еден на друг јазик.

Сумирајќи ги сите наведените информации можеме да заклучиме дека познавањето на регионалните географски информации содржани во семантиката и фразеологијата, не само што се општо образование за еден човек, туку се и негова нужна образовна нишка. Познавањето на земјата, чиј јазик се изучува, придонесува не само до проширување на меѓусебна комуникација, туку и до полесно совладување на истиот, како и за посоодветно емоционално и естетско изразување на говорителите, иако е малку специфично во споредбата со јазичните способности и вештини.

Библиографија:

Единици на кирилица

1. Величковски Б. (2009): *Македонски пословици и поговорки*. кн.73. Институт за фолклор „Марко Цепенков“ Скопје.
2. Велјановска К. (2002): *Медиумите и фразеологијата. Македонски социолингвистички и филолошки теми*, Скопје: Совет за македонски јазик на Република Македонија, 51-54.
3. Велковска С. (2008): *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје.
4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.(1979). *Язык и культура. Лингво-страноведение в пре подавании русского языка как иностранного.*

М.: Высш. шк.

5. Мокиенко В.М.(1984): *Учебная идеография и учебная фразеология// Лингвострановедческий аспект в преподавании русского языка как иностранного*. Воронеж.
6. Поп Јовановски, А.(1991): *Македонски народни пословици*. Студентски збор.1 изд. Скопје.
7. Симоска С. (2000): *Кон македонските еквиваленти на германските сложени именки*. Прва германско – македонска научна конференција: Јазик, литература и култура. 16-19.08.2000, Охрид.
8. Фиданчева И. (2006): *Соматски фраземи сврзани со поимот „глава“ во германскиот и нивниот превод на македонски јазик“*, Скопје IV.

Единици на латиница

9. Bergerová, H.: *Einführung in die deutsche Phraseologie: Ein Reader, Aufgaben- und Übungsbuch, Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 2005, 84 S., ISBN 80-7044-690-0.*
10. DUDEN 11 (1998): *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. Bearb. v. G. Drosdowski u. W. Scholze- Stubenrecht. Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich.
11. Fleischer, W. (1997): *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache – 2., durchges.und erg. Aufl. – Tuebingen: Niemeyer.*
12. Friedrich, W. (1976): *Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispiele*. 2 neubearbeitete Auflage. Max Hueber Verlag. München.
13. Weisgerber, L (1962): *Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik, Von den Kräften der deutschen Sprache I, Düsseldorf, 3 Aufl.*

Интернет страници

14. „*Liste deutscher Redewendungen*“. Преземено на 10 јануари 2010 г. <http://de.wikipedia.org>;

Оригинален научен труд
Original research paper

ИМИЊАТА ОД СТРАНСКО ПОТЕКЛО КАКО КУЛТУРНИ РЕФЕРЕНЦИ ПРИ ПРЕВОД НА КНИЖЕВНИ ТЕКСТОВИ

м-р Јована Караникиќ¹

Апстракт

Овој труд има за цел да ја истакне важноста на имињата од странско потекло во книжевните текстови преку лингвистичка и културолошка анализа на истите елементи во преводи од македонската книжевност на италијански јазик. Анализата е извршена врз три прозни дела: расказот „Антологичарот“ од Драги Михајловски, романот „Тесно море“ од Борис Вишински и романот „Сиркачот“ од Александар Прокопиев и соодветните издадени преводи на италијански јазик и се однесува на употребата на антропонимите Ричард и Вилијам и нивното конотативно значење. Истовремено, текстот нуди и критички осврт кон преведувачките решенија и упатува на можните последици.

Клучни зборови: *ономастика, литературен превод, италијански јазик.*

THE NAMES OF FOREIGN ORIGIN AS CULTURAL REFERENCES IN THE TRANSLATION OF LITERARY TEXTS

Jovana Karanikik, MA²

Abstract

This paper aims to highlight the importance of names of foreign origin in literary texts through linguistic and culturological analysis of these elements in the translated works from Macedonian literature in Italian. The analysis was performed on three prose works: the short story „The anthologist” by Dragi Mihajlovski, the novel “Narrow sea“ by Boris Višinski and the novel „Dzirkachot“ by Alexander Prokopiev and corresponding published translations in Italian. It examines the use of anthroponyms Richard and William and their connotative meaning. At the same time, the text offers a critical review of the translators’ solutions and indicates the possible consequences.

Key words: *onomastics, literary translation, Italian language.*

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

Вовед

Познато е дека преведувањето претставува процес на пренесување на значење од еден јазик во друг, односно од една култура во друга. Посебен предизвик е кога преведувачот покрај вообичаениот сооднос помеѓу две култури треба да се „справи“ со ситуација во која се вклучени три различни културни гледишта – она на мајчиниот јазик, јазикот на кој се преведува и трето гледиште. Токму со таква појава се соочува преведувачот при преведување на текстови од македонска книжевност на италијански јазик, поточно на текстови од македонската наратива.

Посебна категорија во овој контекст претставуваат сопствените именки препознатливи како странски имиња кои се појавуваат во текстовите. Најголемиот број од овие именки припаѓаат на англофонските култури. Како што може да се забележи и од понатамошните редови, лингвистичката и културната функција на овие именки е многу силна, заради тоа што преку нивната употреба се претставува односот помеѓу две култури. Заради тоа, преведувачите на долунаведените текстови имале пред себе уште поголем предизвик – да го репродуцираат овој однос на италијански јазик

Ричард

Интересен случај претставува честата појава на името *Richard*, односно транскрибирано на македонски јазик Ричард, кое се сретнува во два дела – романот *La nave sulla montagna* (1991)/*Тесно море* (1986) на Борис Вишински и расказот *L'antologista*/Антологичарот од Драги Михајловски. Протагонист на расказот на Михајловски е професорот по литература Ричард од Ричмонд. Судбината на овој лик е веќе предодредена од неговото име и претставува една игрива комбинација од историско-географски податоци, алитерација и меѓукултурни односи кои насираат преку името.

„Се викам Ричард. Американец сум од Ричмонд, Вирџинија. Не знам колку ви е јасен овој, барем за мене, оксиморон Ричард – Ричмонд за да имате претстава со каков човек имате овде работа. Затоа, за секој случај, ќе ви појаснам. Во мене има две личности: Ричард, оној што постојано губи и Ричмонд, оној што постојано победува. Погодувате, се разбира, дека губитникот е Ричард зашто сите кралеви од мојата англиска прататковина со ова име Ричард Први, Ричард Втори и Ричард Трети биле губитници! Ричард Први, можеби, навистина имал лавовско срце но факт е дека, речиси, целиот свој не многу долг живот, го поминал како скитник надвор од Англија водејќи крстоносна војна за дебелиот папа од Ватикан за, еден дождлив ден, да заврши како ранета сверка под сидините на неосвоивиот дворец Хале. Ричард Втори имал само триесет и три години кога бил

симнат од престолот и малку подоцна убиен по наредба на Булинбрук, идниот Хенри Четврти. Ричард Трети, грбавиот убиец на своите внуци владеел само две години по што бил предавнички убиен на босфортското поле близу Лестер. По него ниеден крал на Англија веќе не се осмелил да се вика Ричард! Убиецот на последниот крал Ричард бил Ричмонд, идниот Хенри Седми, дедото на големата Елизабета Прва! Гледате колку крвава историја, колку безимени трупови лежат зад оксиморонот меѓу моето лично име и името на мојот роден град. Ке речете каква врска има еден Американец по име Ричард плус со германска крв во себе со сета оваа крвожедна историја. Има. Никој од нас случајно не влегува во своето име. Дури влегувањето и да е случајно, наследството на името набргу станува негово“.³

За споредба ги пренесуваме само оние реченици од преведениот текст, каде што се појавува името, односно имињата.

Mi chiamo Richard. Sono americano. Vengo da Richmond, Virginia. Non so se vi è chiaro – perché almeno per me lo è – questo ossimoro Richard-Richmond per capire con che uomo avete a che fare.(...) Capirete, ovviamente, che il perdente è Richard visto che tutti i re della mia patria d’origine inglese, Richard I, Richard II e Richard III con questo nome Richard sono stati tutti quanti dei perdenti. (...)! Ad uccidere l’ultimo re Richard fu Richmond, il futuro Henry VII, il nonno della leggendaria Elizabeth I!⁴

Симболиката која стои зад оваа игра на гласови се огледува и во личноста на протагонистот, која е во тој период е одвоена. Уште во првите редови од расказот протагонистот зборува за својата „двојна природа“, една која победува и друга која губи. Неговата победничка природа, која доаѓа до израз во најубавите моменти од неговиот живот, се припишува на компонентата „Ричмонд“ од неговиот идентитет. Дури зад името се крие повторно двојна ономастична игра: Ричмонд е име на неговиот роден град и истовремено и име на англискиот крал кој го покорил последниот англиски крал од низата со име Ричард. И токму во тој момент од развојот на приказната, претпоставуваната несреќа која името ја носи, си наоѓа своја потврда во историската позадина на расказот.

Така, доколку ликот и неговиот „можен свет“ ја претставуваат фиктивната компонента на расказот, историските податоци на кои се повикуваат авторот и ликот и созвучјето помеѓу двете имиња се сосема вистинити. Дихотомијата во името се пренесува понатаму и во

³) Михајловски Драги (2003), Антологичарот, во Раскази од шести кат, Каприкорнус, Скопје

⁴) Mihajlovski Dragi (2008) L’antologista in Diversity, <http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=179&idTekst=1166>

понатамошниот тек на расказот на други рамништа. Така, по разводот со сопругата, неговата куќа во Ричмонд, симболот на неговата јака страна, станува неподносливо место за осамен човек и заради тоа одлучува да се пресели во друга земја. Тогаш Ричмонд и големината на Америка се ставени во контраст со новата македонска средина со која се соочува. Токму ова патување, како што и самиот вели, „како да се разбудија сите Ричарди и почнаа да мавтаат со своите сабји и копја“⁵. Оксиморонот помеѓу двете имиња служи и за да го опише неговото искуство во оваа земја од другата страна на светот.

Што ако, навистина, за овие година и пол, сум стекнал само едностран впечаток за оваа земја? Што ако се дружев само со луѓе што свесно или несвесно го потхрануваа само Ричмонд во мене, ме оставаа да се чувствувам важен и силен без да го поттикнат оној подзаспан Ричард во мене, оној што го симболизираше сето губитничко во мене, оној што со сиот свој глас и цело време, потиснат во длабините на мојата душа, залудно викал – ти си сепак само еден губитник, само губитник, губитниик?⁶

Во прилог на прегледност го пренесуваме и извадокот од преведениот текст на италијански јазик.

*E se veramente in quell'anno e mezzo avevo solo ricavato una visione unilaterale di questa terra? E se avevo frequentato solo persone che consciamente o inconsciamente avevano alimentato solo il Richmond dentro di me, mi avevano lasciato sentirmi importante e forte senza istigare il Richard addormentato dentro di me, colui che simboleggiava tutto quel alimento dentro di me,....?*⁷

Од цитираните извадоци може да се види дека името го зазема централното место во расказот. Во овој случај, тоа е тесно врзано за англиската култура и заради тоа преведувачот на текстот од македонски на италијански јазик го оставил во оригиналната форма, односно како што се пишува на англиски јазик. Треба, сепак, да се забележи дека на формата од изворниот текст на македонски јазик е всушност транскрибирана на македонски јазик, што е и типична постапка за имињата од странско потекло. Важно е дека е задржан ефектот на „очудување“ кај читателите и на двата текста, односно името не е прилагодено на домашната култура преку која било од преведувачките постапки кои се користат за таа цел.

⁵) Михајловски Драги (2003), Антологичарот, цит.дело

⁶) Ibid.

⁷) Mihajlovski Dragi (2008) L'antologista in Diversity, цит.дело

На пр. можна варијанта на името Richard поблиска за италијанскиот читател би била Riccardo/Рикардо. Во тој контекст треба да се наведе дека овој избор го рефлектира ставот на преведувачот и е евидентен преку имињата на скоро сите останати историски личности во текстот. Тоа не е вообичаен случај што се однесува до италијанската практика кон имињата од странско потекло. Така, честопати во книжевните, но и стручните текстови од областа на општествените науки имињата на историските личности се пренесени со соодветниот интерлингвистички еквивалент. Така Henry VII се среќава како Enrico VII (Енрико), Richard како што веќе споменавме Riccardo (Рикардо), а кралицата Elisabeth како Elisabetta (Елизабета)⁸. Изборот на преведувачот на расказот *Антологичарот*, му помага на читателот да го разбере подобро ликот Ричард со своите особености и, пред сè, му ја доближува силната врска што постои меѓу ликот и културата кон која припаѓа, како и јазично-културната „игра“ која се темели токму на таа врска.

Единствена отстапка која може да се забележи неколку реда подолу каде што преведувачот одлучил да го промени само името на Хенри Четврти: “Richard II a soli trentatré anni fu spodestato dal trono e subito dopo venne ucciso per ordine di Bolingbroke, il futuro *Enrico IV*”⁹ Сепак, заради историско-географските референци со кои избобилува текстот, избегната е опасноста од забуна која би можела да се предизвика кај италијанските читатели заради хомонимијата на овој лик со останати владетели од Европа познати во Италија: „Enrico IV di Borbona“, кој во македонските историски текстови се наоѓа во транскрибирана форма од францускиот јазик, според правилата наведени во Правописот на македонски литературен јазик – Анри Четврти и Enrico IV, l'imperatore del Sacro Romano imperatore”, односно еден од царевите на Светото римско царство кој во македонските текстови се сретнува како Хајнрих Четврти. Од друга страна, името Enrico IV може да упати и на истоименото многу популарно дело на Луиџи Пирандело, кое авторката верува дека е познато на италијанските читатели со просечно образование и општа култура, но, во кое протагонист не е англискиот војсководец, туку токму Хајнрих Четврти. При тоа, треба да се има предвид гореспоменатата практика имињата, најчесто од христијанска традиција, кои имаат свој интерлингвистички еквивалент во италијанскиот јазик, да се користат со тој еквивалент. Причините заради кои преведувачката ја одбрала оваа постапка остануваат неразјаснети.

Навраќајќи се кон ликовите со име Ричард, потсетуваме дека истоимен лик среќаваме и во изворниот текст на преведениот роман на Борис Вишински, при што неговото целосно именување е Ричард Волкот.

⁸) cf. Ricuperati, Giuseppe, Ieva Frédéric (2006) *La prima età moderna, 1450-1660* UTET università, Torino

⁹) Mihajlovski Dragi (2008) *L'antologista in Diversity*, цит.дело

Истиот лик во преводот се појавува без името од странско потекло, а преведувачката го задржала само прекарот пристапувајќи кон семантички превод -

– il Lupo.

„Еднаш тој ми рече, Јас сум мртов човек Тука сум дојден од друго време. И кога ми рече дека тој е Шекспир, веќе ми беше јасно дека пред себе имам славна личност. (...) Сега ќе го знаете и моето име, заедно со неговото. Се викам Ричард Волкот“¹⁰

„Una volta costui mi disse: Io sono un uomo morto. Sono venuto qui da un altro tempo. E quando mi disse di essere Shakespear, intuii subito di avere dinanzi una celebre personalità. (...) Ora conoscerete anche il mio nome, assieme al suo. Mi chiamo *Lupo*“.¹¹

Временско-просторната рамка на овој роман осцилира помеѓу реалноста и фикцијата. Во тој безвременски простор главниот лик Филип Меловски сретнува разни познати личности од македонската култура, но и светски познати личности. Наведениот извадок е дел од монолозите кои неколку пати во текот на дејствието ги рецитираат жителите на имагинарното село во кое се наоѓа Меловски. Во овој дел од романот се појавуваат неколку јасни алузии на Шекспир. Всушност, Вишински укажува на ликовите преку светот на кој му припаѓаат. Така, Гоце Делчев се појавува за време на една битка. Алузијата на Шекспир не е остварена само преку името, туку и преку театарот како место на здружување и средство за разонода за жителите. Ричард кој се појавува во овој театарски монолог би можело да упатува на Шекспировото дело Ричард III. Волкот би можело да се поврзе со симболот на врколакот чие проклетство е трансформацијата од човек во свер, како што и самиот Ричард III ја губи човечноста опиен од желбата за власт. Протагонистот на монологот, всушност, раскажува како го убил Шекспир и зборува за бесмртноста на ликовите кои живеат во замислената населба. Одлуката на преведувачот да го изостави името, а да го преведе само прекарот може да се претпостави дека е должи на недостигот од јасни референца за идентитетот на овој лик во самиот текст. Бидејќи се работи за име од странско потекло од една култура во текст чии елементи на очудување се однесуваат на друга култура, токму името би можело да води кон погрешни толкувања и да го одведе читателот во погрешна насока. Во секој случај, при споредба на двата текста, како во горенаведениот извадок, во голема мера е забележлива постапката на преведувачот врз италијанскиот текст.

¹⁰) Вишински Борис (1986) Тесно море, Наша книга, Скопје, стр. 220-221

¹¹) Vishinski Boris (1991) La nave sulla montagna, Marietti, Genova стр.92

Вилијам

По гореспоменатиот монолог во истото дело на Вишински се појавува и името Вилијам како алузија на англискиот писател Шекспир.

„Тоа беше Вилијам, тука нема никакво сомнение.“¹²
„Ergo proprio William, non c'è alcun dubbio.“¹³

И во романот „Сиркачот“ од Александар Прокопиев употребата на името Вилијам е врзана за историска личност. Главниот лик на романот иронично го набљудува однесувањето на американскиот инвеститор Пол Дандроф, со кој работи во градежна фирма. Дандроф, меѓу другото, зборува и за семејството и односите што ги има со синот Вилијам. Може да се забележи дека се наведува само името на сопругата и синот Вилијам, додека двете ќерки само се спомнуваат. Синот е опишан како „гордост на семејството“, така што не случајно го носи името на Вилијам Освојувачот. Ироничната илустрација на ликот Дандроф кулминира со извештачениот начин на кој се обраќа кон синот.

„Навистина, мисли Дандроф, има нешто егзотично во ова место со температура од + 30, нешто привлечно во ирационалноста, различно од монотоноста на неговото гратче во Вајоминг, каде што секојдневно на својата сакана сопруга, домаќинката Силвија на секое од трите нивни деца, двете постари ќерки и гордоста негова Вилијам (како Вилијан Освојувачот) им пишува мејлови и секако и задолжително им телефонира: - Willy, sweety, Daddy loves you...“¹⁴

Davvero, pensa Dundroff, c'è qualcosa di esotico in questo posto a +30°, qualcosa di attraente nella sua irrazionalità, diverso dalla monotonia della sua città del Wyoming dove vive la sua amata moglie, Sylvia, la casalinga, e i loro tre figli, le due figlie più grandi e l'orgoglio della sua vita, William, (come William il Conquistatore) a ognuno dei quali manda quotidianamente e-mail e con ognuno dei quali, con uguale regolarità, naturalmente, parla al telefono: - Willy, tesoro. Papà ti vuole bene.¹⁵

Извадокот се однесува на опис на ликот на Дандроф, преку кој авторот зборува за однесувањето на странците кои се вклучени во акции за хуманитарна помош во Македонија, и кои тој ги проценува како лажни филантропи. Авторот наведува неколку „знаци на препознавање“ на ваквото однесување.

¹²) Вишински Борис (1986) Тесно море, цит. дело стр.93

¹³) Vishinski Boris (1991) La nave sulla montagna, цит. дело стр.94

¹⁴) Прокопиев Александар (2007) Сиркачот, Магор, Скопје стр.75-76

¹⁵) Prokopiev Aleksandar (2009) *Югослав, Besa, Nardo* стр. 57

„Во 99-т, за време на *косовската криза* странците многу сложено пласираат одреден тип на облекување сафари бои, лежерни природни материјали(лен, памук), многу џепови за мобилни, но и за токи-воки и за VHF (Very High Frequency) радиостаници. Сега, овој Дандроф изгледа пообично, поиспеглано и како воопшто странците од *нашата криза*, модно посмирен. (...) Но, потервно е да се седне за да се здогледа, наеднаш. Знако. Само странците-хуманитарци имаат таков знак. Нивните чевли и во лето се високи, до глуждовите! Понекогаш се работи за прави гојзерици на шнир, иако во случајот на mister Dandroff, обувките се сепак на обично врзување, со силно избраздена гумена петица полна со кал. Кал има и над гумата, на кожниот дел од чевлите, но не и на панталоните. Калата е сува“.

16

Тој вели дека ова се дискретни знаци кои порачуваат дека работата на лицето се одвива на отворено, што овој случај значи и опасна и ризична работа. Фактот што и покрај „опасноста“ тој уште е тука за доброто на оваа земја, говори за тоа дека се работи за „хуманитарец“, којшто е дури и презафатен со својата добротворна работа, што не може да најде доволно време да се погрижи за својот физички изглед. Друг елемент во описот го сочинуваат извештаите на Дандроф кон седиштето на својата организација во Њујорк во кои нагласува дека неговата канцеларија се наоѓа во дел од градот со албанско мнозинство („predominantly Albanian area”¹⁷). Токму заради тоа, Скопје според него е „the most international Balkan city, a true melting pot”¹⁸.

Изразот *melting pot* е оставен на англиски и во изворниот текст и во преводот и означува средина каде што живеат разни етнички групи. Во изворниот текст дури целата реченица каде што Дандроф зборува за Скопје е оставена на англиски, како и претходната во која зборува за делот од градот каде се наоѓа неговата канцеларија.

„Сигурно во извештаите до својата организација со седиште во Њујорк споменува дека Канцеларијата за помош е сместена во predominantly albanian area. (...)Skopje is really the most international Balcan city, a true melting pot! It has tolerated and incorporated cultures and languages from ousides its borders for three millenia without losing its aplomb and a sense of humor.”¹⁹

16) Прокопиев Александар (2007) *Суркачот*, цит. дело стр. 74-75

17) *Ibid.* цитат од изворниот текст каде што делот од реченицата е оставен намерно на англиски.

18) *Ibid*

19) *Ibid*

“Deve aver citato nei suoi rapporti al quartier generale di New York della sua organizzazione che l’“Ufficio Aiuti a Skopje è situato in un’area di prevalenza albanese. (...)Skopje è davvero la più internazionale delle città balcaniche, un vero melting pot!. Ha tollerato e incorporato culture e lingue provenienti dall’esterno dei suoi confini per tre milla anni senza perdere la sua sicurezza e il suo senso dell’umorismo”.²⁰

Преведувачката на италијанскиот текст го оставила само изразот *melting pot* на англиски, а остатокот од текстот е преведен од англиски на италијански јазик. Во изворниот текст реченицата на англиски служи да му ја приближи на читателот сликата на Дандрод, пренесувајќи ги истите зборови што тој ги користи во неговиот јазик кога зборува за Македонија. Со оваа наративна стратегија авторот сака да го истакне лицемерието што главниот лик го гледа во однесувањето на Дандроф. И покрај тоа што Дандроф ја смета својата работа за исклучителна мисија, главниот лик е целосно недоверлив во делотворноста и искреноста која Дандроф се обидува да ја покаже преку искази како горенаведените.

На крајот, тој истакнува дека името на синот потсетува на Вилијам Освојувачот. Оваа референца, ставена во заграда, има силно конотативно значење. Вилијам Освојувачот бил првиот крал од норманската династија кој ја освоил англиската круна благодарение на инвазија на Англија. Преку упатување кон оваа историска личност позната по своите освојувања, писателот иронично го пренесува супериорниот став на американскиот инвеститор.

Интересна забелешка е дека во италијанските текстови овој лик е познат повеќе под името *Guglielmo il Conquistatore*, односно интерлингвистичкиот елемент на неговото оригинално име кое потекнува од францускиот јазик *Guillaume le Conquérant*.²¹ Преведувачот го оставил името и кратката форма на англиски, додека остатокот од реченицата каде што таткото се обраќа кон синот е преведен на италијански јазик. Така, *sweety* станува *tesoro*, а *daddy* станува *papà*. Преведувачот на овој текст се наоѓал пред особено тешка задача, и тоа да му ја пренесе добро на италијанскиот читател сликата за Дандроф и односот што постои помеѓу него и главниот лик. Заради тоа, го оставил името *William* и нагаленото *Willy* и на тој начин делумно го задржал зачудувачкиот ефект што авторот на изворниот текст го постигнува преку речениците на англиски јазик. Значи, преведувачот ги задржал само имињата токму заради тоа што тие се огромни носители на културниот белег во овој текст. Прекарот *Il Conquistatore/Освојувач* е преведен на италијански токму заради тоа што

²⁰⁾ Prokopiev Aleksandar (2009) *Voyeur* цит. дело стр. 57

²¹⁾ cf. D’Onofio Mario (1994) (a cura di) *I Normanni: popolo d’Europa 1030-1200*, Marsilio, Venezia

од прекарот произлегува особеноста по која е познат овој историски лик. Така, од двете форми се доаѓа до целосното значење: William припаѓа на англиската култура и бил освојувач. Што се однесува до останатиот дел од текстот на англиски јазик, може да се претпостави дека преведувачот решил да го преведе на италијански јазик за да не претерува со зачудувачките елементи и на тој начин да создаде сосема спротивен и несакан ефект кој би го збунил читателот.

Заклучок

Овие примери покажуваат на многу јасен начин како книжевноста претставува крстосница на елементи кои припаѓаат на различни култури и истовремено и простор за меѓукултурен дијалог. Заради тоа, од преведувачот не се бара само познавање на јазикот и културата на појдовниот текст, туку и способност да се соочи со средби на различни култури од својата и да ги помири со средствата од сопствениот јазик.

Библиографија:

Единици на кирилица

1. Вишински Борис (1986) Тесно море, Наша книга, Скопје
2. Михајловски Драги (2003), Антологичарот, во Раскази од шести кат, Каприкорнус, Скопје
3. Прокопиев Александар, (2007), Сиркачот, Магор, Скопје

Единици на латиница

1. D’Onofio Mario (1994) (a cura di) I Normanni: popolo d’Europa 1030-1200, Marsilio, Venezia
2. Mihajlovski Dragi (2008), L’antologista in Diversity, trad. di Mariangela Biancofiore, disp.da: <http://www.diversity.org.mk/Sodrzina.asp?idEKniga=179&idTekst=1166>
3. Prokopiev Aleksandar, (2009), Voyeur, trad. di Francesca Sammarco, Besa, Nardo
4. Ricuperati Giuseppe, Ieva Frédéric (2006) La prima età moderna, 1450-1660 UTET università, Torino
5. Vishinski Boris (1991) La nave sulla montagna, trad. di Loredana Bogulin di Marietti, Genova

**Стручен труд
Professional paper**

КАКОВ НАСТАВНИК ВСУШНОСТ САКАМЕ

м-р Снежана Кирова¹

Апстракт

Образованието на наставниците се продолжува со идеите за напредок кои треба да се реализираат - мотив кој ја следи педагошката рефлексивност од античките почетоци. Прашање е и колку се разликува педагошкото мислење за прогресот од вкупниот општествен дискурс. Колку сме ние како педагошки работници заточеници на парадигмата дека во образованието е можно да се оствари еден проект само доколку постојат соодветни општествени претпоставки, општествен систем, општествени односи. Дали и денес за училиштето важи мислата дека тоа е повеќе производ на општеството отколку двигател на општествениот напредок? Неспорно е дека промислувањето на овие идеи или освестувањето во однос на процесот на образованието на наставниците може да придонесе кон препознавањето, зајакнувањето и ослободувањето на нивните потенцијални можности со истакнувањето на почетната премиса дека образованието е многу повеќе од само школувањето и професионалното оспособување.

За образование на наставници во постмодерното друштво е неопходен конструктивен дијалог помеѓу студентите и професорите, подготвеност на искрен и автентичен разговор, не само околу плановите и програмите на наставничките факултети, туку и за тоа какви се всушност децата, училиштето, опкружувањето, најпосле какви сме ние самите, што правиме едни за други, колку сме отворени за непосредни средби, контакти и за синергетска соработка.

Клучни зборови: *образование, дијалог, конструктивизам, знаење.*

WHAT KIND OF A TEACHER DO WE ACTUALLY WANT

Snezana Kirova²

Abstract

Teacher education continues with the ideas for progress that are to be realized – a motif that has been following the pedagogical reflection since ancient origins. Another question is how much the pedagogical view of the

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

progress differs from the overall social discourse. To what extent are we, as pedagogical workers, prisoners of the paradigm that in education it is possible to complete a project only if there are adequate social assumptions, social system, and social relations? Is it still true today that school is more the product of society rather than the driver of social progress? It is undisputed that pondering upon these ideas or regaining consciousness in terms of the process of teacher education can contribute to the recognition, enhancement and release of their potential opportunities with emphasis on the initial premise that education is more than just education and professional training.

Teacher education in postmodern society needs an indispensable constructive dialogue between students and teachers, willingness to have honest and authentic conversations, not only about the plans and programs of teacher colleges, but also about what children are actually like, about school, environment, what we ourselves are like, what we do for each other, how open we are to direct meetings, contacts and synergetic cooperation.

Key words: *education, dialogue, constructivism, knowledge.*

“Effective teaching may be the hardest job there is.”

William Glasser

1. Вовед

Учењето и поучувањето имаат за цел комплетно работење и надгледување со стручни знаења и прашања. Од студентите се бара на крајот од школувањето да можат да дискутираат на некоја професионална тема, адекватно и компетентно да опишат и објаснат некој педагошки процес, материја од дидактика или методика, како и агилно и лесно да стапат на поле на некои нови области од одредена педагошка област.

Без поседување на наведеното декларативно и процедурално знаење од поединечни предмети е невозможно да се има таква компетенција. Ова го поткрепуваат и резултати од стручно истражување од тие области. Овие декларативни и процедурални структури на знаење со тек на време се надградуваат со различни искуства, како и со искуства од потесна стручна област. Во процесот на поставувањето на проблемите експертите одбираат стратегии кои се насочени напред, па така на пример користат многу време за анализа на проблемите и нивната работа е ориентирана кон барање на решенија за проблемите. На тој начин тргнуваат од одредена состојба или старт кон целта. Експертите располагаат со разновидни стратегии на помнење кои ги користат сосема флексибилно. Брзо ги сфаќаат информациите, ефикасно ги обработуваат и целно ги компресираат. Најпосле, експертите покажуваат и висок степен на подготвеност на приспособување на своите постоечки декларативни и процедурални структури кон новите околности, односно се во состојба брзо да се адаптираат.

Но, како да се достигне ваков степен на стручност? Каков професионален придонес во таа смисла можат да дадат наставниците? Дали патот кон стручноста треба да го конструираме од аспект на целта – што од аспектот на експертското (стручно) истражување би било непрофесионално – или би требало да се развијат дидактички концепти кои се движат од почетната состојба кон целта? Како одговор на ова прашање се наметнуваат два дидактички концепти кои меѓусебно се спротивни.

Традиционалните концепти се ориентираат кон бихевиористичките и когнитивно-психолошките претстави на знаење кое е присутно во објективен облик. Ова знаење е логички структурирано, поделено и приспособено на оние кои учат и се репродуцира на тој начин што тие постепено усвојуваат и помнат за да подоцна, по потреба, би можеле повторно да го активираат. Разновидноста на индивидуалното мислење и работење, главно, во оваа смисла се смета за пречка. Идеален студент/ученик би бил оној кој би можел да заборави сè што интуитивно може и знае и кој притоа би бил во состојба без отпор и правилно да ги усвои регуларностите на одредениот предмет. Значи, идеалниот студент/ученик е некој кој оптимално ги организира своите процеси за усвојување на материјалот.

Спротивно на тоа, концептите кои се подвлияние на конструктивизмот имаат тенденција кон заобиколување на инструкциите и корекциите; во центарот ја ставаат личноста на оној кој учи и му го наметнуваат товарот на самостојното учење. На тој начин, ако сите студенти/ученици се наоѓаат на различни нивоа на знаење, наставата станува проблематична.

Учењето вклучува изработка на структури на знаење во долгорочна меморија. Според овој конструктивистички поглед на учењето (Dewey 1916) ефективната настава мора да почне на ниво на претходното знаење на студентот (кое може да вклучи и незнаења). Нови информации кои не се поврзани со претходното знаење се тешки да се научат и да се запомнат.

2. Индивидуални и општи елементи на стручна компетенција

Како традиционалните, така и конструктивистичките концепти (Jonassen, 1999) укажуваат на фактот дека стручната компетенција не се потпира само врз знаењето на законитостите на предметот или на чисто индивидуалните можности. Секако дека може во секој предмет да се набројат регуларности – поими, знаења, норми и постапки – кои се репрезентативни за компетентно однесување. Овие регуларности сочинуваат само дел од стручната компетенција, односно она што на сите стручњаци во една област им е помалку или повеќе заедничко. Тие претставуваат потребен, но во никој случај и доволен услов за постигнување на стручна компетенција. Одлучувачки елементи на стручната компетенција се разликуваат од личност до личност, што значи дека се индивидуални. Овде индивидуалното претставува начин на кој некоја личност ги организира

овие регуларности и како ги интегрира во целокупниот концепт на својата личност; индивидуалното претставува начин на реагирање во однос на стручните предизвици во конкретни случаи, како таа личност го активира својот потенцијал. Индивидуалниот дел на стручната компетенција ѝ припаѓа на целокупната афективна област на индивидуата: сè она што ја вознемирува, радува, лути, плаши, повредува, мотивира и блокира; во тоа влегуваат и индивидуалните концепти на вредности и норми, личното сфаќање на себеси и на светот, субјективното осмислување на стварноста и збир на сите лични сеќавања и искуства, вклучувајќи ја и способноста за активирање на сите овие елементи во вистинскиот момент.

Кога се зборува за стручната компетенција на одредена личност секогаш се работи за особено меѓусебно дејство помеѓу индивидуалното и општото. За успешната примена на стручната компетенција во никој случај не е меродавно само чисто апстрактно располагање со регуларностите; меродавен е индивидуалниот начин на кој одредена личност во даден момент решава конкретен проблем користејќи ги стручните регуларности кои ѝ стојат на располагање. Главното прашање гласи: како индивидуалното и регуларното во наставата можат да се доведат во продуктивна интеракција? Како во наставниот процес да се внесат „убавините на пријателството, магијата на контактот, љубовта кон луѓето и животот“ (Братаниќ, 1997).

3. Предноста на имплицитното над експлицитното знаење

Наставата чијашто цел е студентите/учениците да стекнат стручно знаење од областа на математиката, јазик, историја, природни науки, уметности итн. не смее да се ориентира само според учебниците. Знаењето мора да се претстави на транспарентен и искусвен начин за да биде појасно како тоа се користи во праксата. Значи, во наставата треба да се објасни знаењето кое има практична природа и кое на ученикот/студентот ќе му помогне да ја засили својата работна способност и ќе го оспособи практично да делува и постигнува соодветни резултати. Впрочем, совладувањето на стручни знаења не значи и можност за посегнување по одредени правила и постапување во склад со нив. Знаење кое може просто да се репродуцира не е примарно, туку примарна е способноста на учество во пракса.

4. Дијаложка соработка меѓу наставникот и студентите / учениците

Терминот дијалог е наменет да се имплицира подлабоко ниво на анализа или објаснување од оној кој се занимава само со површинското значење на разговорот. Кога зборуваме за дијалог, зборуваме за заедничко говорење, како кумулативна (со текот на времето) активност која е насочена кон некоја цел. Во образованието, цел за која се најчесто заинтересирани е учење, во прилично широка смисла.

Во училиниците таков дијалог се јавува во различни контексти, вклучувајќи работа со целиот клас и групни разговори. Најефективни видови на дијалог не се едноставна размена на прашања и одговори, но се дијалогски по самата своја природа и вклучуваат меѓусебно почитување помеѓу партнерите кои го водат дијалогот (она што Едвардс и Мерсер (1987) го нарекуваат „Заедничко знаење“)

Она што студентите/учениците го знаат имплицитно, како и она што во конкретниот случај го работат и го мислат, претставува предмет на наставата, а не само она што би требало да мислат и работат според мислењето на наставникот и содржината на учебникот; наставниците повеќе немаат монопол на знаењето затоа што и студентите/учениците исто така имаат да кажат нешто ново. На тој начин наставата од форма на монолог преминува во форма на дијалог, каде улогите на учењето и поучувањето не се јасно разделени. Во дијалогската настава наставниците ја исполнуваат својата обврска само тогаш кога знаењето од наставникот се пренесува на оние кои учат по пат на дијалог. Во ваква настава сите педагошки интервенции имаат експериментален карактер и мораат да бидат тестирани. Успешни се само оние интервенции кои придонесуваат кон преиначувањето на имплицитно во експлицитно со активирање на взаемното делување на индивидуалното и општото, што пак доведува до оптимизација на успехот и учењето.

Во дијалогската настава ученикот не претставува само објект кој ги усвојува знаењата, туку и субјект кој е одговорен за формирање на свои конституции на знаење. Во ваквата настава наставниците и учениците претставуваат партнери во разговорот, а инструкцијата и конструкцијата, како две одлучувачки димензии на наставата, се испреплетуваат меѓусебно. Улогите во дијалогот во никој случај не се строго поделени. Така и во делот од наставата кој се однесува на објаснувањето, учествуваат сите и по пат на разговор се впуштаат во заеднички процес на учење. Оној кој зборува, поучува, а оној кој слуша, учи – тие улоги постојано се менуваат.

Од конститутивно значење за дијалогската настава е редовната замена на улогите во разговорот – улога на говорник, слушател и набљудувач – а во врска со тоа е и промената на перспективите – перспективата „јас“ во која се наоѓаме кога сакаме другите да не разберат, перспективата „ти“ во која се наоѓаме кога сакаме да ги разбереме другите и перспективата „ние“, во која се наоѓаме кога сакаме да го надгледуваме текот на разговорот. Од ова следат три основни ставови и вештини кои во дијалогската настава мора да се развиваат и негуваат. Подготвеност и вештина:

- Кон соговорникот да се поставиме како кон еднаков на нас, како и да образложиме зошто баш така говориме, а не на некој друг начин;
- Кон соговорникот да се поставиме како реципиенти и неговиот придонес во разговорот да го рефлектираме со сопствени зборови,

така што тој во таа промена на обликот ќе може да го препознае она што го мислел;

- Да го следиме текот на разговорот со набљудување така да сме во состојба да ги опфатиме сите субјективни поставки

5. Заклучок

Стручното знаење не треба да се разложува во непознати сегменти кои се во врска со неговото делување, туку да се доживува како предизвик за активирање на предзнаењата.

Дијалог, во смисла на педагошки однос, може да има различни форми и да биде насочен кон различни цели. Еден вешт наставник ќе има репертоар на дијалогски стратегии од кој ќе црпи, и ќе биде креативен и флексибилен во префрлувањето од еден пристап кон друг со различни ученици, во различни околности и за различни предмети (Burbules, Bruce, 2001).

Не постојат два ученика кои се исти: тие се разликуваат во претходно искуство, претходна настава, склоп на стилови на учење, семејно потекло, различна култура и така натаму. Разновидноста е предност за работна соработка затоа што различни членови на една група донесуваат различни перспективи и вештини.

Учениците можат да го забележат личниот однос на наставникот кон стручното знаење – ги објективираат елементите кои пречат и го насочуваат вниманието кон материјалот, а наставникот не треба да биде сфатен како недопирлив или како стручњак кој се крие зад фасадата од законитости на својот предмет, туку како интересен соговорник.

Библиографија:

1. Bratanić, M. (1993). *Mikropedagogija*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Burbules, H., Bruce B. (2001). “Theory and research on teaching as dialogue.” *Handbook of Research on Teaching*. 4th ed., Virginia Richardson, ed. (Washington, DC: American Educational Research Association, 2001), pp. 1102-1121.
3. Edwards, D., Mercer, N. (1987). *Common Knowledge. The Development of Understanding in the Classroom*. London: Methuen/Routledge.
4. Jonassen, D.H. (1999). Designing constructivist learning environments. *Instructional Theories and Models*. (pp.215-239). 2nd ed. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
5. Palincsar, A. S. (1986). The role of dialogue in providing scaffolding instruction. *Educational Psychologist*, 21, (1&2), 73-98.

Стручен труд
Professional paper

ПРОФИЛОТ НА ИДНИОТ ПРЕВЕДУВАЧ И ТОЛКУВАЧ ВО ПРЕСРЕТ НА ВЛЕЗОТ НА МАКЕДОНИЈА ВО ЕУ

м-р Татјана Уланска¹
м-р Весна Коцева¹

Апстракт

Целта на овој труд е да ја истакне потребата на нашиот факултет за следење на промените на преведувачката дејност во поглед на технологијата, глобализацијата и можностите за вработување на преведувачкиот кадар кој излегува од нашите клупи. На студентите од насоката за превод и толкување би требало да им се претстават сите можности кои ги нуди нивната професија со цел да се пронајдат себеси и да ги насочуваат своите интереси уште во процесот на студирање. Овој труд има за цел да информира за промените во оваа дејност како и да претстави дел од можностите за вработување на преведувачите и толкувачите.

Клучни зборови: *преведување, професија, вработување, ЕУ.*

THE PROFILE OF THE FUTURE TRANSLATOR AND INTERPRETER IN THE ACCESSION PROCESS OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA IN THE EUROPEAN UNION

Tatjana Ulanska, M.A.²
Vesna Koceva, M.A.²

Abstract

The purpose of this paper is to bring out the need of the Faculty of Philology to keep up to date with the innovations in the field of translation in regards to technology, globalization and the opportunities for employment of the translators and interpreters who complete their undergraduate studies at our faculty. The students from the translation and interpretation strand should be presented with the opportunities that this profession offers in order to help them focus their interests while still studying. This paper aims to inform about the state-of-the-art developments in this profession as well as to present some opportunities for employment for the translators and interpreters.

Key words: *translation, profession, employment.*

¹) Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²) Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip

Вовед

Колку нашите студенти се запознаени со можностите на преведувачката професија? Оваа дејност нуди широк спектар на можности за кои ќе се дискутира во овој труд. Имено, она за што ќе се обрне посебно внимание овде се промените кои се случуваат во овој домен во последната деценија, како и да претстави дел од можностите за вработување на преведувачите и толкувачите. Овој труд има за цел да ги покаже новите можности за преведувачите кога и Македонија ќе стане дел од европското семејство. Можноста која им се отвора на нашите студенти носи сама по себе и одредени предуслови на кои тие треба да одговорат. Новиот голем пазар кој ќе се отвори ги наметнува и своите специфики. Работењето во тим, наспроти индивидуално, е една од позначајните промени во начинот на работа.

1. Можности за вработување на преведувачите

Европскиот парламент досега претставуваше една огромна можност за работа за голем број преведувачи на сите земји-членки. Мултилингвизмот е длабоко вкоренет во Европскиот парламент, уште од неговите почетоци, како дел од политиката на европската унија за лингвистичка и културна разновидност, транспарентност и демократија. Според Правилникот на Европскиот парламент, претставниците на секоја земја-членка го поседуваат правото да ги добиваат материјалите за работа, да ги следат дебатите и да зборуваат на својот јазик. Непотребно е да се потенцира колку се големи можностите на нашите преведувачи во пресрет на влезот на Македонија во Европската унија. За ова сведочи фактот што во Directorate General for Translation³ при Европската унија се вработени над 2.500 луѓе кои работата директно на и околу процесот на преведување.

Македонија во моментот се наоѓа претпристапниот период кој наметна подготовка за преведување на правните акти на Европската унија. Веќе постои еден документ во кој се дадени насоки за преведувачите, правните и стручните ревизори кои секојдневно работат на подготовката на националната верзија на *acquis communautaire*⁴. Станува збор за Прирачник за преведување за да се обезбеди конзистентност при преведувањето и восприамањето на карактеристичните термини што се сретнуваат во правните акти на Европската унија. Прирачникот содржи унифицирање на преводите на одделни делови на правните акти на ЕУ при тоа земајќи ги предвид причините што довеле до тоа еден ист вид на акт да има одредени разлики, земајќи ги предвид прописите на македонскиот литературен

³) Directorate General for Translation или DG for Translation претставува преведувачки сервис во склоп на Европската Комисија

⁴) *acquis communautaire* е француски термин кој буквално значи “the EU as it is”; во ЕУ се однесува на: „правото на Европската унија

јазик, како и спецификата на јазикот на кои се напишани правните акти на Европската унија. Прирачникот вклучува повеќе примери за преведување кои се прилагодени согласно со прописите на македонскиот литературен јазик, притоа не нарушувајќи ја природата на јазикот на кој се изработени правните акти на Европската унија. Овој прирачник претставува помошно средства при секојдневната работа на сите учесници во процесот на подготовка на националната верзија на правните акти на Европската унија, каде што во голема мера учествуваат преведувачите.

Од лингвистички и од правен аспект, голем предизвик е да се пронајде соодветен одговор на новите поими и концепти што ги носи самата процесна европска интеграција во однос на нормативите на стандардизираниот македонски јазик, од една страна и во однос на постојниот правен систем на Република Македонија, од друга страна, а со крајна цел обезбедување на прецизна и квалитетна национална верзија на правото на Европската унија. Овој Прирачник јасно ги истакнува основните критериуми и цели на преведувањето за Европската унија.

Покрај Прирачникот, Секретаријатот за европски прашања веќе има изготвено и *Речник на термини* кој претставува нова појава во македонскиот јазик кој претставува своевиден компромис помеѓу постојните јазични правила и доловување на вистинската смисла на термините. Во прилог на тоа, скратениците, кои сè повеќе се употребуваат како резултат на сè поголемата употреба на документи на англиски јазик, а за кои е неопходно дополнително утврдување и проширување на правописните норми со цел следење на движењата во јазикот како одраз на случувањата во општеството, беше извор на голем број дискусии и полемики. Сепак, се пронајдени јазичните решенија во Речникот на термини: Европската унија и претпристапната помош ќе дадат свој придонес кон унифицирање на терминологијата во областите што ги покрива, како и добра основа за натамошни дискусии и утврдување на посоодветни македонски еквиваленти.

2. Интердисциплинарноста на преведувачкиот процес

Преведувачкиот процес има една сосема поинаква димензија од онаа што е досега попозната и повеќе барана на нашите простори. Имено, целиот процес на преведување, како на пример за гореспоменатата можност во Европската унија, вклучува преведувач, јазични ревизори, правник ревизор, соработка со административниот кадар од институцијата за која се врши преводот итн. Во последно време сè повеќе се обрнува внимание на специјализирање на преведувачите за преведување на посебни тематски области. Целиот овој интердисциплинарен процес е направен со цел да се добие високо квалитетен превод. Не може да се очекува секој преведувач да има стручно познавање од сите области, па затоа се потребни консултации

со стручни лица, иако треба да се нагласи дека целокупната одговорност за преводите паѓа на преведувачот, со оглед на тоа дека тој честопати треба да одбере меѓу различни решенија дадени од страна на различни стручни лица. Освен тоа, потребно е во текот на работата да се создаде база на термини, како и поимник на изрази и термини. Тоа се најважните алатки кои се употребуваат во процесот на усогласување. Пресметано е дека преводот опфаќа 30-40% од работата, а останатото е ревидирање, исправки, барање зборови и советување со стручни лица. Секако, не смее да се изостави и обврската на преведувачот да внимава на стилот. Многу е важно во преводот да биде запазен стилот на изразување карактеристичен за домашното законодавство.

Барањето на Европската унија од земјите-кандидатки за влез да изготват национална верзија на „*acquis communautaire*“, всушност, претставува еден начин на кој тие го наметнуваат нивниот пристап на работа, го едуцираат и го подготвуваат тимот кој работи на преведување за ЕУ.

3. Алатки при преведувањето

Денес на пазарот можат да се најдат многу електронски алатки кои се користат при преведувањето. Овие алатки се разликуваат од машинскиот превод. Тие служат како помош за преведувачот при терминологијата. Овде можеме како пример да ја наведеме алатката CAT (Computer-Aided Translation) или компјутерски помогнато преведување, која пронаоѓа веќе преведени такви текстови и помага при усогласување на термините.

Во целиот процес на преведување за Европската унија постои една шема низ која се процесира секој добиен текст за превод за да се дојде до крајниот производ – преводот. Имено, постојат софтвери од идентификување на текстот и испраќање на соодветниот преведувач, кој пак преку користење на софтверот Euramis (користење на „преведувачката меморија“ на Directorate General for Translation) за да се поврзе со соодветните ресурси кои постојат веќе, потоа DGT Vista, Euro-Lex која претставува електронска датотека на законите на Европската унија⁵, IATE⁶ која претставува термилошка датотека на сите институции на Европската унија. Овие софтвери можат да бидат од голема помош ако го земете предвид фактот дека честопати текстовите на изворниот јазик можат да бидат нејасни, па поради тоа потребно е да се користат текстови напишани и на друг јазик (на пример, германски или француски јазик) кои постојат во „меморијата“ достапна за нивните преведувачи.

⁵⁾ <http://eur-lex.europa.eu>

⁶⁾ <http://iate.europa.eu>

4. Сертифицирање на преведувачите

Глобализацијата навлегува во сите полиња од општествениот живот, па така и во сферата на преведувачките услуги. Постои тенденција за побарувачка на преведувачката услуга од сертифицирани доставувачи на истата, посебно што се однесува до јавните набавки, државните тендери и сл. Во последно време сертифицираноста на преведувачи има улога и на маркетиншко средство од причина што се повеќе и повеќе побарувачите на оваа услуга гледаат на сертификатот како на знак за професионалност и доказ за квалитет.

4.1. Домашни сертификати и овластувања

Она што го нуди нашата држава е тестирање за добивање печат за судски преведувач. Тестирањата се вршат во Министерството за правда од каде што се и добива решение со кое еден преведувач, со положен испит, може да стане овластен судски преведувач.

4.2. Странски сертификати

Сертифицирање на преведувачите станува потреба на пазарот на трудот. Иако кај нас сè уште нема таква побарувачка на локалните тендери, сепак, како што веќе спомнавме, работата надвор од границите е во природата на оваа професија, секој преведувач кој е дел од некоја преведувачка компанија или работи самостојно треба да размислува за аплицирање и добивање на сертификат. Еден пример на ваков вид сертификати е LICs (Language Industry Certification System) со кој се потврдува дека се запазени стандардите за квалитет на јазичните услуги. Имено, овој сертификат значи дека преведувачот успешно ги положил стандардизирани тестирања, ги поминал интервјуата и се здобил со сертификат кој е во согласност со EN 15038 Услови за нудење на услуги – Преведувачки услуги според глобално прифатени стандарди кој важи шест години, со проверка на квалитет на секои две.

5. Потреба за изучување и следење на протокол при превод

Преведувачите често се наоѓаат во непријатни ситуации кои не се поврзани со процесот на преведување или нивната професионална компетентност. Ваков вид на ситуации често се случуваат при симултаното и консекутивното преведување. Имено, покрај доброто познавање на јазикот од кој и на кој се преведува, потребно е овој профил на професија да има одредено познавање и од протоколот и етикецијата. Преведувањето на пример за високи претставници или поголемите деловни контакти меѓу компаниите од сите делови на светот бараат извонредно познавање на културата, обичаите и традициите на деловните партнери од страна на преведувачот. Неизбежна е потребата да се изучуваат главните

карактеристики на однесување во другите религии и нации, како и различноста и значењето на гестикацијата. Како треба да биде облечен, каде треба да стои, да биде максимално објективен и други слични прашања треба да се изучуваат.

Во природата на преведувачката професија е и глобализацијата која може да биде голем предизвик, но и бескрајна можност за грешки. Поголемиот дел од грешките се должи на непознавање, а не на лоши намери. Вистинските преведувачи треба да знаат дека мултикултурните манири се дел од основното познавање на протоколот и етикецијата. Културните погрешни комуникации, недоразбирањата и погрешните концепции може да имаат најсериозни последици.

6. Заклучок

Промените во побарувачката на преведувачката услуга кои полека но сигурно се наметнуваат во Македонија треба да бидат водич на филолошкиот факултет кој обучува кадар од ваков профил. Треба да се направат промени и приспособувања на наставната програма со кои нашите дипломци ќе можат да бидат во чекор со моменталните и идни потреби на јазичната индустрија воопшто. Како дел од наставата треба да се вклучи протоколот при преведување со што нашите студенти ќе се запознаат со значењето и важноста на нормите кои треба да се почитуваат. Можеби за студентите кои студираат странски јазик и се обучуваат да бидат преведувачи треба да се направи специјален курс по информатика, каде што ќе се изучуваат електронските алатки кои го потпомагаат процесот на преведување. Доколку сите промени во оваа дејност им се доближат на студентите во текот на студирањето, тие би имале подобри можности да си го најдат местото на пазарот на трудот.

Библиографија:

1. Прирачник за преведување на правните акти на Европската унија, Пропоинт, Секретаријат за европски прашања - Влада на Република Македонија 2010, Скопје
2. Речник на термини: Европската унија и претпристапната помош, Аркус, Секретаријат за европски прашања - Влада на Република Македонија 2007, Скопје
3. Translation tools and workflow: Luxembourg Publication Office of the European Union, 2012, European Union
4. Translation tools and multilingualism: Luxembourg Publication Office of the European Union, 2012, European Union

